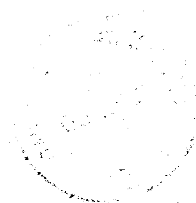
Varga András

A régi Szeged

Bába Kiadó
Szeged, 2010

Készült
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata
és a
Péter László Várostörténeti Alapítvány
támogatásával

A könyv PC CD-ROM változata megjelent
az Universitas Szeged Kiadó gondozásában

ISBN 978 963 9881 81 5

Kiadja: Bába Kiadó
Nyomdai munkálatok: Bába és Társai Kft.
Szeged, Cserzy Mihály u. 11. 6724
Telefon: (62) 464 015
Felelős vezető dr. Majzik István

A RÉGI SZEGED

Szeged múltjának alapvető vonása, hogy a város fejlődését a történelem viharai mindig visszavetették. Előbb másfél évszázados török uralom alatt sorvadt, majd a bécsi udvar szervezte katonai határőrvidékké. A két világháború ugyan nem okozott végzetes anyagi veszteségeket, ám a város a trianoni határmódosítással elveszítette kereskedelmi és gazdasági vonzáskörzetének jelentős részét, a felszabadulás után pedig csaknem egy évtizedig szenvedte a Horthy-kultusz következményeit. Szeged újkori történetének legjelentősebb eseménye azonban az 1879. március 12-i árvízi katasztrófa volt, amely a virágzó település jelentős részét elpusztította, de ugyanakkor megnyitotta a modern fejlődés távlatait is. A város a nagy árvízi veszedelemnek köszönheti újjászületését, a társadalmi és gazdasági felemelkedés lehetőségét, az európai nagyvárosokra jellemző világos szerkezetét, egységes – napjainkra már műemlék jellegűvé érett – stílusát. „Az árvíz utáni újjáépítés ... egy tovatűnt ábrándot valósított meg: a sugárutak és a körutak hausmanni elvét, s korát megelőző millenáris vajdahunyadi ábrándot, mely Firenzét

egy főpostával, Amszterdamot egy államvasúti üzletvezetőséggel, Tripoliszt egy gőzfürdővel, Párizst a régi közúti híddal, Athént egy múzeummal, Monte Carlót pedig a Kass-féle vigadóval telepítette a Tisza partjára" – írja Sőtér István. Míg a város a többi sorscsapást kitörölte emlékezetéből, addig a nagy vizet számos jellel örökítette meg. Az alsóvárosi templom belső oldalajtaján „A víz it vot 1879. március 12." felirat mutatja a hajdani vízszintet. A Régi zsinagóga Hajnóczy utcai falán, a járda felett valamivel magyar és héber nyelvű táblák jelzik az árvíz magasságát, megemlékezve arról, hogy a szent szekrényt nem érte el az áradat, s a tóratekercsek Isten segítségével épen maradtak. A Feketesas utca 11. számú épületen, az egykori Arany Sas szállón, illetve a Mérey utca 18. számú ház falán ugyancsak táblák emlékeztetnek a katasztrófára. Ez utóbbi szövege szerint „Árvízmagasság nul felett 821 cm. 1879 Martius 12-én". Megjelölték a víszintet a Szent Miklós utca 15. számú épületen és a Kormányos utca 18. számú házon is: „1879 martz 12-diki árvíz magassága". A Körtöltés Csongrádi sugárút felőli részén,

ahol a tiszai árvíz 1879. március 12-e éjjelén elsöpörte a Szeged körül kiépített töltésmagasítást, ma emlékmű áll, amelyre Móra Ferenc hexameterben írott sorait vésték: „Petresi töltésnél szilajon áttörve a gátat, (Ránk e helyen szabadultak az ár hullámparipái.) Égi harag múltán kisütött az égi szivárvány, / Szőke Tiszánk örökös békét köte Nagy-Szegedünkkel." A feltámadás emlékét őrzi a Dugonics téren csobogó szökőkút és a centenáriumi árvízi emlékmű (1979), melynek 12 méter magas hullámokra emlékeztető fémgörbületei és az égbe meredő oszlopai az emberi helytállásra utalnak.

Szeged múltja elválaszthatatlan a Tisza árvizei ellen folytatott küzdelemtől. Ez az örökös harc a 17. századtól adatokkal is nyomon követhető. 1689-ben a tavaszi árvíz a várostól nyugatra fekvő lapos területen utat talált, s így nem okozott nagyobb kárt. 1712-ben a víz Alsó- és Felsővárost teljesen romba döntötte, s a lakosság nagy része a Palánkba szorult vissza. A pusztítás hatására a város vezetőiben felmerült az a gondolat, hogy a várost máshová telepítsék át. Az 1731. évi árvíz után Felsővárost – amelyet ereinek, tavainak, fokainak nagy száma miatt csak tutajon lehetett megközelíteni – feltöltötték és a Tisza mentén összefüggő védőgátat építettek. A következő évek fenyegető vizeinek hatására a védelmi rendszert tovább bővítették s ennek köszönhetően az 1770. évi nagy árvíz ellen már némi sikerrel vették fel a harcot. Vedres István (1765–1830) volt az

első, aki tudományosan foglalkozott a Tisza kiöntéseivel, és az általa irányított töltéskarbantartási munkálatok jelentősen csökkentették az árvízek pusztítását. Így például az 1813. évi kiöntés folyamán az árterületek kora tavasztól egész éven át víz alatt voltak, s bár a víz ostromának ellenálló sziller-baktói töltést egy vihar átszakította, a Vedres vezette árvédekezés eredményesnek bizonyult. A kitartó küzdelem ellenére az 1816. évi vízbetörések és főként a fakadóvizek ellepték a város mélyebben fekvő területeit és hatalmas károkat okoztak. „Nemcsak egész környékünket lepte el a víz, hanem a töltéseken is által vervén magát, a városnak nagy részét elöntötte, úgy hogy 1500 háznál több leomlott. Ahova a felső víz nem juthatott, a föld árja lassanként eláztatván a házak alját, hasonló veszedelmet okozott. Vásárhely és Szeged között ama szép töltést úgy megrontotta, hogy e két város között mindenütt hajón kell járni. A vízözön ereje miatt oly nagy volt a rémülés, hogy majd egy hétig szüntelen félre verték a harangokat, hogy kiki a töltésekre siessen, mely közsegedelem nélkül kimondhatatlan lett volna a pusztulás" – írja a Magyar Kurír 1816. évi 35. számának tudósítója.

A folyó 1830-ban, 1845-ben, 1853-ban és 1867-ben is kilépett medréből. Ez utóbbi áradásokat sokan a Felső-Tiszán ekkor már megindult gátépítéseknek és vízszabályozási munkálatoknak tulajdonították. A 18. század második felétől, a politikai viszonyok konszolidációja után ugyanis mind jobban erősödött az elvadult állapotok megjavításának, az újabb termőterületek birtokbavételének igénye. A környék lakossága a betelepítések eredményeként megkétszereződött, a mezőgazdaság lassú fejlődésnek indult és megkezdődött az áruforgalom kibontakozása. A királyi udvar által is szorgalmazott vízszabályozási munkák kezdeti sikere azonban a pénzhiány és a műszaki nehézségek miatt nem bizonyult tartósnak. Csaknem félévszázadba telt, amíg a kormányzat – az átfogó intézkedések megalapozása céljából – a Tisza „mappációját", a Tisza-völgy vízrajzi felvételét elrendelte. Miután 1833–1844 között Lányi Sámuel vezetésével elkészítették a Tisza vízfolyásának térképét, Széchenyi István a Tisza-szabályozás királyi biztosaként Vásárhelyi Pál (1795–1846) mérnököt bízta meg a folyószabályozás terveinek elkészítésével. Vásárhelyi az árvizek gyors levonulását és az árvízmentesítést egyaránt célul tűzte ki. Az előbbinek biztosítására 102 átvágást jelölt ki, az utóbbi céljából pedig a folyó két partján töltéseket tervezett.

A munkálatok kivitelezésére 1846-ban megalakult a Tiszavölgyi Társulat, amely az addig életre hívott 13 ármentesítő társulat munkáját fogta össze, s ugyanebben az évben megkezdődtek az első – a Tiszadob-Tiszaszederkény közötti – átvágás munkálatai. A váratlanul meghalt Vásárhelyi munkáját Pietro Paleocapa olasz mérnök folytatta. Tervezetének középpontjában az árvízmentesítés állt, ezért széles töltésezést és mindössze 21 átvágás javasolt. Az 1846-ban kezdődött, és a szabadságharc után kibontakozó munkálatok eredményeként 1872-re az átvágások nagy részével elkészültek és a töltések vonala készen állt. A töltések azonban sem magasságban, sem szélességben nem bizonyultak elegendőnek, s csak kevéssel emelkedtek az addig észlelt legnagyobb, 1830. évi árvíz fölé. Ugyanakkor a folyó felső szakaszának nagyszámú átvágásával túlságosan lerövidítették a Tisza folyását. Ebből következően a vizek a folyó középső és alsó szakaszára zúdultak és ott az előző árvízszinteket lényegesen meghaladták. Vedres már 1830-ban felismerte e különös veszélyt: „Legszomorúbb állapota lesz pedig Szegednek, hol ezen lefolyó árvizeknek épen a kapuja van, mert a töltések összeszorítása által a felső vármegyékből leszalasztott, különben hasznos, de teméntelenségével szörnyű kárt okozó elementumnak, a nagy árvíznek ellentállani lehetetlenség lévén, az amit csak talál, mindent pusztít" (Vedres István: A túl a tiszai nagyobb árvizek. Pest, 1930. 23. p.)

A fenyegettség egyre nőtt. 1876-ban úgy megvadult a víz, hogy megingatta a tápéi védőtöltést. „Ennek híre – írja Reizner János – a legszélesebb körben terjedt el és rendkívüli aggodalmakat támasztott. ... az iszonyú nyomású víz csakhamar elöntötte a Boldogasszony- és a Kádár utcákat, behatolt több ház pincéjébe, a többi közt a főreáliskola alsó helyiségeibe. 'Jön a víz!' kiáltás hangzott mindenütt, bábeli zavar, sírás, kapdosás és menekvés volt mindenfelé, összevisszaságban." (Reizner János: Szeged története. 2. köt. Szeged, 1899. 281. p.). 1855-ig Szegedet csak azok a töltések védték az árvizektől, amelyeket a lakosság a saját védelmére emelt. Bár 1859-ben megalakították a Percsora-Szegedi Tiszaszabályozó Társulatot, a város árvízvédelme gyökereiben megoldatlan maradt. Jellemző a kialakult helyzetre, hogy a város védelmének legkritikusabb pontja épp a percsorai keresztgát lett, s a legnagyobb védelmi munkálatokat erre a pontra kellett összpontosítani. Míg a folyószabályozás kezdetekor Szegednek csak 700 centiméternél alacsonyabb vízállás ellen kellett felkészülnie, addig a szabályozott Tisza 1875 körül már 800 centiméteres vízállással fenyegetett. A növekvő veszély arra késztette a várost, hogy megszabadulva a kényszertársulástól saját kezébe vegye védelmét. Az állam azonban

begombolkozott, s a védművek helyreállításához szükséges kölcsönnek alig több mint egyharmadát szavazta meg. Ugyanakkor a kormánybiztos megtagadta annak a kölcsönnek a visszafizetését is, amit Szeged az ármentesítési munkálatok fedezésére a társulatnak nyújtott. Bár a városi tanács 1874-ben előterjesztést tett a közgyűléshez a körtöltés megépítéséről, a nyomasztó pénzügyi helyzetben a félmillió forintos építési költséget nem tudták előteremteni. Végül a közvetlen védelmet szolgáló régi töltésrendszer műszaki alkalmatlansága és az olvadással meginduló februári esőzések, illetve a Felső-Tiszán gyors ütemben haladó, de az alsó szakaszon elégtelen folyószabályozási munkálatok miatt 1879-ben hatalmas árvíz pusztította el a várost.

Ez év januárjában a folyó vízszintje 658 centiméterrel tetőzött. Mivel a tiszai vízrendszer vízutánpótlása a későbbiekben sem apadt, a februári új árhullám a telt folyómederre futott rá. Ezt a vízhozamot a megáradt Maros és a Körös tovább növelte. Az óriási víztömeg a Tisza árvízvédelmi töltését március 5-én a petresi dűlőnél mintegy 25 méter szélességben átszakította. A lezúduló víz a következő napon áttörte a sövényházi keresztgátat, majd elárasztva Algyőt és Tápét a baktói töltést és a nyugatról határoló vasútvonalat ostromolta. Március 10-én Dorozsma is víz alá került, március 11-én este pedig heves északi szélvihar tört ki, amely végképp lehetetlenné tette a védekezést. A szél által felkorbácsolt hullámok március 12-én hajnali 2 óra tájban a Makkoserdőnél mintegy 100 méter hosszú szakaszon elsöpörték a vasúti töltést, s a víz elöntötte a várost.

A betört víztömeg legelőször Rókust, majd Felsővárost, a Belváros mélyebben fekvő részeit, végül Alsóvárost árasztotta el. Ez utóbbi a reggeli órákban került a víz alá. Bár egy korábbi rémhír már felverte a várost, volt akit a víz készületlenül, az ágyában talált. Az egyes források 146, 151, illetve 165 halálos áldozatot említenek, egyharmaduk kiskorú gyermek volt. A pusztulást a nagy szemtanú, Mikszáth Kálmán találó realizmussal örökítette meg az utókor számára. „Mint a kígyó sziszegve, mászva jött az óriási áradat, elfoglalva a völgyezeteket, aztán a dombokat. Az éjbe betekintve a magasból az ember nem ismerte föl a piszkos szörnyeteget: azt lehetett volna hinni, hogy az az út ... De mikor aztán el kezdtek az úton hordók hemperegni, lábak nélküli lovak és borjúk csúszni, az ember hüledezve kiáltott föl. ... Az ott a víz! Egy tenger, mely néhány pillanat alatt megsokszorozta magát dagadásában, mely lopva jött, mint az orgyilkos, és sebesebben mint az aggodalom. És egyszerre jött minden ponton. Nem lehetett előle kitérni sehol." (Mikszáth Kálmán: Szeged pusztulása. Szeged, 1879. 53–54. p.)

Menekülésre Újszegedirányában a kiemelkedő országutak vonalán és a hajóhídon volt módja a lakosságnak. A legtöbben már a katasztrófa előtt távoztak, de igen sokan a vasúti töltéseken és a magasabb téglaépületekben, mint például a minoriták felsővárosi zárdájában, a főreáltanoda épületében, a piarista gimnáziumban és a Zsótér-házban kerestek menedéket. Ez utóbbi épületben például közel kétezer ember zsúfolódott össze, Mikszáth is innen, az első emeleti Eisenstädter-szállás ablakából nézte a pusztító rombolást. A víz alá szorult város lakóinak mentését csak a folyó elcsendesedése után, a távolabbi területen rekedt áldozatokét pedig a következő napokban lehetett megkezdeni. Vasúton 18 ezer, gőzhajókon 3600 főt szállítottak el, s néhány nap múlva, március 18-án Szeged több mint 70 ezer főnyi lakosságából alig 12–15 ezer személy tengődött a városban. A kevés vízijármű miatt a mentés még március 19-én is tartott. „A sok bennszorult vagy tetőre menekült kétségbeesett könyörgései közül alig tudták, hogy melyikét teljesítsék előbb. Minden ponton válságosnak tetszett a helyzet s volt reá eset, hogy amidőn a mentők hosszas küzdelem után a célhoz jutottak és a könyörgőket immár kiszabadítani készültek, az épület abban a pillanatban omlott össze, maga alá temetvén a szerencsétleneket" (Reizner János: i. m. 346. p.)

Ez a hatalmas vízmennyiség körülbelül három hónapig több méter magasan borította a várost és környékét. A királyi biztosság műszaki osztályának június 11-én készült térképén még mindig csak a Belváros egy része, a vár, a Széchenyi tér keleti oldala, a Dugonics tér, a Kárász utca, az Oskola utca és a Tisza közötti rész és néhány távolabbi terület volt szárazon. Csak július elején gyorsult fel a víz eltávolítása, amikor megépítették a szádrendszerű körgátakat, s ezeken átszivattyúzták a vizet a külső árterekre. Augusztus 25-ig 33 millió köbméter pocsolyás, algától megzöldült vizet kanalaztak át a bekerített város területéről.

Szeged 5723 (más adatok szerint 5595) épülete közül Mikszáth Kálmán szerint 334, Reizner János szerint 414, Lechner Lajos szerint csak 265 épület maradt fenn. Már az ár első rohama végzett a várossal, s ha valamely épület dacolt a vízzel, néhány óra múlva valósággal elmállott. Számos szilárd épületet a vele összeépült szomszéd ház omlása döntött le. A fennmaradtak nagy része a Palánkban, Felsővároson és Rókuson állt, mint a 18. században középkori romokból újjáépült templomok (Szent Dömötör-templom, szerb templom, Szent György-templom, az alsóvárosi ferencesek temploma), a századforduló idején emelt közigazgatási épületek (városháza) vagy a városközpont arculatát meghatározó, az 1850–1870-es években épült romantikus és koraeklektikus paloták (Szeged-Csongrádi Takarékpénztár, városi Bérház, Kiss Dávid-palota, Zsótér-ház stb.). Ugyancsak fennmaradt a Búza (ma Dugonics) téri főreáltanoda és a mögötte új épületekkel gazdagodott Mészáros (ma Somogyi Béla) és Könyök (ma Kölcsey) utca egységes arculatú házsora (Hoffer-Bagáry-ház, Porgányi-ház, Fekete-ház stb.)

Március 17-én Ferenc József császár Tisza Kálmán miniszterelnök kíséretében Szegedre érkezett, hogy megszemlélje a romba dőlt várost. Utászpontonon járta be az elöntött várost, és – a tudósítások szerint – könnyes szemmel jelentette ki, hogy a pusztulás nagyobb, mint amekkorának az újságok híradásai feltüntették. Ekkor hangzott el a szállóigévé lett mondat: „Szeged szebb lesz, mint volt". Egyesek szerint újságírók adták szájába a jól csengő mondatot, mások szerint Dáni Ferenc főispán mondta volna a mondat első felét, s ezt egészítette ki a király, s megint mások úgy tudják, hangzatos parafrázisról van szó csupán: osztrák források alapján a király kijelentése ugyanis így hangozhatott: „Szegedin wird schöner aus dem Fluthengrabe aufestehen als es je gewesen". (Vö: Mikszáth Kálmán összes művei. 56. Köt. Cikkek és karcolatok. 6. 1879. Sajtó alá rend. Nacsády József. Budapest, Akadémiai K., 1967. 254–255. p.). Mindenesetre a mentési munkálatok mellett a város vezetői haladéktalanul hozzáláttak a rekonstrukció alapelveinek és terveinek kidolgozásához.

Az újjáépítést a nemzeti törvényhozás vette kézbe. A kisajátításokról hozott 1879. évi XIX. törvénycikk lehetővé tette, hogy a város teljesen új alaprajzon, a legkorszerűbb urbanisztikai szempontok szerint épüljön fel, a XX. törvénycikk pedig a királyi biztosság megszervezéséről intézkedett. Az 1880. évi XVII. törvénycikk elrendelte a tiszai rakpart, az állandó közúti híd, a kis- és nagykörút, a négy nagyobb sugárút létesítését, a városrendezéshez szükséges kisajátításokat és a vár lerombolását. A XX. törvénycikk az építkezésekre adott állami kölcsön összegét 15 millió forintban határozta meg. A kormány megbízásából az újjáépítést Tisza Lajos (1833–1898) vezette, a műszaki munkálatokat pedig Lechner Lajos (1833–1897), a királyi biztosság műszaki osztályának vezetője irányította. Tevékenységüket a biztosi tanács segítette, amelynek a kormány által delegált tagjai Jankovich Miklós, Horváth Gyula, Végh Aurél, Szemző Gyula kormánypárti, Bakay Nándor és Komjáthy Béla ellenzéki képviselők, Dobó Miklós kanonok, Rónay Béla földbirtokos és Tallián Béla főszolgabíró, Szeged város megbízottjai pedig Pálfy Ferenc polgármester, Rosenberg Izsó és Szluha Ágoston törvényhatósági bizottsági tagok voltak. A királyi biztos a feladatok ellátásához öt ügyosztályból álló hivatalt szervezett. Közöttük a legnagyobb szerep a

Lechner vezette negyedik osztálynak jutott, amely a város feltöltésével és rendezésével kapcsolatos javaslatok kidolgozása mellett többek közt a telekkönyv vezetésével, a közművesítés terveivel, az építkezési engedélyek elbírálásával, költségvetések készítésével és az építőanyag szétosztásával foglalkozott.

A rekonstrukció alapját egy, az 1879. évi legmagasabb vízszintet meghaladó gátrendszer kiépítése és a város úgynevezett „eszményi szintre" való feltöltése jelentette. A gátrendszert az árvíz után kezdték építeni, de csak 1909-ben készült el. Szeged legkülső körútjaként is emlegetik: a Felső Tisza-part végétől, a tápai kaputól indul és a vasúti töltéssel csatlakozik ismét a Tiszához. Hossza több, mint 11 kilométer, magassága általában 10, koronájának szélessége 6 méter. Mentett oldalát 40 cm vastagságban tégla- és kőburkolat borítja. Mint említettük, Csongrádi sugárút felőli részén, ahol a tiszai árvíz 1879. március 12-e éjjelén elsöpörte a Szeged körül kiépített töltésmagasítást, ma emlékmű áll, amelyen Móra Ferenc hexameterben írott sorai olvashatók. A rekonstrukciós tervek ugyanakkor meghatározták azt a magasságot, amelyre az árvízvédelem érdekében fel kellett tölteni a város belterületét. A talajfeltöltés 1880 júliusában kezdődött, a munkálatokat a budapesti Gregersen Guilbrand vállalkozó 180 munkanap alatt végezte el. A Szőregről, Szentmihálytelekről és máshonnan beszállított 16,1 millió köbméter földdel a városterület körtöltésen belüli része átlagosan 2 méterrel emelkedett. Ezen belül a tervezett nagykörúton kívüli területek nagy részét nem töltötték fel, a nagy- és kiskörút között 3–4 méter, a kiskörúton belül 4–6 méter lett a térszín magassága. A feltöltést jól illusztrálják a Régi zsinagóga Hajnóczy utcai falán, a járda felett látható magyar és héber nyelvű táblák, amelyek egykor 1,8 méter magasan jelezték az 1879. évi vízszintet. Magát a nagykörutat 38 méter szélesre és a Tisza 0 pontja felett 7 méter magasra emelték. A későbbi Tisza Lajos körút 30 méter szélesre épült, magassága néhol a 820 centiméteres vízszintet is elérte. Közöttük hét, befelé emelkedő sugárút foglalt helyet. Az eszményi szintnek ez a koncepciója egy újabb árvíz esetén menekülési útvonalat biztosított a városközpont felé. A feltöltés módját sokan mai szemmel megítélve elhibázottnak minősítik, ugyanis megnövelte a fakadóvizes, lecsapolhatatlan foltok számát, megdrágította a lakásépítést és súlyos korlátokat emelt a közművesítés elé. Mindezek ellenére „Lechner Lajos terve nemcsak az adott körülmények között, hanem a kor mércéjével mérve is kiváló alkotás volt, amely az elpusztult hajdani mezőváros helyén egy új korszerű várost alakított ki." (Dégen Imre–Lászlóffy Waldemár–Károlyi Zsigmond: A szegedi árvíz 1879. Bp. 1969. 58. p.)

Az újjáépítés előkészítését szolgálta a telekrendezés, a birtokjogi kérdések tisztázása, illetve a segélyezés és kártérítés megállapítása is. A károkat a város belterületén ingóságokban 7 millió 135 ezer forintra, ingókban 4 millió forintra becsülték. A külső övezetben 614 ezer forint értékű épület és 60 ezer forint értékű ingóság esett áldozatul a víznek. A kárbecslő bizottság 14 236 károsult javára összesen 11 millió 811 ezer forint vagyoni kárt állapított meg. A hazai gyűjtések valamivel több mint 1 millió forintot hoztak a városnak, a gyűjtés főösszege 2 millió 650 ezer forint volt. Ebből Ausztria 550 ezer, Németország 395 ezer, Franciaország 283 ezer, Anglia 143 ezer forintot adományozott, de 30–50 ezer forint közötti adomány érkezett Belgiumból, Németalföldről, Olaszországból, Helvéciából, Oroszországból és Romániából is. A testületek és társaságok, valamint a 10 ezer forintnál nagyobb vagyont megmentő magánszemélyek nem részesültek segélyben. Ugyancsak nem kaptak segélyt azok, akiknek kára nem haladta meg vagyonuk tizedrészét. A legalább 2 ezer forintos fizetéssel rendelkezők csak az ingatlanban szenvedett kár után juthattak segélyhez. Általánosan kimondták, hogy senki nem részesülhet több segélyben, mint amennyi megmaradt vagyonának 10 ezer forintig való kiegészítésére szükséges.

Az árvízvédelmi és jogi feladatok megoldása után megnyílt az út „a kereskedelem, közlekedés és forgalom érdekében szükséges és kívánatos átalakítások" (Lechner Lajos) megvalósítása, azaz a város urbanisztikai szempontú rekonstrukciója előtt. Tizennégy mérnök s számos műszaki rajzoló Bainville József (1806–1896) olasz származású mérnök 1850. évi várostérképe alapján 122 elsőrendű és 762 másodrendű háromszögelési pontra feszítette a város belterületét, amelyből 160 utca és tér rajza bontakozott elő. A vasút és más középület pontos elhelyezése céljából további 11 ezer mérőpontot jelöltek ki. Lechner a kereskedelmi, közlekedési és árvízvédelmi szempontok alapján, az európai korszerű városrendezési elvekkel összhangban, a körutak és sugárutak által meghatározott út- és utcahálózat révén teljesen új városszerkezetet alakított ki. Az újjáépítésben fontos szerepet játszottak azok a fejlesztési elvek, amelyek Európa nagyobb városaiban, így Párizsban és Bécsben a 19. század közepére megvalósultak, s létrehozták a kör- és sugárutas városszerkezetet. Bár a körutak a város alaprajzi szerkezetét gyökeresen átalakították, mégis követték a hajdani hármas tagozódását: a külső övezetben a gyárak, közüzemek, raktárak és vasúti központok épültek fel, a két körút között a műhelyeket és boltokat is magába foglaló családi házakban, bérházakban és palotákban a városi polgárság zöme, tehát a hivatalnok, kereskedő és iparos réteg élt, míg a belső körúttal határolt belváros az állami és városi igazgatási, illetve egyházi és oktatási intézményeknek, valamint a kereskedelmi és pénzügyi vállalatok székházainak adott helyet.

A történelmileg kialakult főútvonalak (Boldogasszony utca, Pétervári országút, Budai országút, Csongrádi országút stb.) kiegyenesített vonulatát követve négy nagyobb és négy kisebb sugárutat hoztak létre. A nagyobb, főforgalmi sugárutak 38 méter, a városi közlekedést szolgáló kisebb sugárutak 30 méter szélesek és a nagykörutat keresztezve általában a kiskörútba torkollnak. A kiskörúton belül kialakult négyzetes utcahálózatot megtartották, s hasonló struktúrát építettek ki Alsó- és Felsővároson, illetve a sópajták és a lebontott „váracs" helyén. Újszegedet ugyancsak a körutas szerkezettel hozták összhangba, a nagykörút vonalának átvezetésével.

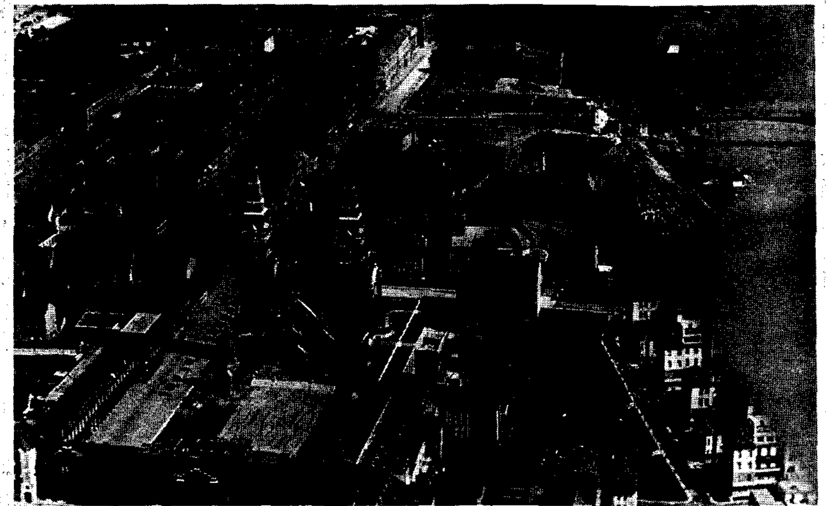
A korszerű városkép kialakítás együtt járt az úthálózat szilárd burkolásával. Mivel a teljes úthálózat kövezése komoly anyagi befektetést igényelt volna, ezért egyelőre csak a sugár- és körutakat, a Belvárost, illetve Alsó- és Felsőváros egyes útjait és járdáit borították ún. mauthauseni gránit kövezettel és trachit kockakövekkel. A mellékutcákat főként a vár bontásából származó anyaggal kövezték ki. Két év alatt összesen 331 888 négyzetméter burkolatot készítettek, ez az árvíz előttinek a kétszerese volt.

Az útkövezés mellett elsőrendű feladatnak tekintették a csatornahálózat megtervezését. Az árvíz előtti közművesítés jelentéktelennek számított, ráadásul a megnövekedett és megemelt városterület teljes közművesítést kívánt. A feladat elvégzését nehezítette, hogy a város nagy része a feltöltés ellenére a folyó középvízszintje alatt maradt. Mivel árvízvédelmi okokból a nagykörút töltését csatornákkal nem lehetett áttörni, ezért az egész városra kiterjedő egységes hálózat kialakítására nem kerülhetett sor. A várost tehát négy vízgyűjtő körzetre osztották: a kiskörúton belüli Belvárosra, a két körút közötti félkaréjra, továbbá a Budai országúttól a Felső Tisza-partig, illetve a Budai országúttól az Alsó Tisza-partig terjedő területre. Nem egészen öt év alatt csaknem 8 és fél négyzetkilométer városterület csatornázásáról, illetve a felszíni vizek elvezetéséről gondoskodtak. A vizet nyílt árkokkal vagy zárt csatornákkal vezették a főgyűjtőbe. Falazott és fedett csatornákat csak az első és második vízgyűjtő kerületben, összesen 14 kilométer hosszúságban létesítettek.

A közterületek fásítása is hasonló tervszerűséggel történt. A kivitelezéshez szükséges csemetéket közadakozás útján szerezték be. Az 1879 augusztusában szétküldött felhívás eredményeként 1882 végéig több mint 300 ezer gyümölcsfát, díszfát, bokrot és cserjét ajánlottak fel. A rekonstrukció idején a két körút és hat sugárút fásítása mellett a Mátyás király tér, a Dugonics tér, a Korcsolyázó (ma Ady) tér, a Lechner tér és a Stefánia parkosítását végezték el, de a templomok, iskolák, laktanyák és más közintézmények környékére is jutott a csemetékből. A Széchenyi tér közepén bólogató két platánsort szintén az árvíz után ültették, s ekkor alakították ki a tér parktükreit is, „szezon szerint váltakozó virággruppokkal".

Az 1880. évi XVIII. törvénycikk szerint a Tiszán állandó közúti vashidat kellett építeni, amelynek megtervezése és kivitelezése az újjáépítés egyik kiemelkedő eseménye volt. A szeptember 1-i határidővel kitűzött pályázatra 23 pályamű érkezett. A bírálóbizottság Feketeházy János négy ívnyílású ívhídtervét fogadta el. Mivel a terv a párizsi Eiffel cég megbízásából készült, a további munkálatokat a francia vállalkozó végezte el. A híd 401 méter hosszú és 11 méter széles volt, a folyómedret egy, az árteret három nyílással ívelte át. A folyómeder középvonalától 10–10 méter szélességben a Tisza 0 pontja felett 13,74 méter szabad nyílást biztosított a hajózás számára. A hídfőknél kialakított eklektikus, toronyszerű építményekben vámházakat létesítettek. A hidat a visszavonuló német hadsereg 1944. október 9-én felrobbantotta.

1879 után a védelmi tervbe beillesztették az elhanyagolt, kietlen, szakadozott belső Tisza-part rendezését is. A védőfal megépítése a rekonstrukció legnehezebb műszaki feladatai közé tartozott. A magas vízszint ugyanis a partvonal altalaját fellazította, eliszaposodott rétegeit rendszeresen elmosta. Az 1880 őszén megkezdett munkálatokban az 1881. évi áradás újabb károkat okozott. A munka méreteiről a felhasznált anyag mennyisége árulkodik: 30 ezer köbméter beton, 10 ezer köbméter téglafal, 13 ezer cölöp, 31 ezer faragott kő, 30 ezer köbméter kőszórás, 35 ezer négyzetméter útburkolat és 250 ezer köbméter földmunka másfél kilométeres szakaszon. A hosszadalmas és költséges építkezéssel 1886-ra készültek el, de mivel a következő vízszintemelkedések után ismét süppedések keletkeztek, a javításokat még 1889-ben is folytatták.

A rekonstrukció legszebb feladatai közé tartozott a város új épületekkel való benépesítése. 1883 végéig számos középületet, több mint 2600 lakóházat és hatszáznál több más rendeltetésű épületet emeltek. Ekkor alakult ki a „palotás Szeged" arculata, amely a századfordulóra az eklektika jegyében egységes városépítészeti együttessé formálódott.

A királyi biztosság 1880. évi építési szabályzata három kerületre osztotta a várost. Az első kerület a Palánkból, a lebontandó vár helyéből és a városháza körül kialakított új városközpontból állt. A második kerületet a két körút közötti rész, a harmadikat pedig Alsóváros, Móraváros, Rókus és Felsőváros alkotta. A városkép stílusegységének biztosítása végett Lechner húszféle „minta-tervet" dolgozott ki, „melyek az építkezésben megengedhető egyszerűsítés határán belül, a régtől elfogadott beosztás, sőt még az átalánosan használt külső díszítés megtartásával úgy a legigénytelenebb, mint a lehetősebb nép szükségleteivel és szokásaival is számolt. Ezeknél jobbat mindenkinek, de egyszerűbbet senkinek sem volt szabad építeni" (Lechner Lajos: Szeged újjá építése. Bp. 1891. 7. p.). Minden tervhez költségvetést is csatoltak: a legegyszerűbb ház 900, a legdrágább 4000 forintba került. Kétemeletesnél magasabbak csak a középületek lehettek. Az első kerületben csak akkor engedélyezték földszintes ház megépítését, ha annak falvastagsága lehetővé tette, hogy később emelettel bővítsék. A Tisza-parton, a Széchenyi-, Klauzál-, Dugonics- és Rudolf (ma Roosevelt) téren, az Oskola-, Kárász-, Kereszt- (ma Somogyi), Oroszlán- és Híd utcában csak emeletes házat volt szabad építeni. A kiskörúton belül cseréppel vagy palával kellett befedni a házakat, a második és harmadik kerületben megengedték a zsindely használatát is. Hogy a városrészek egykori hangulatát megőrizzék, a típustervek között napsugaras oromdíszű házat is szerepeltettek. Közegészségügyi szempontból gyárakat, gőzerővel működtetett ipari épületeket, vágóhídakat csak a külvárosokban lehetett építeni.

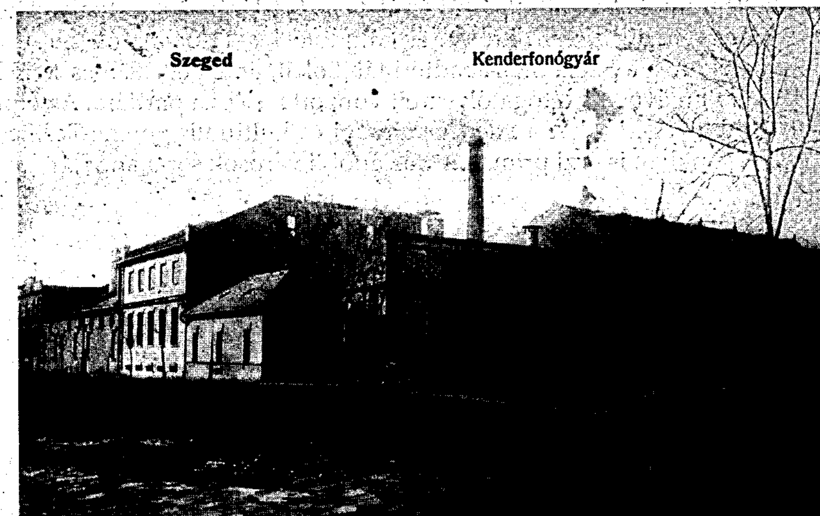
A város a középítményekre 5 millió, a lakosság a magánépítkezésre 10 millió forint állami kölcsönt kapott. Ez utóbbit ötven évi amortizációra, hat százalékos kamatra adták. Mindenki csak az ingatlan értékének 50 százalékáig kaphatott államkölcsönt. A kölcsön felső határát 10 ezer forintban állapították meg, ezt később 50 ezer forintra emelték fel. A legszegényebb építkezők kölcsöne kamatmentes volt s az egész összeget tíz év alatt egyenlő részletekben kellett visszafizetni. Állami költségen épült meg a Körtöltés, a Ti-

sza-part és a közúti híd. Ugyancsak az állam finanszírozta a minisztériumi középületek, például a Postapalota (1882), a Honvéd téri laktanya (1883), a Pénzügyigazgatóság (1883) vagy a Csillagbörtön (1884) felépítését. Végül Szeged városa fedezte a feltöltés, a kövezés, a fásítás, a csatornázás és a vár elbontásának költségeit.

Ugyancsak a város költségvetésének terhére épültek az építőművészeti szempontból legjelentősebb alkotások. Az 1883. október 14–16-i királylátogatás alkalmával felavatták a Városi Színház épületét és a főreáltanodában elhelyezett városi könyvtárat, amelynek állományát Somogyi Károly (1811–1888) kanonok 43 701 kötetes könyvadománya képezte. Ezekben az években építették újjá a Dömötör-templom előtti Rozália-kápolnát és a Kálvária térre átköltöztetett Kálvária-kápolnát, és ekkor készült el a Kálvin téren a reformátusok, a Tisza Lajos körúton pedig az evangélikusok temploma. Különös figyelmet szentelt Szeged a közkórház bővítésére és az új iskolák építésére. Így épült fel – többek közt – a piarista gimnázium és rendház (1886), a millenniumi évfordulóra a MÁV Üzletvezetőség (1894), a Fa- és Fémipari Szakiskola (1896), a MÁV nevelő- és tápintézet (1896), a Közművelődési Palota (1896) és a gőz- és gyógyfürdő (1896) épülete. A legjelentősebb feladat a városháza (1883) tervezőinek, Lechner Ödönnek és Pártos Gyulának jutott. Az újjáépítésére beadott pályázati terv egy emelettel megemelte az épületet, a kerek nyílásokkal az alagsort szinte földszintté emelte, a tornyot pedig bravúros megoldással összekapcsolta a lépcsőházzal, így a közgyűlési terem a térre néző középrizalitba került. Összességében nem a Lechner korai műveire jellemző berlini akadémikus stílust, hanem a francia reneszánsz hatását érvényesítette, amelyből sajátos eklektikus-neobarokk alkotás született.

A középületek létrehozása mellett nagy lendülettel bontakozott ki a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár (1864) és Kiss Dávid-palota (1872) felépítésével meginduló magánépítkezés is. Így készült el a Széchenyi téri Jerney-ház (1882), a Klauzál téri Európa-szálló (1882) és Lengyel-palota (1883), illetve a kissé elhamarkodottan lebontott vár helyén a Stefánia kiemelkedő szépségű eklektikus házsora. Ezek házak a 20. század elején kiegészültek a magyarországi szecesszió kiemelkedő alkotásaival, a Deutsch-palota (1890), az Új zsinagóga (1903), a Szent István téri víztorony (1904), a Reök-palota (1907), az Ungár-Mayer-ház (1911) és a Gróf-palota (1913) épületével.

Az újjáépítés körüli lendület a város szellemi életét is magával ragadta. A könyvtáron belül létrejött múzeum alapjait Reizner János (1847–1904), a Somogyi-könyvtár első igazgatója vetette meg, az intézmény hírnevét Tömörkény István (1866–1917) és Móra Ferenc (1879–1934) öregbítették. 1892-ben megalakult a Dugonics Társaság. Alapítói közül Kálmány Lajos (1852–1919) 1881–1891-ben megjelentette *Szeged népe* című háromkötetes néprajzi gyűjtését, Reizner János pedig a századfordulóra elkészítette a város történeti monográfiáját. 1879. július 1-én *Szegedi Napló* címmel megjelent az első szegedi napilap, irodalmi színvonalát, egyéni hangvételét Mikszáth Kálmán, Pósa Lajos, Gárdonyi Géza és Tömörkény István biztosította. Ez utóbbi írásaiban a Szeged vidéki szegénység, a parasztok, kubikusok, tiszai hajósok és halászok életét ábrázolta mély együttérzéssel, részt vett a Szeged környéki régészeti ásatásokban, és gyűjtögette a szegedi népélet érdekes, lassanként kivesző darabjait. A Városi Múzeumban 1904-ben elfoglalt igazgatói székét Móra Ferenc örökölte, aki utazási és művelődéstörténeti élményeket feldolgozó publicisztikájával és a parasztság világának tiszta, közérthető stílusú elbeszélő ábrázolásával jellegzetes szegedi íróvá, gyermekkönyvei és ifjúsági regényei révén pedig a magyar ifjúsági irodalom klasszikusává emelkedett.

A rekonstrukció természetesen élénkítő hatást gyakorolt Szeged iparára és kereskedelmére. Az 1880-as évek első felében az építő- és építőanyag-ipar fejlődött a leggyorsabban, de erőteljes növekedésnek indult a nagyszámú munkaerőt foglalkoztató dohányfeldolgozás és a nagyipari méreteket öltő szalámigyártás is. Ez utóbbi fejlődését a sertéstartás- és hizlalás fellendülése, illetve a paprika mint fontos fűszer jelenléte jótékonyan befolyásolta. A századfordulóra a textilipar vált kiemelkedő ágazattá, a két nagy kender- és lenfeldolgozó üzem országos viszonylatban is jelentős teljesítményt nyújtott. Az Eisenstädter-, Kiss Dávid-, Wagner- és más családok felvirágzása ugyanakkor azt jelezte, hogy Szeged tőkés gazdasági életében a kereskedelem és a pénzügylet továbbra is vezető szerepet játszott. Az első Országos Ipar-, Termény- és Állatkiállítás megrendezésére 1876. augusztus 20-szeptember 10-én került. Az árvízi katasztrófa után a kiállítás szervezése évtizedekig szünetelt, a szegedi iparosok a budapesti millenniumi kiállításon és az 1900. évi párizsi világkiállításon mutatták be termékeiket. Az 1890-ben alapított Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara előbb 1906. július 12-én, majd 1914-ben terjesztette elő a szegedi országos kiállítás tervezetét.

Az első világháborút követő trianoni békeszerződés értelmében Szeged határmenti város lett. Kereskedelmi és gazdasági vonzáskörzetének jelentős részét elveszítette. Az árvíz utáni fejlődése megtört, nyersanyagbázisa, infrastruktúrája és piacai nagy veszteségeket szenvedtek. A nemzeti felemelkedést célzó politika révén azonban a város visszanyerte térszervező erejét.

1921-ben a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Szegedre költözött. A decentralizációs törekvések eredményeként 1928-ban a pesti tanárképző főiskolát is Szegedre helyezték. Az Apostoli Szentszék 1923. február 17-i rendelete a Temesváron tevékenykedő Glattfelder Gyula megyéspüspök székhelyéül Szegedet jelölte ki, majd az 1931. június 19-i bullával Szegedet hivatalosan is püspöki székhelynek nyilvánította. Ekkorra már készen állt a Fogadalmi templom, amelynek 1913-ban megkezdett, majd a háborús kényszerszünet után 1923-ban folytatott építését a templom környékére is kiterjesztették. Így épült fel Rerrich Béla tervei alapján a Dóm teret övező épületsor. Árkádjai otthont adtak a Nemzeti Emlékcsarnoknak. A munkálatok fő támogatója Klebelsberg Kunó (1875–1932) kultuszminiszter, Szeged országgyűlési képviselője volt, aki orvosi

klinikákat és kollégiumokat alapított, és új épületek vásárlásával, sportpálya létesítésével bővítette az egyetemi infrastruktúrát. A templom körül kialakított téren először 1931-ben rendezték meg a Szegedi Szabadtéri Játékokat, amelyek 1933 és 1939 között, majd 1959-től minden évben a látogatók ezreit vonzotta a Tisza partjára. Az elpusztult város helyén épült Szeged tehát a nagy gazdasági és kulturális vonzerők birtokában megőrizte és napjainkban is őrzi primátusát az alföldi városok sorában.

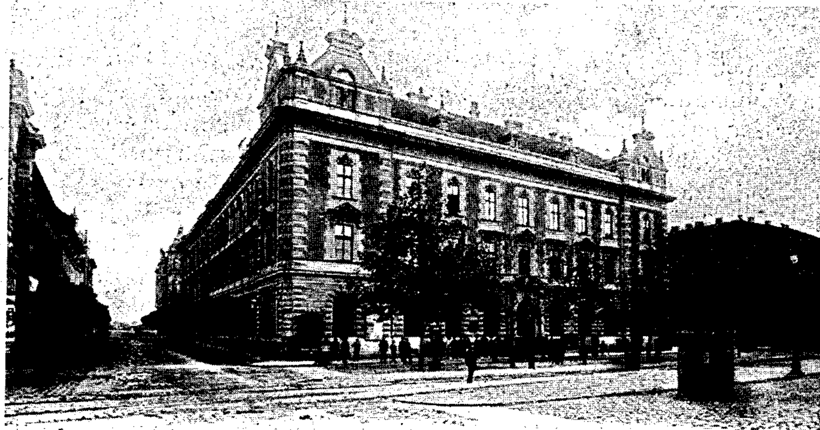
SZÉCHENYI TÉR

Szeged közigazgatási és forgalmi központja a Széchenyi tér, amely a körülhatároló paloták nyugalmat árasztó tömbjeivel és a százéves platánokkal szegélyezett promenáddal az ország egyik legszebb, legnagyobb (50 000 négyzetméteres) szabályos négyszög alakú tere, fóruma. Balla Antal 1777. évi térképén is „Forum publicum"-ként szerepel, a 19. század elejétől pedig „főpiac"-nak titulálták, hiszen a parkosítási munkálatok megkezdéséig, 1894-ig itt árultak az árusok portéka szerint csoportosulva. Amíg a szegedi vár állott, a kilátás és a célzás biztosítására a katonai parancsnokság tiltotta a tér fásítását. Az elhanyagolt piactér láttán Széchenyi István – az anekdota szerint – azt ajánlotta ironikusan a fásítási tilalommal mentegetőző polgármesternek: termesszenek rajta legalább – kolompért! A kopár városközpontot végül közadakozásból 1856-ban rendezték, s 1860. május 15-én – az önkényuralom enyhülése idején – nevezték el a kevéssel előtte elhunyt államférfiról. 1872–1873-ban kikövezték, s mai alakját is ekkortájt nyerte el: a Víz előtt ugyanis a tér keleti oldalát a vár foglalta el, míg északon a mai Horváth Mihály utca, délen pedig a Kiss Dávid-palota felépüléséig (1872) a későbbi Klauzál tér és a Victor Hugo utca egy része is ide tartozott. Az 1890-es évek óta itt és az innen nyíló Kárász utcán található a korzó, amelynek ülőhelyeiért az 1950-es évekig fizetni kellett. A századelő krónikása szerint ezrével hullámzott itt a sokaság, „délben 12-ig a polgári elemi és a köznép, eredeti népviseletben, 12-től 1-ig az úri közönség". A középen bólogató két platánsort az árvíz után ültették, s ekkor alakították ki a tér parktükreit is, „szezon szerint váltakozó virággruppokkal".

1. Postapalota *(Széchenyi tér 1.)*: a főposta épülete a lebontott vár helyén 1882-ban épült fel Meixner Károly tervei alapján. 1864-ben a város postahivatala a Búza tér (ma Dugonics tér) déli oldalán, a Jókai utca 5. számú Stein-házban működött. Innen 1873 őszén a Jókai utca 1. számú Krausz-házba, majd 1876-ban a Kereszt utcai (ma Somogyi utca) Hoffer-Bagáry-házba költözött. Széchenyi téri új helyét 1883. január 28-án foglalta el. A költözése időszerű volt, hiszen például 1909-ben 12 millió levél, 7 millió levelezőlap, 1,2 millió csomag és ugyanennyi ér-

tékutalvány kezelését látta el. Az épület 1930-ban és 1946-ban emeletráépítéssel bővült, majd 1976-ban a Vár és Híd utcai szomszédos épületekkel is kiegészült.

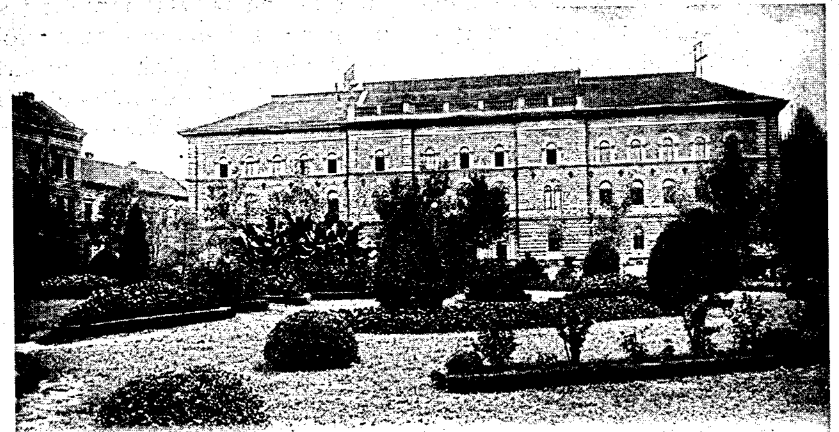

2. Déry-palota *(Vár utca 7.)*: 1884-ben épült a Postapalota szomszédságában. Tulajdonosa Déry Károly ügyvéd, Déry Tibor író apja volt, a terveket Lechner Lajos (1833–1897) készítette, a kivitelezés pedig Jiraszek Nándor és Krausz Lipót cége nevéhez fűződik. A tulajdonos testvére, Déry Ede varrógép- és kerékpárkereskedő is itt rendezte be raktárát. Az épületben ma az Inter-Európa Bank működik, a Vár utcai oldalon Kass János szegedi grafikus állandó kiállítóhelye, a Kass Galéria látogatható.

3. Popper-ház *(Széchenyi tér 2/A)*: 1884-ben épült Lechner Lajos tervei alapján. Tulajdonosa Popper L. Mór bőrkereskedő volt, a kivitelezésre Jiraszek Nándor és Krausz Lipót kapott megbízást. 1892-ben Patzauer Miksa „cognac-, rum-, likőr- és pálinkagyáros" vásárolta meg, 1911-ben pedig Holtzer Gyula tulajdonába jutott. Az előbbi fia volt Patzauer Dezső (1899–1989), aki a városi gőz- és gyógyfürdő közelében feltárt kút hévizét leányáról Anna-víznek nevezte el és a Kölcsey utcában lévő üzletében szénsavval dúsítva hozta forgalomba.

4. Aigner-ház *(Széchenyi tér 3.)*: 1884-ben a lebontott vár helyén épült fel Aigner Nándor fűszerkereskedő és felesége számára. Az építkezést Jiraszek Nándor és Krausz Lipót végezte Lechner Lajos tervei alapján. Az 1920-as évektől a Nemzeti Hitelintézet Rt. fiókjának adott helyet, melynek felirata a homlokzaton ma is látható.

5. Tisza Szálló *(Wesselényi utca 6.)*: a Tisza Szálló épülete a Széchenyi tér keleti házsorának egységes kialakítására 1885-ben épült. Jiraszek Nándor és Krausz Lipót tervezte, ünnepélyes megnyitására 1886. január 23-án került sor. Bérlője, Kass János (1857–1928) először Hotel Metropolnak, majd Tisza Kálmán miniszterelnök után Tisza Szállónak nevezte el. Páholysorral alakított emeleti nagyterme a város legszebb koncertterme, amelynek falai között Bartók Béla, Dohnányi Ernő és Pablo Casals is szerepelt. A szálló kávéházában törzsvendég volt Babits Mihály és Juhász Gyula; Babits mint a főreáliskola helyettes tanára barátjával, Kún József költővel töltött itt estéket, Juhász Gyula pedig Ocskay Kornél operaénekes és mások társaságát élvezte. 1956 után a rendőrség költözött az épületbe, 1963-ban ismét szállodává és étteremmé alakították át, majd 1991-ben privatizálták.

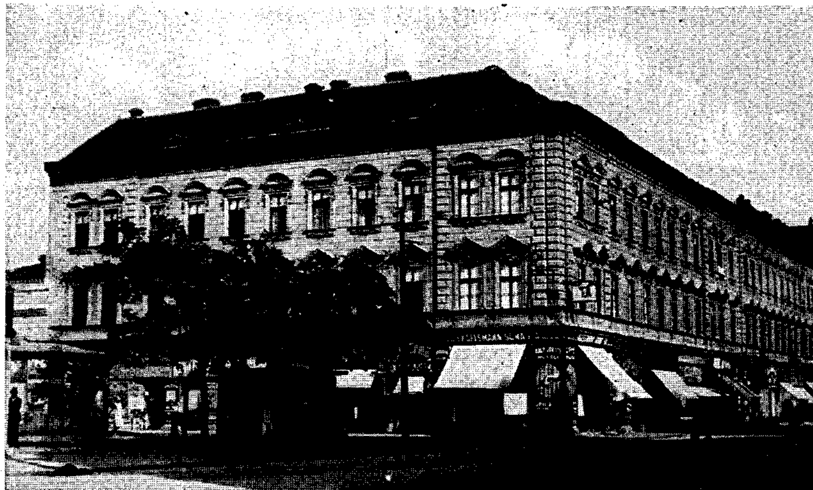
6. Törvényszéki vagy Igazságügyi palota *(Széchenyi tér 4.)*: az épületet Meixner Károly és Ney Béla tervezte 1882-ben, építője a szegedi Strenge Frigyes és Társa cég volt. Az épület kezdetben csak a telek felét foglalta el, a színház felőli része 1906-ban épült az úgynevezett Kaszinó-kert helyén. A törvényszék a Zsótér-házból költözött ide. Az egykor Törvényszéki palotának vagy Igazságügyi palotának nevezett eklektikus épületben ma a Csongrád Megyei Főügyészség, a Csongrád Megyei Bíróság, a Szegedi Városi Ügyészség és a Szeged Városi Bíróság működik.

7. Szűcs-ház *(Széchenyi tér 5.)*: 1882-ben Jankovics András tervei alapján épült a Széchenyi tér északi oldalán. Tulajdonosa, Szűcs Ferenc (1818–1883) ügyvéd 1852-ben a Zsidótemplom utcában (ma Bolyai János utca), az 1879. évi árvíz idején a Dugonics utcában lakott. A bérlők közül Glassner Tamás cipőüzlete, ifj. Fodor István temetkezési intézete és Lányi János cukrászdája érdemel említést. Ez utóbbi helyiséget 1954-ben a Szegedi Szálloda és Vendéglátó Vállalat kibővítette, később tejivóvá alakította át. Madárfejű szárnyas oroszlánokkal díszített kapuja a szegedi kovácsoltvas-művesség kiemelkedő emléke.

8. Balogh-ház *(Széchenyi tér 6.)*: Halmai Andor tervei alapján 1882-ben épült Balogh János (1827–1884) közjegyző és felesége, Szarvady Szidónia számára. A Szentháromsághoz címzett gyógyszertár 1883-ban ide, majd innen 1891-ben a Takarékpénztár épületébe költözött. Itt működött többek közt Diamant Mór Gambrinushoz címzett sörcsarnoka, Brem Vilmos Arany elefánthoz címzett fűszerüzlete, Weber Mátyás férfiszabósága, a Gárgyán Márton (1856–1909) által alapított Kegyelet Dísztemetkezési Intézet és Bach Antal óra- és ékszerüzlete. Az épületet 1960-ban emeletráépítéssel magasították.

9. Szeged-Csongrádi Takarékpénztár *(Széchenyi tér 7.)*: a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár székházaként épült szecessziós stílusban a Széchenyi tér északi oldalán. A Takarékpénztár a város első pénzintézete volt, amelyet 1845-ben Klauzál Gábor (1804–1866) országgyűlési képviselő, Kárász Benő (1792–1874), Zsótér János hajókereskedő és a nagyiparos Felmayer Antal alapított. Két évtizeden át ez volt a város egyetlen takarékpénztára, s még a 20. században is megőrizte vezető szerepét: a kezdeti 25 ezer forintos részvénytőkéje 1910-ben a 3 millió koronát is elérte. Az 1864-ben épült Széchenyi téri székházat az 1890-es években kibővítették. Emeletén a Fekete-házból ideköltözött Belvárosi Kaszinó, földszintjén Báveschitz Lőrinc Szőlőfürt nevű vendég-

lője volt. A helyén épült szecessziós stílusú palotát – ma az OTP Bank Rt. Csongrád Megyei Igazgatóságának épülete – Baumhorn Lipót 1905-ben tervezte, méltóképpen hangsúlyozva a Takarékpénztárnak a szegedi pénzintézetek körében fenntartott primátusát. A tér felőli oldalon Schwarcz Jenő könyvkereskedése és 1891-től Leinzinger Gyula (1869–1938) A Szentháromsághoz címzett patikája volt. A Víz után innen kapta nevét a Takaréktár utca.

10. Jerney-ház *(Széchenyi tér 8.)*: 1883-ben emelt eklektikus épület a tér északnyugati oldalán. Építője, Bachó Viktor ugyanebben az évben a honvéd laktanyát, 1886-ban pedig a korszak egyik legnagyobb méretű városépítési alkotását, a piarista gimnázium és rendház épületét tervezte. A Jerney-ház az egykori prófontház, azaz a katonai élelmezési raktár helyén épült. Tulajdonosa a dorozsmai Jerney Mihály volt, a kivitelezés Erdélyi Mihály nevéhez fűződik. Első emeleti 15. számú lakásában élt Radnóti Miklós 1930 őszétől 1932 elejéig. A lépcsőházat mennyezeti festmény díszíti.

11. Zsótér-ház *(Széchenyi tér 9.)*: a városháza jobb odalán 1840–1866 között épült fel klasszicista stílusban. Alapjait 1840 körül Dercsényi János (1802–1863) szesz- és keményítőgyáros rakta le. Dercsényi – aki számos gazdasági tanulmánya mellett a kommunizmus eszméivel is foglalkozott – szegedi vállalkozásainak csődje után az épületet 1844-ben eladta Zsótér János hajósgazdának. Ez utóbbi az állati erővel hajtott, úgynevezett „bőgős" hajóival hatalmas vagyonra tett szert, de az építkezést fia, Zsótér Andor (1824–1906) fejezte be. Az épület falai között számos történelmi jelentőségű esemény zajlott. A szabadságharc idején laktanyának és katonai kórháznak használták. 1849 júliusában Szemere Bertalan kormánya innen igazgatta az ország ügyeit, s két alkalommal is tartottak itt országgyűlést. Mikszáth Kálmán az épület első emeleti, úgynevezett Eisenstädter-szállásának a városháza tanácstermére nyíló ablakaiból nézte 1879. március 12-e éjszakáján a Víz pusztító rombolását, s itt szervezték meg az árvízi mentés munkálatait is. A Zsótér-örökösök 1911-ben eladták a házat Bach Jenő kereskedőnek, tőle vásárolta meg a város 1926-ban. A földszinten található Korzó mozit 1913-ban alakították ki, irodalmi estjein Ady Endre, Juhász Gyula és Kassák Lajos tartott előadást.

12. Városháza *(Széchenyi tér 10.)*: elődje Josef Pyrneker katonai mérnök tervei alapján 1727-ben épült fel a jelenlegi helyén. Főhomlokzata nem a mai Széchenyi térre, hanem Felsőváros felé nézett, az északi és nyugati oldalán emeletes, a déli és keleti részen pedig földszintes barokk épület volt. Átépítését már az 1770-es évektől szorgalmazták, az alapkőletételre azonban csak 1799. augusztus 30-án került sor. A terveket Vedres István (1765–1830) és Schwörtz János készítette. Az épület bal szárnyában táncterem és színház is helyet kapott, ahol 1800 novemberétől magyar nyelvű színházi előadásokat tartottak. 1849 júliusában itt ülésezett az országgyűlés, s Haynau is a régi tanácsháza tornyából figyelte a szőregi csata kimenetelét. A hagyomány szerint egy ágyúgolyó épp a feje mellett fúródott a torony falába. Mivel az árvíz hatására az épület megsüllyedt, 1881-ben pályázatot írtak ki az átépítésére. Az első díjat és a megbízást Lechner Ödön (1845–1904) és Pártos Gyula (1845–1916) nyerte el: az előbbi a vezető tervező, az utóbbi az egyes részletek kidolgozója volt. A pályázati terv egy emelettel megemelte az épületet, a kerek nyílásokkal az alagsort szinte földszintté emelte, a tornyot pedig bravúros megoldással összekapcsolta a lépcsőházzal, így a közgyűlési terem a térre néző középrizalitba került. Összességében nem a Lechner korai műveire jellemző berlini akadémikus stílust, hanem a francia reneszánsz hatását mutatja, amelyből sajátos eklektikus-neobarokk alkotás született. A pályázat eredményeit 1882. március 5-én hozták nyilvánosságra, a bokrétaünnepet pedig alig nyolc hónap elteltével, 1882. október 24-én megtartották. 1883-ban, Ferenc József látogatásakor a városháza és az úgynevezett Bérház között – Lechner tervei alapján – zárt átjáróhidat építettek s ez alkalommal a király a Ferenc József Rend lovagkeresztjét adományozta a két tervezőnek.

Az újjáépült városháza Szeged városképének kiemelkedő, figyelemre méltó eleme. A karcsú torony az átépítés során a középrizalit udvari főfalához csatlakozott, s erkélyén még a 20. század elején is tűzoltó kémlelte a horizontot. A homlokzatdíszítő szobrokat Árkai Sándor készítette, s a díszes erkéllyel és a féldombormű atlaszokkal együtt a homlokzat középrészét hangsúlyozzák. A nagy belmagasság az alagsort szinte földszintté emeli. Az épületben kétkarú lépcső található, az átjáró az udvaron keresztül a hátsó kapuhoz vezet el. A lépcsőház színes üvegablakai a budapesti Kratzmann Ede műhelyéből valók. A bal oldali üvegablakban a régi, a jobb oldaliban pedig az új városháza jelenik

meg, a középső ablakot Szeged címere díszíti Ferenc József jelmondatával: „Szeged szebb lesz, mint volt". Az épület leghatásosabb és leggazdagabb belsőépítészeti része a közgyűlési terem. Mennyezetfreskóját Vajda Zsigmond készítette 1889-ben: közepén a felhők között Szeged címerét lebegő angyalok fogják közre, a sarkokban pedig négy allegorikus figura, az Igazság, az Ipar, a Kultúra és a Mezőgazdaság nőalakjai trónolnak. Ez utóbbit kévével ábrázolt parasztmenyecske jeleníti meg, lábánál paprikafüzér képviseli a szegedi jellegzetességeket. A félkörben két szakaszra osztott padsorok asztalosmunkáit a szegedi Rainer Károly műhelye végezte, a keretezett falmezőket pedig Benczúr Gyula, Vastagh György, Ferraris Artúr, Roskovics Ignác, László Fülöp és Pataki László festményeivel díszítették. Az épület finom szépségű belső udvara meghitt színteret biztosít a nyáresti rendezvénysorozatok számára.

13. Bérház *(Széchenyi tér 11.)*: a városházától balra – a hajdani piac közönségét kiszolgáló lacikonyha helyén – 1872-ben épült Wegman Gyula és Scherrer József Adolf tervei alapján. A földszinten 16 boltot, emeletenként pedig 40 helyiséget alakítottak ki a bérlők számára. 1874-ben itt rendezte be fűszerüzletét Brem Vilmos, aki 1884. február 1-én a Széchenyi tér 6. számú Balogh-házba költözött. 1875-től a szegedi ügyvédi kamara hivatalának, 1876-tól a Tisza-szabályozás mérnöki hivatalának adott helyet. A 20. században az emeleten működött az Osztrák–Magyar Bank szegedi fiókja. Amikor 1883. október 14–16-án Ferenc József meglátogatta az újjáépült várost, a király fogadására a második emeleten öt szobából zárt lakosztályt alakítottak ki. Ekkor építették a ma is látható folyosóhidat, amely a lakosztályt a városházával kötötte össze.

14. Götz-ház *(Széchenyi tér 12.)*: 1836-ban már itt állt Götz János háza, amely Götz Károly Az Isteni gondviseléshez címzett gyógyszertárának, a Deutsch testvérek Nagy pipához címzett boltjának, 1836-tól 1874-ig a Pick-féle likőrraktárnak, 1864-től Tóth Péter fűszerboltjának és Back Bernát lisztraktárának adott helyet. A ma látható épület 1940-ben bérház és bankèpület céljára épült, modernista stílusban. Építtetője a Szegedi Népbank Szövetkezet volt.

15. Grünn-ház *(Széchenyi tér 13.)*: Schwörtz János egykori háza helyén áll Grünn Orbán (1765–1828) nyomdász copf stílusú háza. Az első szegedi nyomdász halála után a műhelyt fia, Grünn János vette át, akinek nevéhez jeles szegedi írók kiadása, sőt az első két szegedi újság, a *Tiszavidéki Újság* és a *Szegedi Hírlap* megalapítása fűződik. A ház kőkonzolos erkélyét kovácsoltvas rács díszíti, rajta az úgynevezett „Attila-fej" relief, amit a képzelet Attila hun fejedelem domborművének vélt. Már Reizner János kimutatta, hogy a lelet valójában római katonát ábrázoló 18. századi öntöttvas kályhalap, a legendát azonban az egykor innen nyíló Attila utca neve mindmáig őrzi. A nyomdát 1857-ben Burger Zsigmond megvásárolta, majd az Oskola utca 13. szám alatti Béró-házba költöztette át. 1870-től itt működött Schlesinger Henrik, majd Keppich Lajos fűszerboltja. 1872-ben a Széchenyi téri oldalon menyílt a Honvéd doboshoz címzett sörcsarnok. 1875-től Tedeskó Manó posztó- és Prosznitz Mihály fiainak rőfösboltja költözött a házba. Az előbbi 1906-ban a mai Bartók Béla tér 10. számú épületben kapott helyet. A műemlék jellegű épületet 1955-ben újították fel.

16. Prosznitz-ház *(Széchenyi tér 14.)*: 1883-ban épült eklektikus stílusban Bachó Viktor tervei alapján. Nevét az építtetőkről, Prosznitz Vilmosról és Simonról kapta.

Kiss Dávid-palota *(Széchenyi tér 15. - Klauzál tér 3.)*: ld. Klauzál tér

17. Aigner-ház *(Széchenyi tér 16.)*: a Széchenyi és Klauzál teret elválasztó épület 1874-ben épült fel ifj. Aigner József (1839–1921) fűszerkereskedő számára. Az üzletet József fia vezette 1930-ig, majd 1931-ben eladta Stühmer Frigyes édességkereskedőnek. Az épület tulajdonosa ekkor a Magyar-Olasz Bank és a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár volt.

Új Zsótér-ház *(Széchenyi tér 17. - Klauzál tér 1.)*: ld. Klauzál tér

18. Tisza Lajos-szobor: a tér parktükreit a 20. század első évtizedeiben művészi szobrokkal díszítették. Az újjáépítés királyi biztosának, Tisza Lajosnak (1832–1898) szobrát 1904. június 12-én avatták fel a Tisza Szálló előtt. Alkotója Fadrusz János volt, akinek halála miatt az utolsó mellékalak Rollinger Gaál Rezső műhelyében készült. A szobrász nemcsak az újjáépítés hősies erőfeszítését, hanem „ezzel a szoborral a legifjabb Magyarországot, a mai Magyországot" kívánta jellemezni. A védműépítési munkákat a rakodópartról szemlélő „szegedi gróf" emlékműve élcelődésre is alkalmat adott. A korabeli sajtó szerint ugyanis a szegedi polgár így sóhajt fel az emlékmű láttán: „Csakugyan ... illen vót a lekonstrukció! A gróf nézte, hogy a nép dógozik ..." (A Hét, 1904. jún. 26.)

19. Vásárhelyi Pál-szobor: a Tisza-szabályozó Vásárhelyi Pál (1795–1846) bronzszobra másodikként került a Széchenyi térre. Az emlékműállítás kezdeményezője Reök Iván volt, az agyagmodell elkészítése Szécsi Antal, a kivitelezés ifj. Mátrai Lajos, a mellékalakok mintázása Pásztor János nevéhez fűződik. A monumentum – akárcsak Kossuth Klauzál téri emlékműve – a neobarokk köztéri szobrászat szellemében született. Mellékalakjai – a folyószabályozás névtelen kubikos hőse és a megregulázott folyó biztonságát jelképező nőalak – önálló szoborként is megállják helyüket. 1905. október 22-én avatták fel, a talpazatára helyezett emléktábla az 1970. évi tiszai árhullám legmagasabb szintjét jelzi.

20. Széchenyi István-szobor: a keleti oldal utolsó szobra a tér névadójának állít emléket. Széchenyi István (1791–1860) szobra magánkezdeményezésre készült: a szegedi Holtzer-család rendelte meg Stróbl Alajostól (1856–1926) s vállalta a költségek kétharmadát is. Eredetileg bronzból készült volna, a megrendelők végül a művész javaslatára elfogadták a ruskicai márványszobor tervét. A mű atilla-ban, vállán magyaros sujtásokkal díszített mentében állítja elénk a legnagyobb magyart. A talpazat rakodópartot ábrázol, a kikötőbójára tekeredő hajókötéllel, utalva Széchenyinek a Tisza szabályozásában betöltött szerepére. Homlokfalán a Lánchíd és az Akadémia képe, alatta Széchenyi híres mondása: „Magyarország nem volt, hanem lesz". A mű már 1912-ben készen állt, de a Deák-szobor elkészültét várva 1914 végéig ponyvába burkolózott. Végül 1914 szilveszterének éjjelén, a világháború fenyegetettségében, ünnepélyes külsőségek nélkül szabadították meg a védőponyvától.

21. Deák Ferenc-szobor: az Igazságügyi palota előtt álló szobor felállításának gondolata Deák Ferenc (1803–1876) születésének centenáriumán érlelődött meg a szegediekben. A kor neves szobrászát, Zala Györgyöt (1858–1937) bízták meg a Deák-emlékmű megformálásával, de a szobor csak 1914 nyarára készült el az akkor már csaknem két éve lepelbe burkolt Széchenyi-emlékmű szomszédságában. A neobarokk teátrális pátoszával megformált szoboralak aszimmetrikus talpazaton, kissé előrelépve, szónokias kéztartással áll a „nemzet testét" jelképező fatörzs előtt. Talpazatán az alábbi Deák-idézet olvasható: „Amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják, de miről a nemzet félve a szenvedésektől önmaga lemondott, annak visszaszerzése nehéz és mindig kétséges".

22. Áldáshozó és a Romboló Tisza szobra: a városháza előtt álló szoborcsoport – Klebelsberg Kunó kultuszminiszter ajándékaként – eredetileg a tihanyi biológiai kutatóintézet parkjába készült. Pásztor János alkotása a haragvó és nyugvó Balatont ábrázolta, címe ekkor a Najádok kútja volt.

Miután Klebelsberg megváltoztatta szándékát, a szobrok 1930-ban Szegedre kerültek, és az *Áldáshozó* és a *Romboló Tisza* jelképeként 1934-ben foglalták el mai helyüket. A haragvó hullámokat delfinen lovagló Triton, a nyugvó vizet – harmonikusan illeszkedő koreográfiával – najádok személyesítik meg.

23. II. Rákóczi Ferenc-szobor: eredetileg a Zsótér-ház előtt állították fel 1912-ben ifj. Vastagh György Rákóczi-szobrát, s csak 1930-ban költöztették át a Gizella térre (ma Aradi vértanúk), jelenlegi helyére.

Szeged kereskedelmi, pénzügyi és közigazgatási súlypontja a 19. század második felétől fokozatosan a Széchenyi tér és a Búza tér (ma Dugonics tér) között, a Kárász utca tengelyében alakult ki. A közlekedés főbb útvonalai a Széchenyi téren metszették egymást: a Rókus állomást és az Osztrák-Magyar Államvasút Társaság pályaudvarát (Szeged állomás) összekötő omnibusz (1857), a lóvasút (1884), majd a villamos (1908) útja erre vezetett, és a mellékjáratok is innen indultak a Gedó mulató és az újszegedi Erzsébet-liget felé. Ez utóbbi járműveken a középiskolások 4–7, a tisztviselők 7–10 koronáért utazhattak, az átlagos utazási sebesség 10 kilométer volt, s a kocsikban – az utazás időtartamára – a *Szeged és Vidéke* című esti lapot ingyenesen lehetett olvasni. A tér villamosközponti szerepe csak 1970-ben, a Fodor-kerti vonal végállomásának áthelyezésével szűnt meg.

A Széchenyi téren az árusok portéka szerint csoportosulva árultak. A keleti oldalon, a Déry-palota előtt a fazekasok árultak, a Zsótér-ház előtt a kötélpiac és a papucsossor, a városháza előtt és a Kiss utcában a virágpiac működött, míg a déli oldalon őrölt paprikát és napraforgóolajat kínáltak.

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Széchenyi tér 2.:* Generáli Biztosító Társaság; Holtzer Dániel ruha- és posztókereskedő; Lintner Ferenc fényképész; Maáder Arnoldné (Maáder Róza cég) cipész; Szakáll József férfiszabó mester; Szegedi Takarék- és Hitel Rt.; Trieszti Általános Biztosító Társulat (Assicurazioni Generali) - *Széchenyi tér 3.:* Feldmann Sári női szabó mester; Gyéres M. utóda férfidivat kereskedő; Holtzer Dániel férfiszabó mester; Holtzer Kálmán ruha- és posztókereskedő; Róth Antal borbély- és fodrászmester - *Széchenyi tér 4.:* Holtzer Kálmán férfiszabó mester - *Széchenyi tér 5.:* Lányi János cukrászmester; Mauthner Sándorné női szabó mester; Putics Csedomir férfiszabó mester; Schreier Jozefin női szabó mester - *Széchenyi tér 6.:* Bach Antal órásmester; Becker Jakab borbély- és fodrászmester; Gárgyán Márton utóda temetkezési intézet; Varró gyógytár és gyógyszerész, Nyilasi Ágoston utóda gyógyszerész és gyógyárukereskedő; Wéber Mátyás férfiszabó mester - *Széchenyi tér 7.:* Arató Józsefné női szabó mester; Danner Mihály fűszerkereskedő; Engelsmann Sámuel cipész; Kellner Márton lát- és műszerész; Király Károly dr. fogorvos; Leinczinger Gyula gyógyszerész; Schwartz Jenő könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos; Sonnenwirth Ignác bazáros - *Széchenyi tér 8.:* Bíró Dávid órásmester; Bruckner Testvérek vaskereskedő; Engelsmann Ádám cipész; Fodor Miksa fűszerkereskedő; Goldmann Ignác gép- és kerékpárkereskedő; Hirth Malvin festékkereskedő és szobafestő mester; Hirth Sándor szobafestő mester; Jung Miklós borbély- és fodrászmester; Kaliszer Ignác arany- és ezüstműves mester; Kiss Mórné gyermekruhakereskedő és női szabó mester; Milenkovits Dusán előnyomda tulajdonos; Pilisi Béla dr. orvos; Rosenfeld Sándor bádogosmester; Sándor Lajos hentesmester; Schwarc Ignác férfiszabó mester; Winternitz Izidor nőiruha kereskedő; Winternitz Izidorné gyermekruhakereskedő - *Széchenyi tér 9.:* Ács Vilmos dr. orvos; Auer Lajos kalaposmester; Benedek Imre szíjgyártó mester; Benedek Pál cipész és bőrkereskedő; Ganzl Jakabné női szabó mester; Hernyák Imre sütőmester

és lisztkereskedő; Lőwy Vilmos terménykereskedő; Mikus Károlyné cipész; Mosolygó Ágoston cukrászmester; Nagy Pál cipész; Nátly Dezső hentesmester; Pintér József cipész; Richter József villanyszerelő mester; Schilling Györgyné kávémérő; Simonovits Károlyné esztergályosmester; Szécsény Jakab mészárosmester; Szűcs Sándor lakatosmester; Vanyó Alajos bormérő és vendéglős; Weisz Salamon terménykereskedő - *Széchenyi tér 10.*: Schiller R. rőföskereskedő - *Széchenyi tér 11.*: Háy Miksa üveg- és porcelánkereskedő; Kohn Mór bőrkereskedő; Szántó József (Szántó József és testvérei) műszerészmester, gép- és kerékpárkereskedő; Szántó Lajos (Szántó József és testvérei) műszerészmester, gép- és kerékpárkereskedő; Szántó Simon Sándor (Szántó József és testvérei) műszerészmester, gép- és kerékpárkereskedő - *Széchenyi tér 12.*: Barcsay Károly, ifj. gyógyszerész; Braun Zsigmond férfiszabó mester; Buchhalter Lipótné férfiszabó mester; Heller Pál terménykereskedő; Tóth Péter fűszerkereskedő; Weisz Ármin bazáros - *Széchenyi tér 13.*: Schlésinger Sarolta fűszerkereskedő; Winternitz Izidorné női szabó mester - *Széchenyi tér 15.*: Boros Antalné, özv. rövidáru kereskedő; Boros Miksa rövidáru kereskedő; Domán Mihály paplan-, ágynemű-, szőnyeg- és bútorszövet kereskedő; Eisenstädter S. és társai rőföskereskedő; Hollós József dr. orvos; Kiss Arnold vászonkereskedő; Tedeskó Manó rőföskereskedő - *Széchenyi tér 16.*: Aigner József, ifj. fűszerkereskedő; Eisenstein Jakab dr. orvos; Hirschl testvérek rőföskereskedő; Schlésinger Mór, ifj. rőföskereskedő; Szabolovits Ágoston fogtechnikus mester - *Széchenyi tér 17.*: Krausz Dávid ruha- és posztókereskedő; Kup Gyula női szabó mester; Mayer Ferdinánd és fia Rt. vaskereskedő; Pollák Testvérek férfidivat kereskedő - *Széchenyi tér*: Domán Mihály paplanosmester

KÁRÁSZ UTCA

A Széchenyi tér déli oldalából nyílik a korzó folytatásaként Szeged legforgalmasabb utcája, a Kárász utca. Igazi mediterrán sétálóutca, amely csak a késő esti órákra csendesül el. Napközben a gyorséttermek teraszai és a járdaszegély mentén muzsikáló utcai zenészek között zsilipként engedi át a sétálók sokaságát. Nevét a Klauzál tér déli sarkán álló Kárász-ház tulajdonosáról, a nagymúltú Kárász családról kapta. Csak a Víz után lett a Palánk főutcája; ezt a szerepet korábban az Oskola utca látta el. 1998–2001-ben – a belvárosi rekonstrukció első állomásaként – a Kárász utcát és a Klauzál teret új díszburkolattal, kandeláberekkel, padokkal és növénytartókkal újították fel. Ekkor állították fel az üzletutcát lezáró szoborcsoportokat: az északi oldalon Párkányi Raab Péter szobrászművész reneszánsz karneváli jelmezbe öltöztetett bronz köszöntőszobrait (2000), a déli oldalon pedig Kligl Sándor szegedi szobrászművész *Utcai zene* (2001) című szoborpárosát.

Kiss Dávid-palota (*Széchenyi tér 15. - Klauzál tér 3.*): ld. Klauzál tér
Aigner-ház (*Széchenyi tér 16.*): ld. Széchenyi tér
Bankpalota (*Klauzál tér 2.*): ld. Klauzál tér

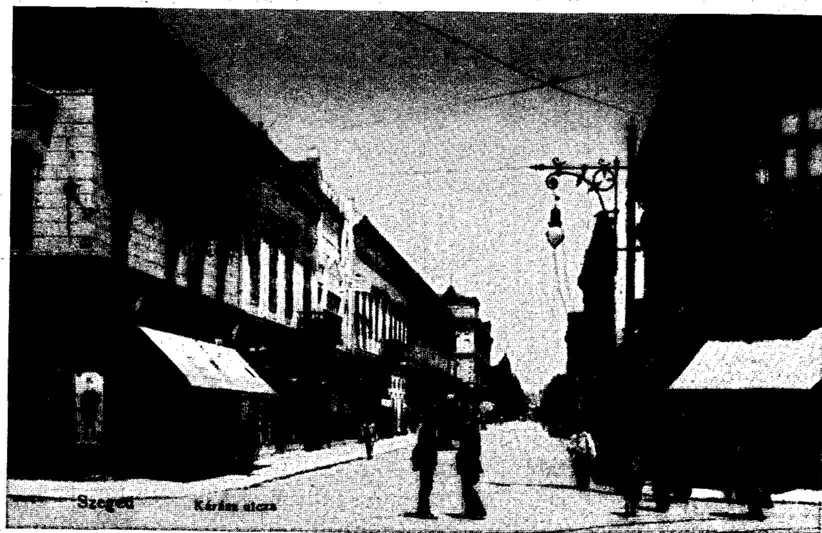
1. Kárász-ház (*Kárász utca 3. - Klauzál tér 5.*): a szegedi klasszicista építészet egyik legszebb, legkiegyensúlyozottabb emléke, Kárász Benő építtette 1845-ben a Főpiac déli oldalán. 1849. július 11-én ebben a házban szállt meg Kossuth Lajos, és a Klauzál téri első emeletének kőkonzolos erkélyéről mondta el július 12-én utolsó előtti magyarországi beszédét. Gyújtó hangú szavai szerint „Szeged leszen amaz archimédesi pont, honnét a szabadság az egész világra fog kiterjedni". Jövendölése nem válhatott valóra: a kormány Szegedről Aradra költözött, és a visszahúzódó honvédsereg nyomában augusztus 2-án Haynau harc nélkül megszállta a várost. 1850. szeptember 29-től az épületben működött a császári királyi törvényszék. 1857. május 24-én itt szállt meg a Cegléd felől vasúton érkező Ferenc József és Erzsébet királyné a halászcsárdában elfogyasztott halpaprikás után. A ház erkélyéről jelentette be 1918. október 31-én a szegedi Nemzeti Tanács az őszirózsás forradalom győzelmét, s a hagyományoknak

megfelelően Károlyi Gyula ellenforradalmi kormánya is itt hirdette ki 1919. június 2-án a megalakulását.

2. Eisenstädter-ház *(Kárász utca 5.):* 1870-ben épült, tulajdonosa Eisenstädter Lajos (1799–1875) kereskedő, tervezője Hoffer Károly (1815–1899) volt. A Kárász utcára néző öntöttvas erkélye harmonikusan illeszkedik az épület romantikus stílusához. Késő klasszicista stílusjegyeket mutató belső udvarában ugyancsak öntöttvas ráccsal díszített függőfolyosó látható. Az árvíz előtt itt működött Guttmann Áron és Eisler Fülöp rövidárubolija, illetve Várnai Lipót könyvkereskedése. A házat 1910-ben Wagner Gusztáv (1857–1932) vásárolta meg.

3. Régi Kárász-ház, majd **Gál-palota** *(Kárász utca 6.):* a ma látható Gál-palota helyén az úgynevezett Régi Kárász-házat már 1848-ban is „öregnek" titulálták, megkülönböztetve Kárász Benő szemközti épületétől. Emeletén működött az 1867-ben megalakult Szegedi Kereskedelmi és Iparbank. Az árvíz után lebontották, helyén 1884-ben a Régi Kárász-ház bérlői, Gál Ferenc (1824–1898) kereskedő és felesége, Vogel Erzsébet számára kétemeletes házat emeltek. A Kárász utcai kapubetéten a „G F" monogram és az „1884" évszám látható. Földszintjén Kiss Dávid (1803–1886) nagykereskedő és a Gál testvérek rendezték be üzleteiket, a Szegedi Kereskedelmi és Iparbank új székházát pedig a Klauzál tér 2. szám alatt építették fel.

4. Janiki-ház, majd **Politzer-ház** *(Kárász utca 7.):* már 1848-ban itt állt Janiki Dániel háza, amelyben 1859-ig a Janiki-család szatócsboltja működött. A Víz idején a károsult Janiki Péter posztókereskedő volt. 1908-ban Politzer Leoné egyemeletes áruháza épült a helyére, amelyet 1937-ben Deutsch Albert kereskedő emeletráépítéssel bővített.

5. Keménczi- vagy **Várnai-ház** *(Kárász utca 9.):* 1869-ben épült Hoffer Károly tervezésében, első tulajdonosa Keménczi Adalbert vaskereskedő volt. 1870 tavaszán itt nyílt meg az „Oetl-féle gyártársaság tűz és betörésmentes pénz-, könyv- és okmányszekrényeinek raktára". 1890-ben Várnai Lipót (1847–1905) könyvkereskedő és nyomdatulajdonos vásárolta meg. A romantikus stílusú műemlék épület belső udvarában egészen a közelmúltig nyomdagépek zakatoltak: 1873-tól a Várnai-nyomda, 1920-tól a Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., 1944-től pedig a Szegedi Nyomdavállalat székhelyeként szolgált. Napjainkra az udvart felújították (Rantal János, 1997), a belső

teret Kligl Sándor szobrászművész *Hermész* című bronzszobra díszíti. Három szintjén intim hangulatú üzletek, irodák, kávézók fogadják a vendégeket.

6. Tallián-ház, majd **Kézművesbank** *(Kárász utca 11.):* 1848-tól itt állt a Tallián-ház, amelyet valószínűleg Hoffer Károly épített fel Tallián János számára. A Vízig többek közt Farkasitz Ede cukrászdája, a Mertz testvérek Kék csillaghoz címzett üzlete és Tóth Péter fűszerkereskedő fiókboltja működött benne. 1874-től a szerényebb hiteligényeket kielégítő Szegedi Kézművesbank otthonául szolgált. Erre utal a kapuján látható kovácsoltvas monogram, Kónya György szegedi műlakatos munkája. Mai homlokzatát 1896 körül nyerte el, 1957-ben az épület Kölcsey utcai szárnyában lakásokat alakítottak ki. Emeletén a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat megyei és városi titkársága kapott helyet.

Klauzál-ház, majd **Új Gál-ház** *(Kárász utca 12. - Kölcsey utca 5.):* ld. Kölcsey utca

Régi Próféta-ház, majd **Új Próféta-ház** *(Kárász utca 13. - Kölcsey utca 6.):* ld. Kölcsey utca

Árvay-ház, majd **Wagner-palota** *(Kárász utca 14. - Kölcsey utca 4.):* ld. Kölcsey utca

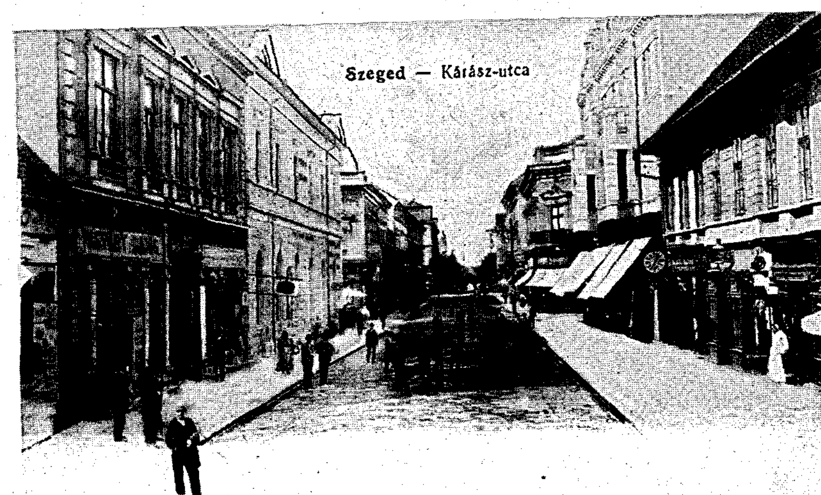
7. Herczel-ház *(Kárász utca 15.):* Herczel Fülöp (1824–1908) városi főorvos, a szegedi zsidó hitközség elöljárója építtette 1870 körül jól menő praxisa jövedelméből. A ház a szegedi társasélet egyik központjának számított, az árvíz utáni rekonstrukciós időben gyakori látogatója volt Mikszáth Kálmán is. 1879-től a Dugonicshoz, 1883 után a Golyóhoz címzett kávéháznak adott otthont. Ez utóbbit Goldstein Pál vezette, aki Cserzy Mihály szerint „híressé tette üzletét ízletes – kóser bár –, de azért teljesen magyar konyhájával és kitűnő italaival". A trianoni békediktátum után az Erdélyből áttelepült református diákok szállásául szolgált. A ház emeletén tartotta összejöveteleit a Bethlen Gábor Kör, ebből nőtt ki a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, ahol 1940-ben előadást tartott Móricz Zsigmond is.

8. Wodianer-ház, majd **Ungár-Mayer-palota** *(Kárász utca 16.)*: a Kárász utca déli végén, a Dugonics tér sarkán a Víz előtt Wodianer Sámuelnek (1786-?), a monarchia egyik legnagyobb dohányértékesítőjének háza állt. Az épületet előbb Zsótér János vásárolta meg, majd 1881-ben az Ungár Benő és társa szállítmányos cég ide helyezte át üzletét. Itt volt Patzauer Miksa szeszboltja és Csiszár Lajos Arany bikához címzett vendéglője. A később Zsótér-Tary-házként, majd Vészits-házként emlegetett épület helyén 1910–1911-ben épült fel Ungár Benő (?–1927) és Mayer Áron (?–1912) kereskedők szecessziós palotája. Tervezője a tragikus sorsú Magyar Ede (1877–1912) volt, a kivitelezés Pick Móric és Tóbiás László cége, a festés Duschák Henrik, a lakatosmunka Radics István nevéhez fűződik. A vasbetonszámításokat Zielinszky Szilárd, a Szent István téri víztorony tervezője készítette. Lépcsőházát díszes vaskorlát ékesíti, sarkát pedig látványosan kiugró saroktorony – a szegedi városkép egyik feltűnő díszítménye – hangsúlyozza. Földszintjén, a Dugonics térre néző oldalon Juhász Gyula, József Attila és a szegedi újságírók kedvelt törzshelye, a párizsi hangulatot árasztó Korzó kávéház működött, melynek belsőépítészeti megoldásait is Magyar Ede tervezte. Megnyitóján Erdélyi Kálmán cigányprímás zenekara muzsikált, a kávéházban biliárdasztalokkal, az alagsorban kártyahelyiségekkel várták a vendégeket. A kávéház helyébe 1926-ban a Dreher-sörcsarnok lépett, ezt később kisebb üzlet váltották fel.

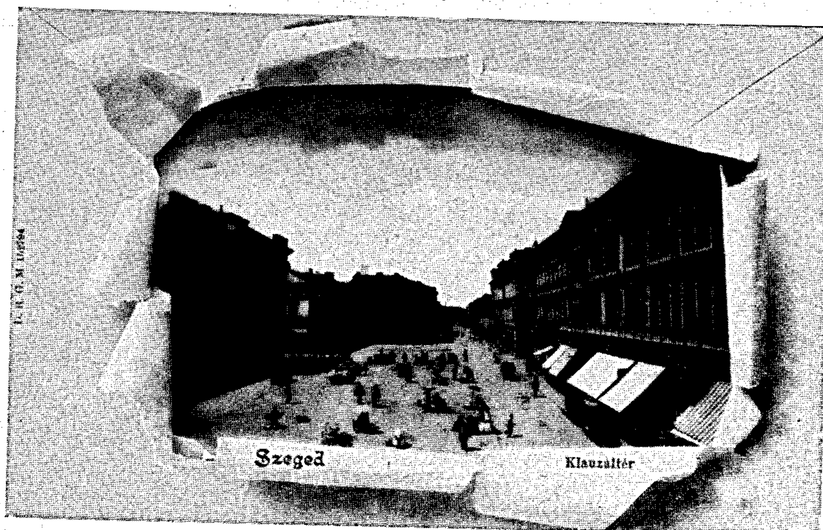
Bauer-ház *(Kárász utca 17. - Dugonics tér 1.)*: ld. Dugonics tér

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Kárász u. 3.*: Bartos Lipót könyvkötő mester - *Kárász u. 4.*: Stiglitz Bertalan kefekötő mester - *Kárász u. 5.*: Guttman Áron és Eisler Fülöp rövidáru kereskedő; Kotányi János paprikakereskedő; Ziffer Alfréd dr. fogorvos - *Kárász u. 6.*: Délmagyarországi Közgazdasági Bank; Fejér Mór férfiszabó mester; Fülöp Jakab tajték- és pipafaragó mester; Haraszti Lajosné fogtechnikus mester; Kertész és Kellner lisztkereskedő; Lemle és Társa férfidivat kereskedő; Popov Milivoj (Popov M. cég) férfiszabó mester; Popov Milorád (Popov M. cég) férfiszabó mester; Sandberg Henrik kesztyűsmester - *Kárász u.6/a:* Boda Bertalan fűszerkereskedő; Fejér Mór ruha- és posztókereskedő; Kardos Manó terménykereskedő; Kiss Lajos terménykereskedő - *Kárász u. 7.*: Braun János hangszerkereskedő; Kellner Róza arany- és ezüstműves mester; Klein Imre arany- és ezüstműves mester; Szécsi Ede utódai terménykereskedő; Vajda Béla villanyszerelő mester - *Kárász u.8.*: Káldori József és társa fűző- és ernyőkereskedő; Káldori Józsefné derék- és mellfűző készítő mester; Krauszné K. Kunigunda derék- és mellfűző készítő mester - *Kárász u. 9.*: Várnay Dezső (Várnay Lipót cég) könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos; Várnay Lipótné (Várnay Lipót cég) könyvkötő mester - *Kárász u. 10.*: Árvay Sándor, ifj. könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos; Cukorgyár (Lindenfeld Bertalan); Haász Fülöp és fiai szőnyeg- és bútorszövet kereskedő; Miks Jenny női divatáru kereskedő; Rosenstock Ödön bazáros; Schvarcz Manó férfiszabó mester; Színházi Újság kiadóhivatala - *Kárász u. 11.*: Földes Izsó férfiszabó mester; Szegedi Kézművesbank - *Kárász u. 12.*: Berecz J. férfidivat kereskedő; Ransburg Józsefné, özv. könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos; Sátor Pál rőföskereskedő; Vajda Imre és Társa gyógyáru kereskedő - *Kárász u. 14.*: Berger Mór dr. orvos; Kocsis János cipész; Terai Jenő cipész; Turchányi Imre dr. orvos - *Kárász u. 15.*: Braun János hangszerkészítő mester; Nagy Pálné szobafestő mester; Szegedi Kölcsönös Segítő Szövetkezet; Vasváry Lajos utóda festékkereskedő - *Kárász u. 16.*: Gotschall János borbély- és fodrászmester; Kohn Richárd vésnökmester; Lövey János férfiszabó mester - *Kárász utca:* Aigner Géza férfidivat-, rövidáru, szőnyeg- és bútorszövet kereskedő

KLAUZÁL TÉR

A Kárász utcából nyílik a város legbensőségesebb tere, az 1:4 arányú nyújtott téglalap alakú Klauzál tér, amely klasszicizáló hangulatával az olasz városok központi tereit idézi. A századfordulón itt volt a híres kenyérpiac. A Klauzál tér a Széchenyi térből vált ki az 1870-es években: ekkor épültek fel azok a kétemeletes eklektikus háztömbök, amelyek egységes homlokzatukkal az árvíz utáni újjáépítéshez is mintául szolgáltak. A tér névadója Klauzál Gábor (1804–1866), aki a Batthyány-kormány földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztere, 1861-ben és 1865-ben pedig Szeged országgyűlési képviselője volt. Apósától, Prezetska Vencel patikustól örökölt háza Lengyel Lőrinc bútorgyáros palotája helyén állt. 1986-ban felújított emléktáblája a ház Kelemen utcai oldalán, mellszobra – ifj. Vastagh György alkotása – a szegedi várkertben, síremléke pedig a Belvárosi temetőben látható.

1. Új Zsótér-ház *(Klauzál tér 1. - Széchenyi tér 17.)*: 1874-ben épült eklektikus stílusban Zsótér Andor (1824–1906) hajósgazda számára. Ide költözött 1874 őszén Allemann János és Hózig Péter cukrászdája, amely 1884-ben Árvay Sándor és fia, Árvay Kálmán tulajdonába jutott. A „szegedi Gerbeaud"-nak emlegetett cukrászda hírnevét 1922-től a Virágh testvérek öregbítették, az Árvay cukrászda pedig az 1930-as években az Apponyi utca (ma Oskola utca) 15. szám alatt, a Dóm tér közelségében „elsőrendű uzsonnázóhely"-ként működött tovább. A Virágh (később Virág) cukrászdában József Attila olykor ingyen reggeliben részesült a társtulajdonos, Virágh Béla jóvoltából. Az épületet 1890-ben Wagner Ferenc Antal és felesége vásárolta meg. 1879–1883 között itt működött a város újjáépítését irányító királyi biztosság. A ház Kelemen utcai oldaláról nyílt Cserzy Mihály (1865–1925) író borbélyműhelye, a Széchenyi téri sarkon pedig híres volt Kup Gyula (1855–1932) női szabósága és ruhakereskedő üzlete.

2. Bankpalota *(Klauzál tér 2.)*: a Kárász utca - Klauzál tér sarkán álló eklektikus épület a Szegedi Kereskedelmi és Iparbank székházaként 1873-ban épült fel Weber Antal és Ney Béla tervei alapján. A Szegedi Kereskedelmi és Iparbank Kiss Dávid (1803–1886) és Gál Ferenc (1824–1898) nagykereskedők kezdeményezésére 1867-ben alakult meg. Részvénytőkéje 1911-ben elérte a 2 millió koronát, betét- és váltótárca-állománya pedig a fele volt a Szeged-Csongrádi Takarékpénztárénak, így nemcsak alapítási idejét, hanem gazdasági jelentőségét tekintve is Szeged második pénzintézete volt. Az épületben számos üzlet működött, köztük Grassely és Ottovay vasáru-, illetve Papány Helena csemegeboltját illeti elsőség. Ez utóbbit 1882-ben Felmayer Antal vette meg és a Fekete kutyához címmel hirdette a helyi lapokban.

3. Kiss Dávid-palota *(Klauzál tér 3. - Széchenyi tér 15.)*: a Klauzál tér elkülönülése 1872-ben, a Kiss Dávid-palota felépülésével kezdődött. Nevét Kiss Dávid (1803–1886) nagykereskedőről, a Szegedi Kereskedelmi és Iparbank első elnökéről kapta, aki az Oroszlán utca 6. számú Krebsz-házból költözött ide. Az épületet valószínűleg Benkó Károly és Kolbenheyer Ferenc tervezte, a bérlők között Traub Bernát második könyv- és papírkereskedése és Eisenstädter Simon és Fiai Kék Csillaghoz címzett divatáruboltja érdemel említést.

4. Vedres-ház, majd **Ströbl-ház** *(Klauzál tér 4. - Kígyó utca 2.)*: itt épült fel 1805-ben Vedres István háza, amelynek helyén Ströbl József 1882-ben egyemeletes házat építtetett Gregersen Péter tervei alapján. Az épület a szomszédos Kárász-házzal együtt a tér egyetlen zárt sarkát alkotja. Ebben az eklektikus szárnyban Ströbl József (1838–1887), Tömörkény István anyai nagybátyjának kávéháza üzemelt. Ströbl az Oskola utcai Arany Oroszlán kávéházát testvérére hagyva, előbb Ströbl, később Belvárosi kávéház néven működtette üzletét. A bejárat feletti rácson az ő monogramja és a ház építésének éve látható. Vele szemben, a Kiss Menyhért utca 3. szám alatt Keleti Adolf sarokpalotáját Ottovay István tervezte. Előtte Tóbiás Klára oroszlános díszkútja (*A fény kútja,* 2000) áll.

Kárász-ház *(Klauzál tér 5. - Kárász utca 3.)*: ld. Kárász utca

Régi Kárász-ház, majd **Gál-palota** *(Kárász utca 6.)*: ld. Kárász utca

5. Zseravitz- vagy Wagner-ház *(Klauzál tér 7.)*: a Víz előtti szegedi építészet egyik legjelentősebb és legrégibb emléke. 1820 körül épült, 1843-ban Zseravitz János (1793–1848) kereskedő tulajdonát képezte. 1867-ben ifj. Felmayer Antal, 1877-ben pedig Wagner Ferenc Antal vászonkereskedő vásárolta meg. Az 1860-as évektől számos üzletnek, így például Felmayer Antal Fekete kutyához címzett fűszerkereskedésének, illetve Allemann János és Hózig Péter cukrászdájának adott helyet. A cukrászda 1874 őszén az Új Zsótér-házba költözött, a helyén Dávid Károly nyitotta meg rövidáruüzletét. A századfordulón itt működött – többek közt – Keglovich Emil (1856–1912) fényképészete. A klasszicista stílusú műemlékegyüttes valójában két egybeépített, ablakaiban eltérő házból áll, ám az azonos párkánymagasság miatt egységes épületnek hat, s a tér nyugati felén álló Kárász-házzal együtt hatásos térfalat alkot. Földszintjén a Szeged Tourist Idegenforgalmi Kft. irodája működik, felújított udvarában pedig üzleteket találunk.

6. Klauzál-ház, majd **Lengyel-palota** *(Klauzál tér 8.)*: 1844-ben itt állt Klauzál Gábor (1804–1866) háza, amelyet a tulajdonos apósától, Prezetska Vencel patikustól örökölt. A helyén épült fel 1893-ban özvegy Lengyel Lőrincné bútorkereskedő palotája, tervezője Fellner Ferdinánd és Helmer Hermann volt, a kivitelezés a szegedi Przybilla Gyula és Szilágyi János cége nevéhez fűződik. A Kelemen utcai földszinten Lengyel Lőrinc fiainak bútorraktára, a tér felől Schillinger Mór üveg- és porcelánkereskedése kapott helyet. A ház folytatásaként épült fel 1905-ben az a kétemeletes lakóépület, amelyet a Lengyel testvérek 1911-ben szállodai célokra alakítottak át.

7. Európa Szálló *(Klauzál tér 9.)*: a tér keleti oldalát az egykori Európa Szálló – ma a Délmagyarországi Áramszolgáltató Rt. székházának – épülete zárja le. A szállót Krausz Mór cipőkereskedő építtette 1882-ben, a terveket Jiraszek Nándor és Krausz Lipót készítette el. Első bérlője Sonnleiter Ferenc volt. Eleinte 30, később 52 vendégszobával, éttermében pedig a híres cigányprímás, Czutor Béla muzsikájával várta a vendégeket. Kávézójában Juhász Gyula és Király-König Péter is megfordult. A 19. század végén itt nyílt meg Pósz Alajos ékszerüzlete és Krausz Mór férfi divatáru-kereskedése. Az épületet 1955-ben emeletráépítéssel bővítették.

8. Kossuth Lajos-szobor: az ország egyik legkorábbi teljes alakos Kossuth-ábrázolása. Róna József alkotását 1902-ben, az államférfi születésének századik évfordulóján

leplezték le tízezer vendég jelenlétében. A szónoklás hevében ábrázolt Kossuth előtt parasztgazda ül, vállán kiegyenesített kaszával. Gyermeke simul mellé, szembe velük ünnepi öltözetű leányalak, hátul pedig koszorút fonó szegedi parasztlány látható. Nevezetessége, hogy 1903 őszén, amikor a képviselőházi obstrukció következményeként a harmadéves katonákat nem engedték haza, néhány elkeseredett hadfi koszorút helyezett a talpazatára. Ezt a koszorút katonai karhatalommal távolíttatta el Csalány Géza akkori honvédkerületi parancsnok. A napi sajtó akkoriban hetekig tárgyalta az ügyet, amely interpelláció formájában eljutott a képviselőházba is.

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Klauzál tér 1.*: Bútorgyár (Seifmann Mór); Seifmann József kárpitosmester; Seifmann Zsigmond kárpitosmester - *Klauzál tér 2.*: Árvay Kálmán (Árvay Sándor és fia cég) cukrászmester; Árvay Sándor (Árvay Sándor és fia cég) cukrászmester; Fischer és Obersohn rőföskereskedő; Ottovay Károly és fia vaskereskedő; Schön Zsigmond női szabó mester és női ruha kereskedő; Schwartz H. és társa férfidivat kereskedő; Szegedi Kereskedelmi és Iparbank; Weiner Miksa terménykereskedő - *Klauzál tér 3.*: Halmos József borbély- és fodrászmester; Nemzeti Baleset Biztosító Rt.; Szegedi Központi Bank - *Klauzál tér 5.*: Bartos Lipót könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos; Délvidéki Közgazdaság szerkesztőség és kiadóhivatal; Fischer Mór (Fischer testvérek cég) órásmester; Hoffer és Tímár cipész - *Klauzál tér 6.*: Gál testvérek utódai (Kriszt József, Kriszt Sándor) rövidáru kereskedő; Kreutzer József (Lemle és társa cég) kalaposmester; Lemle József (Lemle és társa cég) kalaposmester; Lengyel Győző kárpitosmester; Lengyel Lajos kárpitosmester - *Klauzál tér 7.*: Bányász Arthur rövidáru kereskedő; Keglovich Emil fényképész; Wagner Ferenc Antal és fia vászonkereskedő - *Klauzál tér 8.*: Berkes József bérkocsis; Bölcsházy Pál rövidáru kereskedő; Fischer Aladár terménykereskedő; Gruber Zsigmond terménykereskedő; Lengyel Lőrinc bútorkereskedő; Schillinger Mórné, özv. üveg- és porcelánkereskedő - *Klauzál tér 9.*: Kontrászti Ede arany- és ezüstműves mester; Krausz M. utóda férfidivat kereskedő; Szarka István kávéház- és szállodatulajdonos (Európa szálloda) - *Klauzál tér 15.*: Fein Lajos rőföskereskedő; Traub Bernát és társa könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos - *Klauzál tér 17.*: Seifmann Mór és fiai bútorkereskedő - *Klauzál tér:* Becsey Bertalan rövidáru kereskedő; Bokor Ignácné férfiszabó mester; Bruckner Dezső könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos; Gerle Jenő gyógyszerész; Grosz Henrik rőfőskereskedő; Kelemen Dezső női szabó mester; Schreiber Fülöp dr. orvos - *Kígyó u. 1.*: Fischer József (Fischer testvérek cég) órásmester; Winternitz Márton női szabó mester - *Kígyó u. 2.*: Neu Józsefné, özv. lisztkereskedő; Ottovay István (Ottovay és Winkler cég) építőmester; Szenes Mór cipész; Winkler Imre (Ottovay és Winkler cég) építőmester; Winternitz Márton női ruha kereskedő; Rónai Adolf kávéháztulajdonos (Belvárosi kávéház) - *Kígyó u. 3.*: Burger Izrael cipész - *Kígyó u. 5.*: Grasselly László vaskereskedő; Schnieger Vencel (Virthl Anna és társa cég) sütőmester - *Kígyó u. 6.*: Ausländer Béla órásmester - *Kígyó u. 7.*: Somogyi Ferenc borbély- és fodrászmester; Varga Lajos mézeskalácsos mester; Varga Sándor mézeskalácsos mester - *Kígyó u. 8.*: Hutter Manó bor-, sör- és pálinkakereskedő - *Kígyó u. 10.*: Scheuer Mózes órásmester - *Kígyó u.*: Boros Benő rövidáru kereskedő

KÖLCSEY UTCA

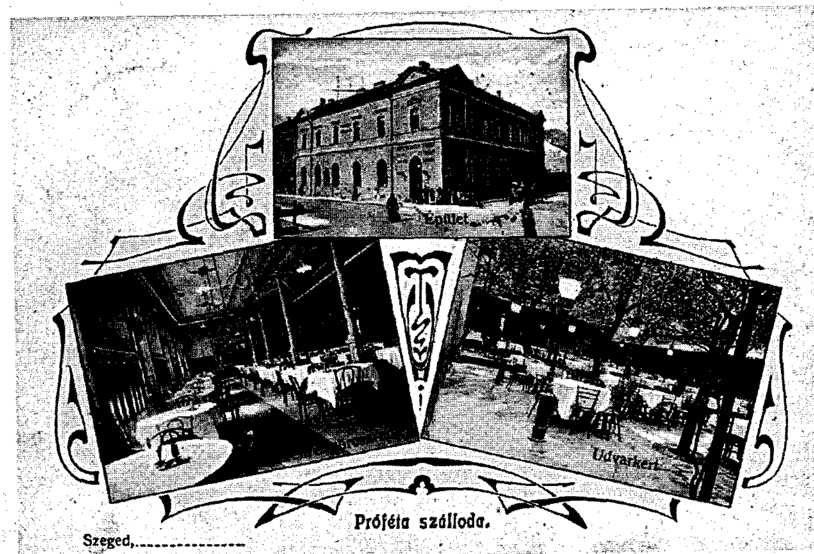
A Kölcsey utcát eredetileg Könyök utcának hívták, ugyanis derékszögben meghajolva a mai Kelemen utca déli szakaszát is magában foglalta. A vendéglők és a pénzintézetek kedvelt utcájának számított: az előbbieket többek közt Kiss Palcsi vendéglője és a Próféta sörcsarnok, az utóbbiakat a Kézművesbank és a Pannónia Biztosító Intézet képviselte.

1. Royal Szálloda *(Kölcsey utca 1–3.)*: az épület 1905-ben a Klauzál téri Lengyel-palota szomszédságában bérháznak készült a Lengyel család megbízásából, tervezője Ligeti Béla szegedi építész volt. 1911-ben 80 szobás szállónak építették át. Elsőként két testvér, Dávid Sándor és Pál vette bérbe, az előbbi a szállót, az utóbbi a kávéházat működtette. A Lengyel családtól Lusztig Vilmos (1871–1949) vette meg, 1949-ben államosították. Ma a háromcsillagos hotelben száztíz 2–3 ágyas klimatizált szoba áll a vendégek rendelkezésére.

2. Árvay-ház, majd **Wagner-palota** *(Kölcsey utca 4. - Kárász utca 14.)*: 1904–1905-ben épült fel Baumhorn Lipótnak, az art nouveau egyik legjelentősebb hazai képviselőjének, az új zsinagóga építészének tervei alapján. A helyén Árvay József háza állt, 1881-ben ide helyezte át vendéglőjét Kiss Palcsi a szomszédos Sziráky-házból. Az új palota tulajdonosa, Wagner Gusztáv (1857–1932) nagykereskedő Szeged egyik legtehetősebb adófizetője, a Belvárosi Kaszinó tagja volt. 1935–1936-ban a házat átalakították, a fényűző üzletportálokat lecsupaszították. Előtte haladt el az 1. számú villamos, és a Dugonics térről a Jókai utcán át jutott el Alsóvárosra.

3. Klauzál-ház, majd **Új Gál-ház** *(Kölcsey utca 5. - Kárász utca 12.)*: az árvíz előtt itt állt Klauzál Gáborné háza, benne Patzauer Miksa bor- és likőrkereskedése. Ez utóbbi fia volt Patzauer Dezső (1899–1989) konyak-, rum-, likőr- és pálinkagyáros. aki a városi gőz- és gyógyfürdő közelében feltárt kút hévizét leányáról Anna-víznek nevezte el és szénsavval dúsítva hozta forgalomba. Helyén 1883-ban eklektikus palota épült fel Gál János és Gál Kálmán kereskedők számára. A kivitelezés Jiraszek Nándor és Krausz Lipót nevéhez fűződik. A sarokhelyiségben hosszú időn át kávéház fogadta a vendégeket. Az 1950-es években emeletráépítéssel bővítették.

4. Régi Próféta-ház, majd **Új Próféta-ház** *(Kölcsey utca 6. - Kárász utca 13.)*: 1844-ben már állt a Próféta-vendéglő (1869) régi épülete. Tulajdonosa, Ferencsevits György (1838–1905) 1894-ben új házat építtetett, amelyben a 12 szobás Próféta Szálló és az egyszerre több száz fő befogadására alkalmas Próféta sörcsarnok várta a vendégeket. Krikkay Gusztáv szerint „a Kárász-Kölcsey-utca sarkán fekvő díszes vendéglő a város közönségének gyakori találkozási helye. Akácfával befásított négyszegletes udvarában 40–50 asztal a vígság fenntartója. A pincérek egész serege járja körül az asztalokat, parancsszóra készen állva. Udvarában a fal mellett terül el a szálétli, a törzsvendégek asztalaival. Az udvar közepén díszlik a légszeszállvány 60 lánggal" (1889). 1934-ben a Próféta tönkrement. A szállodai részen lakásokat alakítottak ki, pincéje 1944-ben óvóhelyként szolgált.

Tallián-ház, majd **Kézművesbank** *(Kölcsey utca 7. - Kárász utca 11.)*: ld. Kárász utca

5. Auer-ház *(Kölcsey utca 8.)*: az utca nyugati szárnyában az Auer-ház 1850–1860-ban épült klasszicista stílusban. Helyén egészen 1850-ig a szegedi vár erődítéséhez tartozó Eugenius-árok maradványa húzódott. 1870-től itt működött Letzter Lázár fényképész, őt más fotográfusok, például Lauscher Lipót, Keglovich Emil, a Brenner testvérek és az Auer fivérek követték. Lauscher, illetve Letzter és Társa örökítették meg az árvíz és a rekonstrukció eseményeit. A ház utolsó fényképésze, Auer Lajos előbb a Kárász utcára, majd a Somogyi utca 19. szám alá költözött, fényképei a két világháború közötti Szeged városképének felbecsülhetetlen dokumentumai. Az épület 1989-ben a Magyar Külkereskedelmi Bank tulajdonába került. Lebontása után 1994-ben a bank székházának részeként ismét felépítették.

6. **Kölcsey utca 10.:** a szecessziós stílusú épületet 1906-ban a Pannónia Biztosító Intézet építette fel. 1910-ben Boros Miksa és neje, majd örököseik, Dallos Mórné Boros Juliska és dr. Boros Lajos fogorvos tulajdonába jutott. Itt lakott 1922–1932 között Móra Ferenc, a Somogyi Könyvtár és Múzeum igazgatója.

Reök-palota *(Kölcsey utca 12. - Tisza Lajos körút 58.):* ld. Tisza Lajos körút

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Kölcsey u. 2.:* Feith Ignác férfiszabó mester - *Kölcsey u. 3.:* Kertész Adolf lisztkereskedő - *Kölcsey u. 4.:* Fonyó Soma műszerészmester; Frank Izidorné papucsosmester; Hazai Általános Biztosító Rt.; Kellner Mártonné (Weisz J. Hugó és társa) órásmester; Kolla Ádám borbély- és fodrászmester; Schatz Izsó férfiszabó mester; Szűcs István, ifj. cipész; Szűcs Istvánné cipész; Villany- és Légszeszvilágítási Vállalat (Fonyó Soma); Weisz Gizella (Weisz E. és társa cég) órásmester; Weisz J. Hugó (Weisz J. Hugó és társa cég) órásmester - *Kölcsey u. 6.:* Danczinger János vendéglős - *Kölcsey u. 7.:* Földes Izsó ruha- és posztókereskedő - *Kölcsey u. 10.:* Fischer Izsó előnyomda tulajdonos; Szeged-Kiszombori Kosárfonó Részvénytársaság; Wolf Ferenc dr. orvos - *Kölcsey u. 11.:* Patzauer Miksa bor-, sör- és pálinkakereskedő - *Kölcsey u. 12.:* Friedmann Jenőné férfiszabó mester; Gaál József Mátyás cipész; Horváth Mihály férfiszabó mester; Szegő Ábrahám férfiszabó mester - *Kölcsey u. 13.:* Bíró Aladár villanyszerelő mester; Duna Biztosító Társaság; Kohn M. és társa rövidáru kereskedő; Mogán Béla dr. orvos; Neugröschl Richárd villanyszerelő mester; Szegedi Hitelbank Rt. - *Kölcsey utca:* Auer Fivérek fényképész; Csongrád Megyei Hitelszövetkezet; Gál Zsigmond fogorvos.

KELEMEN UTCA

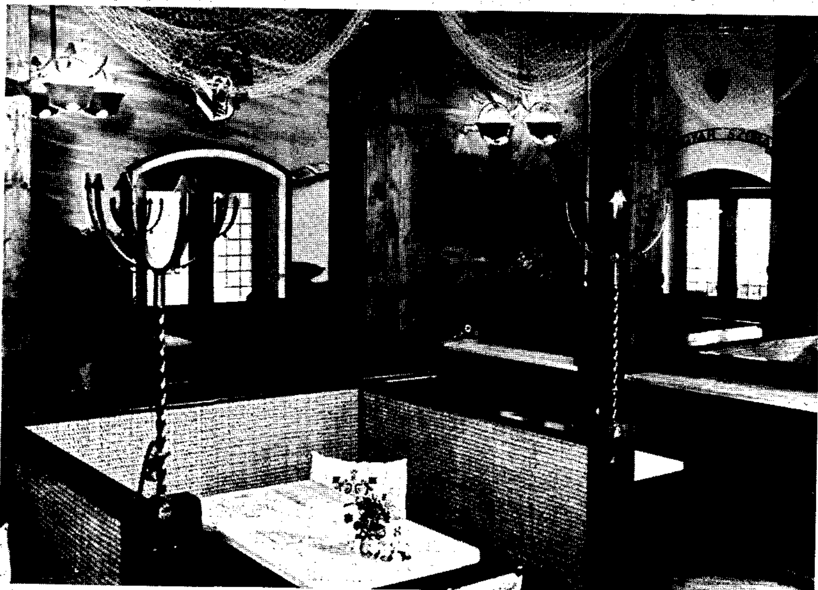

A Kelemen utca eredetileg a Könyök utca (ma Kölcsey utca) délkeleti ága volt, s csak 1882-ben nyílt meg a Klauzál tér. Ekkoriban Színház utcának hívták, ugyanis 1856 májusától a Hági étterem helyén álló épület adott otthont csaknem 30 éven át a szegedi színjátszásnak. Mai nevét Kelemen László (1760–1814) színiigazgatóról kapta, akinek társulata 1800 májusában a felsővárosi Szent György-templomban, majd novemberben a városháza színháztermében az első szegedi magyar nyelvű színházi előadásokat tartotta.

1. **Fekete-ház** *(Kelemen utca 1. - Somogyi utca 13.):* a Kelemen és a Somogyi utca sarkán álló műemlék jellegű épület 1856–1857-ben épült Mayer Ferdinánd (1818–1903) szegedi vaskereskedő, a szegedi Keramit és Műtéglagyár alapítója számára. Tervezője Gerster Károly (1819–1867), építőmestere a kiváló szegedi építész, Kováts István (1822–1902) volt. Az épület az angol gótika hagyományait követő gótizáló romantika egyik legszebb magyarországi emléke. Saroktornya a középkori francia építészet, az egykori Mészáros utcára (ma Somogyi utca) néző főhomlokzat oromfala pedig az északnémet gótika stílusjegyeit mutatja. Nevét a sötét vakolatszínéről kapta, a tulajdonos után Mayer-háznak is nevezték. Az épülethez később a Kelemen utca felől az eredeti homlokzat átvételével toldalékot építettek. A Mayer család lakása a főkaputól balra eső részben volt, romantikus gót stílusú berendezését ugyancsak Gerster Károly tervezte. A szomszédjában, a mai Hági étterem helyén álló épület 30 éven át a szegedi színjátszás otthonául szolgált. Ez a közelség is hozzájárult ahhoz, hogy az épület szorosan összekapcsolódott Szeged politikai és művelődési életével. Ebben a házban született Endre Béla (1870–1928), Mayer Ferdinánd unokája, a paraszti élet avatott festője. Bár az épület az árvíz után épen megmaradt, Mayer Ferdinánd a Klauzál téri Kiss Dávid-palotába költözött át, s ide telepítette át vaskereskedését is. A Fekete-házat 1880–1883-ban az újjáépítést irányító Királyi Biztosság bérelte, de vendéglő is működött benne, amelynek tulajdonosa az építtető fia, Mayer Jenő volt. Miután az ifjú Mayer csődbe jutott, a házat Bernáth Dezső Pil-

seni sörcsarnokká alakította át. Az I. világháború idején az épület egy részében hadikórházat rendeztek be. 1918. október 22-én a Juhász Gyula által „szegedi Pilvax"-ként aposztrofált Fekete-házban alakították meg a szegedi Nemzeti Tanácsot. Az államosításkor az eredeti épületbeosztását jelentősen átalakítva iroda- és lakóházat létesítettek, amelynek nyomait az 1982–1985-i helyreállítás során tüntették el. 1985-től a Móra Ferenc Múzeum Történeti Osztályának, számos állandó és időszaki kiállításnak otthona.

2. Sziráky-ház *(Kelemen utca 2.):* Sziráky József (1828–1899) késesmester építtette 1860-ban, tervezője valószínűleg a Fekete-ház építésze, Kováts István volt. A tulajdonos a szegedi halbicska mestereként vált ismertté, Mikszáth Kálmán róla írta a *Milyen a magyar iparos?* című tárcáját. 1861. április 21-től itt rendezte be szerkesztőségét az első tartósan megjelenő szegedi újság, a *Szegedi Híradó.* 1863-ban egy évre ide költözött Keméndy Nándorné Drucker Irma Mária nevezetes leánynevelő intézete. 1868-ban Scheinberger Antal (1808–1890) bőrkereskedő, a szegedi zsidó hitközség helyettes elöljárója vásárolta meg.

3. Faszínház, majd **Hági étterem** *(Kelemen utca 3.):* 1852-től a Felsővárosi Kis Kaszinó, 1856 májusától pedig a mai Kelemen utcában emelt faépület adott otthont – az állandó kőszínház felépüléséig – a szegedi színjátszásnak. A „bódészínház" korszakának legjobb rendezője Molnár György volt, a népszínműveket a híres cigányprímás, id. Erdélyi Náci kísérte, a színészek között pedig Szerdahelyi Kálmán, Feleky Miklós és Latabár Endre is fellépett. A helyén 1896. február 1-én nyílt meg ifj. Haggenmacher Henrik étterme, a Hági. Előbb Horváth János és Ferenc, majd Roszner Sándor, Gottwald Dezső, később ennek özvegye, végül 1940-től Hóbel (Ferenczi) Jenő üzemeltette. Ez utóbbi felújíttatta az épületet és Szőnyi Istvántól (1894–1960) pannókat rendelt.

Royal Szálloda *(Kölcsey utca 1–3.):* ld. Kölcsey utca

4. Három király-ház, majd **Burger-ház** *(Kelemen utca 7.):* a 19. században itt állt a Három királyhoz címzett vendéglő. 1873-tól az új tulajdonos, Burger Zsigmond (1817–1874) könyv- és kőnyomdáját és a *Szegedi Híradó* szerkesztőségét költöztette az épületbe. A helyén özv. Burger Zsigmondné és Burger Gusztáv (1853–1910) 1883-ban új házat építtetett, és ekkor nyitották meg a Színház utca Széchenyi tér felé vezető szakaszát is.

Klauzál-ház, majd **Lengyel-palota** *(Klauzál tér 8.):* ld. Klauzál tér

Európa Szálló *(Klauzál tér 9.):* ld. Klauzál tér

5. Új Mayer-ház *(Kelemen utca 11.):* Mayer Ferdinánd vaskereskedő háza 1880-ban épült fel Gregersen Péter tervei alapján a Széchenyi tér délkeleti sarkán. Ez volt az árvíz utáni rekonstrukció első nagyobb szabású építkezése. Első lakói közt Kuzmann József főorvos és Ungvári Péter fogorvos érdemel említést. Itt nyílt meg Pocsátkó Károly üveg- és porcelánkereskedése, Holtzer Kálmán Jóvilághoz címzett sörcsarnoka, Kiss Zsigmond úri divatüzlete, s Endrényi Lajos és Társa papírkereskedése.

Az 1911. évi bérlők és tulajdonosok (a korabeli házszámozás szerint): *Kelemen u. 2.:* Leopold Ignácné, özv. (Leopold Nyomda) könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos; Scheinberger és Popper bőrkereskedő; Sziráki Gyula dr. fogorvos; Weinberger Száchin férfiszabó mester; Zombori Istvánné cipész - *Kelemen u. 3.:* Pajtity János borbély- és fodrászmester; Rosenfeld Izidor bor-, sör- és pálinkakereskedő; Rosner Sándorné, özv. bormérő és vendéglős - *Kelemen u. 4.:* Juhász István cipész; Kertész Gyula fűszerkereskedő; Klein István szita- és rostakészítő mester; Kráhl Ida, H. gyermekruhakereskedő; Ladányi Miksa órásmester; Sziráki János késes- és köszörűs mester - *Kelemen u. 5.:* Blau Ignác ruha- és posztókereskedő; Deutsch Albert férfiszabó mester; Hütter Sándor férfiszabó mester; Szögi Gyula cipész - *Kelemen u. 6.:* Karsai Vilmos dr. fogorvos - *Kelemen u. 7.:* Birnfeld Manó bazáros; Blau Ignác női szabó mester; Bokor Izsó arany- és ezüstműves mester; Endrényi Imre könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos; Fonciere Pesti Biztosító Társaság; Förster József női szabó mester; Friss Hírek kiadóhivatal; Schwartz Simon és Buchhalter Adolf rövidáru kereskedő; Szegedi Híradó kiadóhivatal; Szende és Vadas férfidivat kereskedő - *Kelemen u. 11.:* Arany Károly órásmester; Endrényi Imre könyvkötő mester - *Kelemen u. 12.:* Cserzy Mihály borbély- és fodrászmester; Krausz Dávid férfiszabó mester - *Kelemen u.:* Horváth Henrik fűszerkereskedő; Jakobovics Mór férfidivat kereskedő; Unghváry Péter fogorvos; Dávid Pál (Royal szálloda) kávéháztulajdonos; Dávid Sándor (Royal szálloda) szállodatulajdonos

DUGONICS TÉR

A Dugonics teret eredetileg Búza térnek hívták, ugyanis az 1879. évi árvízig a búzapiac helyszínéül szolgált. A mai Árpád térrel együtt egy teret alkotott, amelyet 1873-ban a keleti oldalon álló ítélőtábla (ma egyetemi főépület) választott ketté. Az Árpád tér felőli részen működő búzapiac ekkor a tér nyugati oldalára, majd 1879 után a Szent István térre költözött, s a Búza tér elnevezés is hamarosan elenyészett. Mai nevét – Dugonics András szobra után – 1878 körül kapta. Szabálytalan alakja megőrizte az árvíz előtti Szeged atmoszféráját.

1. Bauer-ház *(Dugonics tér 1. - Kárász utca 17.):* 1832-től itt állt a kora eklektikus földszintes Bauer-ház, amelyet Nepper József épített fel Bauer Mihály számára. 1868-ban Mayer Márton vásárolta meg, tőle 1892-ben Lichtenegger Gyula (1857–1924) szakaszmérnök tulajdonába jutott. Halála után az özvegy a házat a Szegedi Református Egyházközségnek ajándékozta, de örökbefogadott leányának fia, ifj. Őrhalmy Kálmán a negyvenes évekig lakta feleségével. A lakást ekkor Frankó Andor gyógyszerész vette át az 1905-től itt működő Dugonics patika bővítésére. Számos más üzlet is működött az épületben, így például Liebermann Manó dohányboltja, Csury Ferenc (1893–1959) órásmester – a Dóm téri zenélő óra alkotójának – műhelye vagy a Centrum könyv- és papírkereskedés. 1961-ben a sarokházat lebontották, helyére Kőhalmi József tervei alapján háromszintes lakóházat építettek.

2. Weisz-ház *(Dugonics tér 2.):* a ma is látható romantikus Weisz-ház (más néven Vajda-ház) 1867-ben épült Hoffer Károly (1815–1899) tervei alapján. Első tulajdonosa Weisz (1881-től Vajda) Sámuel kóser bormérési joggal rendelkezett s tagja volt a köztörvényhatósági bizottságnak. 1908-ban özv. Vajda Sámuelné Levinszki Sarolta az épületet örökös haszonélvezeti jog mellett Vajda Béla bankárra hagyta, a haszonélvezetet később özv. Vajda Béláné Várnay Paula színésznő, majd özv. Lánczy Gyuláné Vajda Ella folytatta. A ház tulajdonjoga 1918-ban a Vajda Béla Alapítványra szállt. Ebben a házban élt 1897-től 1902-ig Balázs Béla (1884–1949) költő és filmesztéta, aki az erkélyről sokszor csodálta Dugonics András szobrát. Nevét emléktábla (1954) örökíti meg a ház falán. A házban gyakran megfordult Balázs Béla műveinek későbbi megzenésítője, Bartók Béla is. Az épületet 2001-ben felújították, emeletén a Szegedi Olasz Kulturális Központ, a földszinten a Tourinform irodája kapott helyet.

3. Kiss-ház, majd **Sándor-ház** *(Dugonics tér 3.):* itt épült fel 1844–1850 között Kiss István szíjgyáró háza, aki később borkimérést nyitott a tér déli oldalán. Az árvíz után az épületben vendéglők és szállodák kaptak helyet: itt működött Lippay Ferencné kocsmája, Várady Józsefné vendéglője, Fenyvesi Berta kávéháza és szállodája, László István vendéglője, 1913–1927 között pedig a Dugonics Szálloda. Az épület előtt omnibusz-, majd lóvasútállomást létesítettek, 1908. október 31-től pedig innen indult a Dugonics tértől a Belvárosi temetőig vezető egyvágányú villamosvonal. Az eredetileg klasszicista homlokzatot az 1910-es években szecessziós stílusban átalakították. A ma is látható modernista épületet 1941-ben dr. Sándor József nőgyógyász építtette, 1961-ben emeletráépítéssel egészíttették ki.

4. Habi-ház, majd **Endrényi-ház** *(Dugonics tér 4.):* itt épült fel a 19. század első felében özv. Habi Pálné háza. Udvarát hosszú ideig Pálfy János és Pálfy Balázs bérelte, akik 1871–1912 között a Kálvária sugárút 11. számú épületben paprikamalmot üzemeltettek. A házat az 1879. évi árvíz romba döntötte, helyén 1881-ben épült fel dr. Endrényi István (1835–1896) orvos ma is látható háza. Az ingatlant előbb Janata Antal, később Schwarz Manó férfiszabó vásárolta meg, majd 1909-ben dr. Korda (Krausz) Jenő nőgyógyász és reumatológus tulajdonába jutott.

5. Kátay-ház *(Dugonics tér 8–9.):* a ház tulajdonosa 1838-ban Kátay János, 1861-ben özv. Kátay Jánosné volt. 1869-ben itt nyílt meg Letzter Lázár fényképészeti műterme, amely 1870 februárjában a Kölcsey utcai Auer-házba, majd 1875-ben a Somogyi utca 20. szám alatti Hoffer-Bagáry-házba költözött. Letzter számos helytörténeti értékű sorozatot készített Szegedről, köztük egy hét képből összefűzött panorámaképet, amely az Alsó Tisza-parttól a Felső Tisza-partig láttatja az újjáépülő várost. Legnagyobb érdeme azonban az árvíz sújtotta város megörökítése 1879 tavaszán. Az épületet lebontották, helyén a bevásárlóközpont áll.

6. **Reizner-ház,** majd **Forbáth-** vagy **Müller-ház** *(Dugonics tér 11.):* 1858-ban építtette Reizner András bognármester a Búza tér déli oldalán. Az árvíz idején többek közt Reizner János (1847–1904) városi főjegyző, a Somogyi Könyvtár és Múzeum első igazga-tójának tulajdonában volt, aki innen a mai Boldogasszony sugárút 18. számú házhelyen volt épületbe költözött. 1882-ben a főjegyzői hivatal otthonául szolgált, 1891 őszén óvo-da költözött ide, lakói közül pedig Frischnovits István bormérő, Pap Imre selyemfestő, 1888-ban Petrovics Mihály huszárkapitány, 1890-ben pedig Pataki Simon érdemel emlí-tést. Helyén ma az enyhén szecessziós Forbáth- vagy Müller-ház látható. 1912-ben épült, tervezője Baumhorn Lipót, építtetője Forbáth Leó orvos volt, aki a palotát később Müller János borkereskedőnek adta el. Földszintjén Strasszer Manó Baross étterme mű-ködött, amelyben két ismert prímás, Erdélyi Kálmán és Vajda Jancsi muzsikált.

7. **Krebsz-ház,** majd **Krausz-** vagy **Napló-ház** *(Dugonics tér 12.):* az épület alapjául Krebsz Mihály háza szolgált, amely az itt működő vendéglő – Phlon Illés árvízi fényké-pén megörökített – cégtáblája szerint 1708-ban épült. Az árvíz után itt nyílt meg a Nem-zeti Szálloda, majd Krausz Benő és Albert szállítási és bizományi irodája. Az épület a Krebsz-ház átépítésével 1884-ben nyerte mai formáját. 1897-ben ide költözött Engel La-jos nyomdája, melynek üzemi része – a szedő- és a gépterem – a szuterénben volt, míg a magasföldszinten az első szegedi napilap, a *Szegedi Napló* (1878–1922) kiadóhivatalát, szerkesztőségét, a könyv- és papírkereskedést helyezték el. A papír- és nyomtatvány-raktár az udvarra néző épületben kapott helyet. Az újság megszűnése után az épület a Szeged Városi Nyomda, 1933-tól pedig a Belvárosi Római Katolikus Egyházközség tulaj-dona lett. A felszabadulástól az államosításig a Szent Gellért nyomda székhelye volt, s itt jelent meg az ország legrégibb – ma is élő – irodalmi folyóirata, a *Tiszatáj* első száma. Az 1950-es években egyetemi hivatalok költöztek ide, 1996 óta ismét az egyház tulajdona.

8. **főreáltanoda, királyi ítélőtábla, Ferenc József Tudományegyetem** *(Dugonics tér 13.):* a tér főépülete, a Szegedi Tudományegyetem központi épületének klasszicista ele-meket is felvonultató kora eklektikus palotája. Skalnitzky Antal (1836–1878) tervei alap-ján Arleth Ferenc, a szegedi piarista gimnázium rajztanára építette 1873-ban. A főreáltanodának készült épület a nagy árvíz idején kétezer embernek adott menedéket,

a földönfutókat 1879-ben Ferenc József is meglátogatta. 1880-tól itt kapott helyet a Somogyi-könyvtár, melyet a király 1883. október 16-án avatott fel. 1894 októberében a királyi ítélőtábla és ügyészség székhelye lett, 1921-től pedig a Kolozsvárról Szegedre áttelepült Ferenc József Tudományegyetem számos intézete költözött az épületbe. Itt folytatott bölcsészeti tanulmányokat 1924-ben József Attila.

Wodianer-ház, majd **Ungár-Mayer-palota** *(Kárász utca 16.):* ld. Kárász utca

9. **Dugonics András-szobor:** Szeged első köztéri – nem vallásos jellegű – szobra Dugonics András (1740–1818) írót, egyetemi tanárt, kegyesrendi szerzetest ábrázolja, kezében az első magyar regényként számon tartott *Etelka* című művével. Megformálásához Izsó Miklós kezdett hozzá, de korai halála miatt egyik tanítványa, Huszár Adolf fejezte be. 1876. augusztus 19-én avatta fel Reizner János, Szeged városának tudós történetírója. Eredetileg a főreáltanoda előtt volt, később az ideköltöző királyi tábla kálvinista elnöke, Bernáth Géza lebontatta és 1895. május 15-én a mai helyén, a tér közepén állíttatta fel.

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Dugonics tér 1.:* Moskovitz Lajos villanyszerelő mester; Szécsi Izsó lisztkereskedő; Wiezner Benő fűszerkereskedő - *Dugonics tér 2.:* Herczeg sz. Hirsch Katica női szabó mester - *Dugonics tér 7.:* Regdon Imre bormérő és vendéglős; Széll Kálmán építőmester - *Dugonics tér 10.:* Leitner Vilmos dr. orvos - *Dugonics tér 11.:* Gajdos Gusztáv női szabó mester; Haitzinger József lakatosmester; Janata Antal férfiszabó mester; Korda Jenő dr. orvos - *Dugonics tér 12.:* Engel Lajos könyvkötő, könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos; Kemény Manó asztalosmester; Szegedi Napló szerkesztőség és kiadóhivatal

ARADI VÉRTANÚK TERE

Az Aradi vértanúk tere az egyetemi és iskolai negyed központja. Csak a villamospálya szeli ketté, egyébként a gyalogosforgalmat szolgálja. Számos emlékmű díszíti, ezért ezen a téren zajlanak nemzeti évfordulóinkon a városi megemlékezések. Az árvíz előtt az itt épült Szent Rozália-kápolnáról Rozália térnek hívták, 1880-ban Gizella Lujza Mária (1856–1932) osztrák főhercegnőről, Ferenc József legidősebb lányáról Gizella térnek nevezték el, így méltányolva azt a hathatós támogatást, amelyet az 1879. március 17-én Szegedre látogató király az árvíz utáni újjáépítéshez ígért.

1. piarista gimnázium és rendház *(Aradi vértanúk tere 1.)*: a tér keleti oldalát a volt piarista gimnázium és rendház épülete foglalja el. A kegyesrendiek első hajléka a Szent Dömötör-templom délkeleti oldalán állt, amelyet 1793-tól egy kétszintes, klasszicista stílusú épület váltott fel. Bár az árvízi katasztrófa után ezt is restaurálták, Bachó Viktor tervei alapján a Gizella téren felépítették és 1886. október 7-én átadták az új gimnáziumot és rendházat. Szeged legrégibb és leghíresebb középiskolája két évszázadon át szolgálta a művelődés ügyét, tanítványai közül került ki a város vezető értelmisége. A gimnáziumot 1948-ban államosították, majd 1949-ben megszüntették. Az épület 1952 óta a Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Karának otthonául szolgál.

2. Masa-ház *(Dóm tér 7.)*: itt épült fel 1860-ban Hoffer Károly tervei alapján Masa József kereskedő háza. Az emeleten Borostyáni Mária leánytanodája és az adóhivatal, a földszinten 1879-ig a Zrínyihez címzett vendéglő működött. 1879-ben a Szegedi Ipartársulat vásárolta meg, a földszinti helyiséget 1881-től a Virágcsokorhoz, majd a Durbincshoz címzett vendéglő foglalta el. Az épületet 1928-ban lebontották, helyén ma a Szegedi Tudományegyetem kémiai intézete látható.

3. Rozália-kápolna: a kápolnát eredetileg az 1738. évi pestisjárvány után, a mai Rerrich Béla téren emelték Szent Rozália és Segítő Boldogasszony tiszteletére. Az árvíz után lebontották, és Nendtvich Gusztáv tervei szerint 1881–1882-ben, a mai Szent Gellért-kapu helyén, a Szent Dömötör-templommal szemben újjáépítették. A Dóm tér kialakításakor, 1928 szeptemberében ismét le kellett bontani és ezúttal a Lechner téren – előtérrel és kereszthajóval bővítve – építették fel.

4. Leffter-ház, majd **Püspöki palota** *(Aradi vértanúk tere 2.)*: a Gizella tér és a Templom (ma Dóm) tér sarkán épült ház 1841-ben Nagy Ferenc tulajdona volt. 1869-től Leffter-házként emlegették, a helyén ma a Püspöki palota délkeleti sarokrésze látható. Ez utóbbi 1928–1930 között épült Rerrich Béla tervei alapján.

5. Vadász-ház *(Szentháromság utca 2–4.)*: 1910-ben épült szecessziós stílusban a szabadkai építész, Raichle József Ferenc tervei alapján. Földszintjén eredetileg üzletek voltak, majd 1911-től az Apolló Mozgófénykép Színház bérelte. 1919-ben a francia hadsereg szenegáli tisztjei foglalták el, a második világháború után az egyetem kollégiumaként működött, 1986-ban pedig a Ságvári Endre Gimnázium költözött a falai közé.

6. Hősök kapuja: a tér déli oldalán a Boldogasszony sugárút fölött átívelő, három ívnyílásos Hősök kapuja (Pogány Móric, 1936–1937) tizenkétezer, különböző hadszíntereken meghalt szegedi katona emlékét őrzi. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter javaslatára épült, aki ezzel a városkapuval kívánta lezárni a változatos magasságú épületek nyugtalanságát, összhangba hozva a Gizella teret a Dóm téri épületegyüttessel. Pálfy József polgármester javasolta végül, hogy az épület a Hősök kapuja nevet viselje és az első világháborúban elesett szegedi hősi halottaknak állítson emléket.

A középső ív felett díszbeszédre szolgáló erkély, alatta széles szalagon a „Porta Heroum" felirat látható. A déli és északi homlokzatra időmértékes feliratok („Haladás útja dicső múltból diadalmas jövőbe vezet" és „Hősi halált halt hű fiaink emlékét őrzi az élet") kerültek, míg a tér felől egy-egy konzolon Lőte Éva élő és halott katonát ábrázoló kőszobrai állnak. A kapu belső íveit Aba-Novák Vilmos (1894–1941) 300 négyzetméter felületű hatalmas freskója (1937) díszíti. A mű maradéktalanul eleget tesz annak a pályázati kiírásnak, amely a festmény tematikáját így határozta meg: „A freskóknak három témát kell megjeleníteniük, a háborús emlékezést, a hősi halottak dicsőítését és Horthy Miklós szegedi elindulását". Aba-Novák freskóján 1946-ban előbb csak Horthy alakját takarták el, majd az egész felületet cementes vakolattal fedték be. Restaurálására 1992-ben alapítványt hozott létre Szeged Megyei Jogú Város Közgyűlése. A helyreállítást Forrai Kornélia vezetésével 23 restaurátorművész 1995 és 2001 között végezte el.

7. **DMKE-palota** (*Boldogasszony sugárút 2–4.*): a Boldogasszony sugárút bal oldalán a Se-

gítő Máriának szentelt fogadalmi kápolna állt, ennek helyén épült fel Kótay Pál és Korb Flóris tervei alapján 1905–1906-ban a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület palotáját. Az egyesület célja a nemzeti szellem ápolása, a magyar államnyelv ismeretének terjesztése volt. Ennek érdekében oktatási intézményeket, egyesületeket, olvasóköröket és népkönyvtárakat létesítettek. Szeged városa 1905-ben biztosított telket az intézet számára, avatására 1907 februárjában került sor. Az épületet 1926-ban Klebelsberg Kunó kezdeményezésére a főiskolai és egyetemi infrastruktúra szolgálatába állították, ma a Szegedi Tudományegyetem Eötvös-kollégiuma és más egyetemi intézetek található benne. Egykori derűs színeit, magyaros motívumait 1936-ban, a Hősök kapuja építésekor veszítette el.

8. **II. Rákóczi Ferenc-szobor:** az ország első Rákóczi-szobrát ifj. Vastagh György készítette el 1912-ben. A Klauzál téri Kossuth-emlékművel együtt jelzi, hogy Szeged a 20. század elején élen járt a nemzet nagyjainak megörökítésében. A szobor eredetileg a Széchenyi téren, a Zsótér-ház előtt volt, s csak 1930 októberében költöztették át jelenlegi helyére. Alkotója a müncheni akadémikus szobrászat stílusjegyeit aprólékos naturalizmussal párosította. Talpazatának egyik oldalán a fejedelem 1703. június 7-i kiáltványának kezdősorai olvashatók latinul: „Felszakadnak a dicsőséges magyar nemzet sebei".

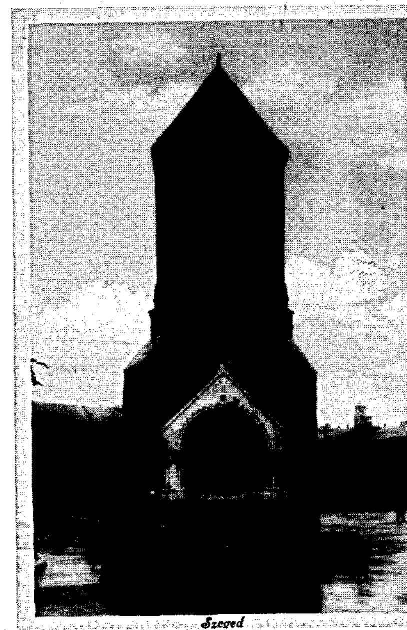
9. **a szőregi csata emlékoszlopa:** Köllő Miklós Honvédemlék című alkotását az utókor inkább a szőregi csata emlékoszlopaként ismeri, ugyanis a mű 1896. augusztus 6-án, a szőregi csata (1849. augusztus 5.) 47. évfordulójára készült el. A bronzoszlopon látható turulmadár a millenniumi ünnepségek idején épült be a nemzeti szimbolika eszköztárába. Az emlékműről *Honvédemlék* címmel Juhász Gyula írt verset.

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Gizella tér 1.*: Sándor Kálmán mészáros- és hentesmester – *Gizella tér 3.*: Apollo Mozgófénykép Színház; Friedrich József férfiszabó mester; Juhász István könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos; Merkler A. Hermann fűszerkereskedő, bádogosmester; Szeghő István hentesmester - *Gizella tér 4.*: Balaton János férfiszabó mester; Wetzl Ádám borbély- és fodrászmester – *Gizella tér 5.*: Gyuritza Lipót gyógyszerész

DÓM TÉR

Szeged régi szakrális helyét eredetileg Templom térnek vagy Szentháromság térnek hívták, ahol már feltehetőleg a 11. században templomot emeltek a halászok és pásztorok védőszentjének, – a táj nyelvi hagyománya szerint – Dömötörnek tiszteletére. A Szent Dömötör-templom az évszázadok során együtt gazdagodott vagy hanyatlott a körülötte lélegző várossal, de szerencsésen elkerülte a török által megkímélt, majd az osztrákoktól lebontott várbeli Szent Erzsébet-templom sorsát. Körülötte alakult ki Szeged újkori városmagja, amelyet a barokk-eklektikus városkép bizonyos elemeiben máig megőrzött. A középkori templom ide vonzott más egyházi épületet is: egy korábban lebontott görögkeleti templom helyén a mai szerb temlomot és az 1738. évi pestisjárvány után épített Rozália-kápolnát. Mivel a város legmagasabb dombján állt, az árvíz is megkímélte, de a Víz utáni újjáépítésnek áldozatul esett, s ma már csak a lebontásakor előkerült kora gótikus Dömötör-torony – Szeged legrégibb építménye – őrzi emlékét.

A két világháború között felépített Dóm tér szabályos négyszög alakú, 12000 négyzetméteres területével éppen akkora, mint a velencei Szent Márk tér, a székesegyház pedig hazánk negyedik legnagyobb temploma: mintegy 5000 ember befogadására alkalmas, hossza kívülről 81 méter, szélessége 51 méter, tornyai 91 méteresek és kupolája 54 méter magas. Az építők monumentalitásra törekvése mellett ugyanakkor jelzi a korszak anyagi lehetőségeinek korlátait is: a körülötte kialakított tér északnyugati szegletét csak a 20. század végén töltötte be a Somogyi-könyvtár új épülete, s a templom belső és külső díszítése is sok tekintetben befejezetlen.

1. **Szent Dömötör-templom:** Szeged Palánk városrészében épült katolikus templom. Cs. Sebestyén Károly szerint a 11. század első felében, Horváth Ferenc szerint a 13. században emelték. Az eredeti egyhajós, egyenes záródású, egytornyos épületet a 14. században háromhajós csarnoktemplom váltotta fel, a két oldalon egy-egy mellékhajóval. A 15. századtól egy új elrendezésű, szentély-körüljárós csarnoktemplomot építettek, melynek a török kiűzésekor már csak az északi tornya állt. 1725–1751-ben a középkori maradványrészeket elbontották, s helyén Montelberger Fülöp vezetésével egy teljesen új templom épült. Ennek homlokzata, főoltára és szószéke a 18. századi barokk mintákat követte. Hozzá tartozott a Gizella tér (ma Aradi vértanúk tere) északi szélén 1739-ben épült és az árvíz után újjáépített Rozália-kápolna, illetve a Kálvária térre átköltöztetett neobarokk Kálvária-kápolna is. 1879-ben erősen megrongálódott, ezért 1889-ben restaurálták, az ablakokat kicserélték és az 1839-ben épült orgonát átalakították. Mivel a Fogadalmi templom építésének útjába állott, 1925-re fokozatosan lebontották, s ma már csak a lebontásakor előkerült kora gótikus Dömötör-torony – Szeged legrégibb építménye – őrzi emlékét. Ennek alapjai a 11. századból, alsó négyszögle-

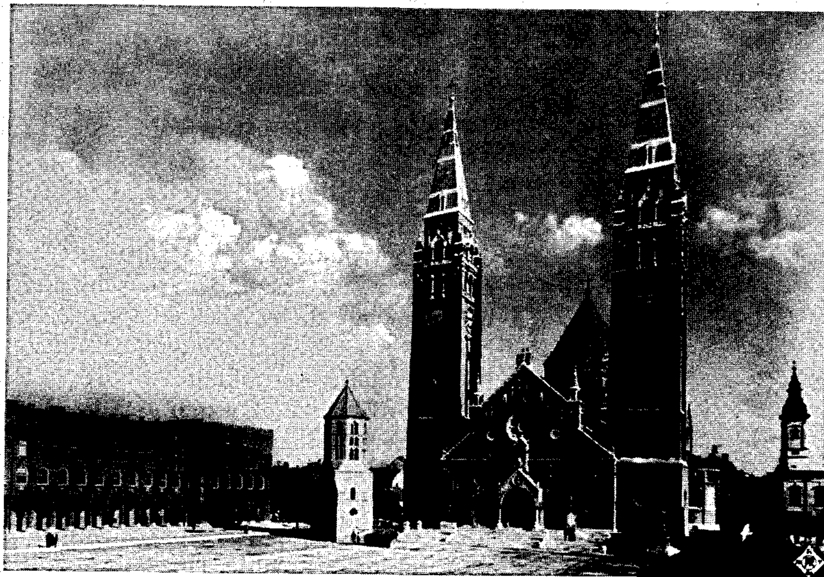
tes része a 12. századból, felső nyolcszögletű folytatásának emeletei a 13. századból származnak. A toronytípus feltehetően Dél-Franciaországból, valószínűleg bencés vagy cisztercita szerzetesek közvetítésével juthatott el hozzánk. Megmentése Cs. Sebestyén Károlynak és Móra Ferencnek köszönhető. A falába ajtót vágtak, belsejét keresztelőkápolnává képezték ki, az ajtó ívmezejébe pedig a 12. századi kőbáránynak, a város legrégibb szobrászati emlékének másolatát illesztették. A bárány – amely a város címerébe is belekerült – valószínűleg a szegedi vár első templomának homlokzatát díszítette, később a várfalba építették, majd az 1881. évi lebontásakor Kováts István építőmester megmentette az enyészettől.

Rozália-kápolna: ld. Aradi vértanúk tere

2. Nagy Pál-ház *(Dóm tér 6.)*: 1848-ban épült Nagy Pál számára. 1860-ig itt működött a császári és királyi rendőri biztosság, 1864–1865-ben a *Szegedi Híradó* szerkesztőségének otthonául szolgált. 1875-től 1883-ig, a Széchenyi téri Postapalota felépüléséig a távirdának adott helyet. Az árvízet túlélte, 1880-ban üzlethelyiségeit Politzer Lipót aranyműves és Schwarz Arnold fűszerkereskedő bérelte. Helyén ma a Püspöki palota és a Hittudományi Főiskola egy része áll.

Masa-ház *(Dóm tér 7.)*: ld. Aradi vértanúk tere

3. Belvárosi plébánia *(Dóm tér 15.)*: a Fogadalmi templom neoromán stílusához illeszkedő plébánia és bérház Ottovay István tervei alapján épült 1926-ban. Földszintjén a plébánia helyiségei kaptak helyet, emeletein bérlakásokat alakítottak ki.

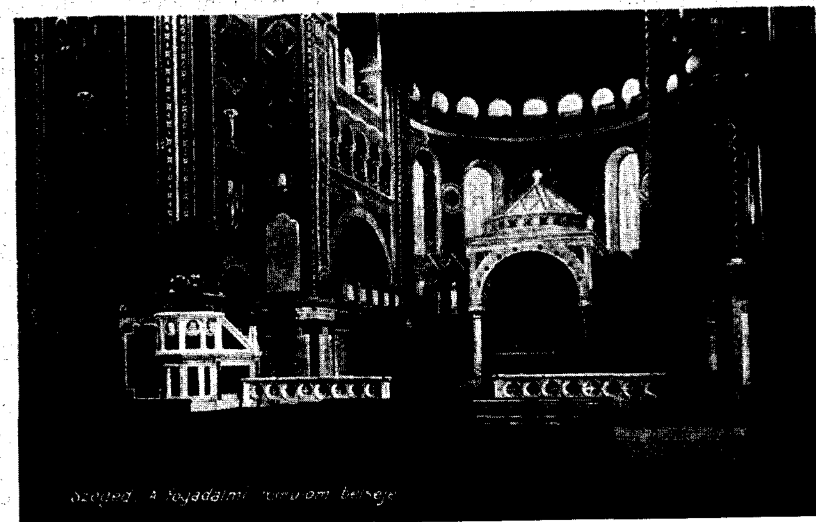
4. Fogadalmi templom: a megyeszékhelyen és környékén élő hívek központi kegyhelye, a szegedi városkép egyik legjellemzőbb eleme, amely nappal és esti díszkivilágításban magasba törő tornyaival messziről köszönti a vasúton és közúton ide érkező vendéget. Építésére 1880. november 28-án, Szeged újjászületése alkalmából tettek fogadalmat a szegedi városatyák. A költségek előteremtését az Erzsébet királyné védnökségével megalakult Szent Erzsébet Egylet szorgalmazta, helyszínéül pedig a lebontásra ítélt középkori Szent Dömötör-templom környékét jelölték ki.

Schulek Frigyes, a Halászbástya és a szegedi „kakasos templom" építője fehér terméskőből emelt, háromhajós neoromán templomot tervezett, hangsúlyos kupolával és viszonylag alacsony tornyokkal. Schulek később hajlott korára és egészségi állapotára hivatkozva lemondott, ezért a részlettervek elkészítését és az építkezés művezetését Foerk Ernő (1868–1934) felsőépítő ipariskolai tanárra bízták, aki az eredeti terveket módosítva a tornyokat a főhomlokzathoz képest a szentély irányába tolta el, magasságukat megnövelte, és a lombardiai téglaarchitektúra iránti vonzalmát erőteljesen érvényesítette.

A Szent Dömötör-templom bontásához 1913 júniusában láttak hozzá, az ünnepélyes alapkőletételre 1914. június 21-én került sor. Az ekkor kirobbant első világháború, majd a forradalmak és az infláció a templom építését hosszú időre félbeszakították: a tornyok alsó harmadán márványcsík és a Szózat sorai („Az nem lehet, hogy annyi szív hiában (így!) onta vért 1914–1918") őrzik a háborús kényszerszünet emlékét. Az építkezés 1923-ban folytatódott, a székesegyházat végül ötnapos ünnepségsorozat részeként, 1930. október 24-én szentelték fel. Az ötvenfős zenekar és a kétszáz tagú kórus előadásában felcsendülő ünnepi misét Dohnányi Ernő komponálta.

A neoromán stílusjegyeket mutató késő eklektikus templom a felső-olaszországi templomokra emlékezteti a szemlélőt. Építésze szemmel láthatóan a homlokzat kialakítására fordította a legnagyobb figyelmet, amit a szobrászati díszítést nehezen tűrő külső architektúra és a különböző építőanyagok váltogatása is indokolt.

A főhomlokzat timpanonjának csúcsán angyalok által közrefogott kereszt áll. Lejjebb tizenhárom lépcsőzetesen elhelyezkedő fülke, alattuk görögkereszt és a Foerk által tervezett rózsaablak látható. A homlokzat középpontjában a Magyarok Nagyasszonyának, Szűz Máriának háromméteres márványszobra – Tóth István (1861–1944) alkotása – áll, a két oldalt elhelyezkedő mozaikképek a tizenkét apostolt ábrázolják (Márton Ferenc). Alattuk a négy őselem domborműve: a földet (Terra) az elefánt, a levegőt (Aer) a sas, a tüzet (Ignis) a főnix és a vizet (Aqua) a szirén jelképezi.

A főbejárat oromzatára Szeged város címere került, a két vörösréz kaput az Ó- és Újszövetség jelenetei díszítik. A két oldalbejárat elnevezését – a Háború kapuja és a Béke kapuja – a világháborús fájdalmak ihlették. A homlokzaton elhelyezkedő Szent István- és Szent

László-szobrokat Dávid István készítette el. A nyugati torony falán Margó Ede bronz domborműve az 5. honvéd gyalogezred halottainak állít emléket, az oldalt elhelyezett Szent Antal-kút tervezője Erdey Dezső volt. A kovácsoltvas munkák a legnevesebb szegedi műlakatos, Kónya György alkotásai. A keleti toronyban lévő Hősök emlékharangja (eredetileg Szent Gellért-harang) 86 mázsa súlyával az országban a második legnagyobb.

A monumentális templombelsőt az imponáló térhatás és a színpompás belső díszítés jellemzi, ez utóbbi amúgy Foerk Ernő kedvelt működési területe volt. A szobrászati munkák legtöbbjét, így a kórust tartó pilléreken látható négy evangélista egészalakos ábrázolását Tóth István, a szentek képmásait Márton Ferenc, a kissé zsúfolt ornamentális elemeket Beszédes Ottó és Beszédes László iparművészek készítették el. A kupolatartó hevederívek homlokfalát Muhits Sándor festőművész figurális alkotásai díszítik.

A szentély nagy mozaikképe a Szentháromságot jeleníti meg (Márton Ferenc), alatta a főoltár falképe a Magyarok Nagyasszonyát ábrázolja, karján a gyermek Jézussal (Reischl Károly). Az alakot részben eltakarja az 1932-ben emelt márványmennyezet, e felett látható a Mária megkoronázását ábrázoló mozaikkép, a szegedi papucsban és alföldi szűrben megjelenített „Szűrös Madonna" (Márton Ferenc).

A szentély falán félkörívben húzódó ötrészes domborműsorozat és hat szobor (Tóth István) az árvízi fogadalomnak állít emléket, és többek közt Ádámot, a romba dőlt várost, a Szent Dömötör-templomot, a Lechner téren újjáépített barokk fogadalmi kápolnát, Szent Rókust, Noét, Szent Demetert, Foerk Ernő és Schulek Frigyes építészeket és az új templom felszentelését jeleníti meg. A főoltár és a baldachin nemes márványból készült, a szentségházának ajtaját igazgyöngyök és rózsakorallok díszítik. Mellette a Szent Gellért domborművével díszített püspöki szék látható, az új szembemiséző oltárban a muranói bencés kolostorból származó Szent Gellért-ereklyéket (a mártír szárkapocs- és combcsontját) őrzik. Ezeket a kelenhegyi tragédia után előbb a pesti Belvárosi plébániatemplomban, majd Marosváron temették el. A törökdúlás elől 1552-ben a szent szülővárosába, a Velencéhez tartozó Murano Szent Donát-templomba vitték.

A mellékhajókban kialakított oltárok közül a kereszthajó nyugati oldalán a Szent Gellért-oltárt Foerk Ernő tervei alapján Krasznai Lajos készítette el. Középső fülkéjében Gellért püspök szobra áll, a szélső fülkéket Szent István és Gizella ábrázolása díszíti. Ettől balra a Dóm egyik legbecsesebb művészi alkotása, Fadrusz János *Krisztus a keresztfán* című szobra (1891) ragadja meg a szemlélőt. A művet az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállításon is bemutatták, s bár alkotója a főlépítendő Fogadalmi templomnak ajándékozta, csak 1979-ben, a nagyárvíz száz éves évfordulóján került a múzeumból mai helyére. Az oltár körüli falfelületeken Szent Gellért életéből vett jelenetek (Patay László) láthatók, más festmények az 1879. évi tragédia eseményeit idézik: az árvízből menekülő és majdan visszatérő család képe a hullámsírból újjáépülő város sorsát szimbolizálja. A jobb oldali kereszthajó, a szentély és a kupola seccóit ugyancsak Patay László (1932–2002) festette.

A templom további – kissé stilizált – alkotásai közül a Dóm körüli építkezések támogatójának, Klebelsberg Kunó kultuszminiszternek síremléke (Ohmann Béla, 1935), illetve a Szent Demeter-, Szent István- és Szent László-oltárkompozíció érdemel említést.

A templom hátsó terét a kórus és az orgona zárja le. Ez utóbbi Európa egyik legnagyobb ilyen hangszere: játékasztala ötmanuálos, az eredetileg 166 tervezett játékából 132 készült el, s a működéséhez szükséges levegőt hét villanymotor hajtja. Tervezője Geyer József orgonaművész, a budapesti Zeneművészeti Főiskola tanára volt, a kivitelezés pedig a pécsi Angster József és Fiai cég nevéhez fűződik. A monumentális hangszer kivételes zenei hatásokra képes: ezt célozzák meg azok az orgonahangversenyek, amelyeket a harmincas évektől kezdve nagy sikerrel rendeznek a Szegedi Szabadtéri Játékok idején.

5. Dóm tér (téregyüttes): a Fogadalmi templom építésekor már megérlelődött a dóm egységes körülépítésének koncepciója, amit a Kolozsvárról Szegedre költözött egyetem épületeinek és a Temesvárról ide települt csanádi püspökpalotájának összekapcsolása funkcionálisan is indokolttá tett. A tér megkomponálására kiírt tervpályázat célja „a háború utáni Magyarország egyik legnagyobb szabású építészeti alkotásának – a Szegedi Fogadalmi Templomnak – méltó környezetbe való helyezése, és a templom előtt egy művészi, bensőséges és ünnepélyes tér kialakítása" volt.

A Klebelsberg Kunó kultuszminiszter által 1927 májusában kiírt pályázatot Rerrich Béla (1881–1932) nyerte meg, s a tér körülépítése 1928-ban kezdődött el Stampay János építésvezető irányításával. Rerrich kitűnő tehetséggel oldotta meg feladatát: az egyenes homlokzatú épületszárnyakat bástyaszerű részekkel zárta le, a dómmal szemközti épület homlokzatát pedig megemelte, hogy a templom tömeghatását ellensúlyozza. A tér középső részét két lépcsővel lemélyítette, kiemelve ezzel a körbefutó épületek súlyát. Az egyforma elemek sokszori ismétlődésével enyhítette a dóm nyugtalan architektúráját, ugyanakkor ügyelt arra, hogy a 300 méteres árkádsor oszlopai változatos képet mutassanak. A különböző épületek szerepére jelképes díszítőelemek utalnak: a nyugati oldalon a két zászlótartó barát (Ohmann Béla) a Hittudományi Főiskola (Dóm tér 6.) és a Püspöki palota helyét jelöli.

A Dómmal szemközt és a Tisza felőli oldalon természettudományi és orvostudományi intézetek találhatók. A délkeleti sarokban a Biokémiai Intézet és a Kísérleti Fizikai Intézet, míg a keleti oldalon a Farmakológiai, Mikrobiológiai, Élettani és Népegészségtani Intézetek kaptak helyet. A 9. számú épület az Orvosvegytani Intézet, amelynek igazgatója 1928–1945-ben Szent-Györgyi Albert volt. Itteni működésért, elsősorban a szegedi fűszerpaprikából kivont tiszta aszkorbinsav, azaz C-vitamin előállításáért 1937-ben élettani és orvosi Nobel-díjban részesült.

A déli homlokzaton a középkori egyetemek jelképe, a zenélő óra látható. A hazánkban egyedülálló, szépen faragott szerkezet Csury Ferenc (1893–1959) szegedi órásmester munkája: a díszes óralap körüli ajtókon az egyetemi tanács tekintélyes alakjai és ballagó diákok figurái jelzik sétájukkal az idő múlását. Az óra muzsikája negyedóránként mind többet s többet játszik el a „Szeged híres város ..." kezdetű népdalból.

A körbefutó árkádsor alatt a Nemzeti Emlékcsarnok szobrai és domborművei a magyar történelem, tudomány, művészet és irodalom kiemelkedő alakjainak állítanak emléket. A gyűjtemény alapjául Stróbl Alajos (1856–1926) tizenkét szoborból álló gyűjteménye szolgált, amelyet Klebelsberg Kunó 1929-ben vásárolt meg a művész hagyatékából. A miniszter ugyanakkor megbízásokat adatott a pantheon arcképcsarnokának kiegészítésére, így az alapítólevél idején, 1930-ban már 45 alkotás állt a helyén. A Nemzeti Emlékcsarnokká nyilvánított boltíves folyosókat 1930. október 25-én, egy nappal a Dóm felszentelése után avatta fel Horthy Miklós kormányzó. A gyűjtemény azóta számos művel gyarapodott, s nemcsak a magyar művelődéstörténet, hanem a helyi történelem számos figyelemre méltó mozzanatát örökíti meg.

A Dóm tér szépsége és akusztikai adottságai révén szinte kínálkozik szabadtéri rendezvények megtartására. A szegedi szabadtéri színielőadások megrendezését előbb Hont Ferenc (1907–1979) szorgalmazta, majd Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1929-től az előadások megvalósítását hathatósan támogatta. Az 1931-ben és 1933–1939-ben megrendezett előadások a két háború közötti magyar színjátszás jelentős eseményei közé tartoztak. A város szélesebb repertoárral 1959-ben újította fel a szabadtéri játékokat, s az ország legnagyobb tömegszínháza a következő négy évtizedben minden színpadi műfajban kiemelkedő produkciókkal lépett elő.

Szeged. Szabadtéri játékok — Bizánc

6. görögkeleti szerb templom (*Somogyi utca 3.*): a tér északkeleti sarkát a barokk stílusú görögkeleti szerb templom zárja le. Mint a város egyik legjelentősebb műemléke arra a fontos szerepre utal, amelyet a szerbek erős vagyoni helyzetük folytán Szeged életében betöltöttek. A szegedi szerbek első temploma a várban épült fel a 17. század végén. Második templomukat 1725-ben emelték, ide készült 1761-ben a mai templomban meglévő ikonosztáz, azaz a szentélyt a hajótól elválasztó, ikonokkal díszített vendégfal. Ennek helyén épült fel 1773–1778-ban Jován Dobits tervei alapján a Szent Miklósnak szentelt mai templom. Tornyát 1820-ban villámcsapás sújtotta, új copfstílusú toronysisakja 1835-ban készült. 1882-ben nagy költséggel teljesen restaurálták, 1958-ban műemlékké nyilvánították. Ikonosztáza európai hírű: felső harmada Krisztust jeleníti meg, az alsó részét pedig a Szentháromság, Szent Péter és Szent Pál, illetve az apostolok ikonjai díszítik. Kialakításában valószínűleg nemcsak kijevi, hanem bécsi mélyfaragó szobrászok is közreműködtek. A naoszt (férfitemplomot) és a pronaoszt (női templomot) a királyi kapu köti össze, amelyhez az ősi hagyományok szerint a király is csak leoldott karddal közeledhetett. A kaputól jobbra s balra két-két festmény Szűz Máriát, Szent Miklóst, Krisztust és Keresztelő Szent Jánost ábrázolja. A márványmintás falakon látható ikonok közül Veronika kendőjének motívumát Andrej Rubljov iskolájának egy művésze festette meg a 16–17. század fordulóján.

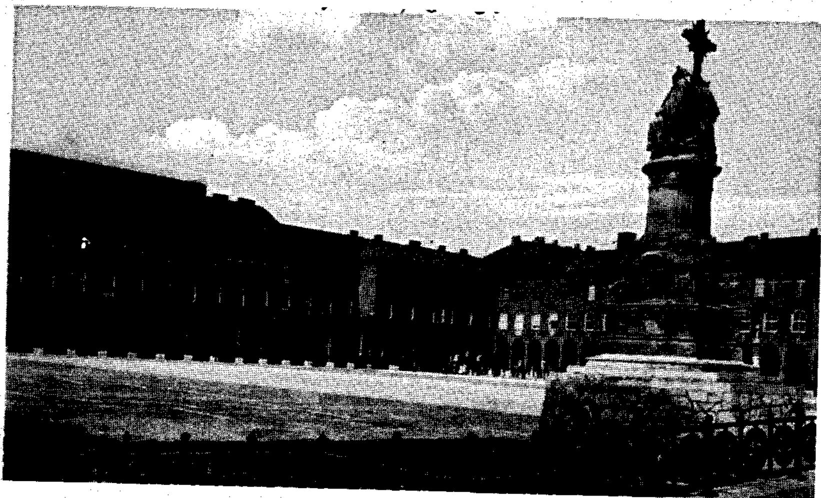

7. régi piarista gimnázium és rendház, majd **régi Hungária Szálló** (*Somogyi utca 7.*): a piaristák 1721 őszén a Szent Dömötör-templom délkeleti oldalán álló – „Hatrongyos"-nak is nevezett – roskadozó hajlékukban nyitották meg 110 tanulóval első és második osztályból álló iskolájukat. Az első rendfőnök, egyben az iskola első igazgatója Kubránszky László volt, a tanárok közül Pécsy Domokos, Fiala Jakab, Deményi László, Koricsányi Márk, Tapolcsányi Gergely és Horányi Elek neve érdemel említést. 1792. december 11-től bölcsészeti líceumot, 1799. december 11-én pedig rajziskolát nyitottak, melyek a gimnáziummal együtt 1886-ig a Szent Dömötör-templom mellett 1793-ban emelt kétszintes, klasszicista stílusú épületben működtek. A piaristák szegedi intézete a 18. század végén a Délvidék legtekintélyesebb iskolája volt, tanulóinak száma tanévenként elérte a 430–450 főt. Az árvízi katasztrófa után előbb a régi iskolaépületet restaurálták, majd Reizner János indítványára a Gizella téren (ma Aradi vértanúk tere) felépítették és 1886. október 7-én átadták a piarista gimnázium és rendház új épületét. A Hungária Szállót 1868-ban Arleth Ferenc építette fel a piaristák régi rendháza mellett késő klasszicista stílusban. Építtetője Csiszár János fakereskedő volt, és első bérlője, Wagner József nevéről először Wagner Szállónak hívták. 1872-ben Eibel Károly vette át, majd 1878-ban Juranovits Ferenc és Sonnleiter Ferenc tulajdonába került, akik Hungária szálló néven nyitották meg. 38 szobája volt, a kávéház az Oskola utcai frontját foglalta le. 1891-től 1894-ig az ítélőtáblának adott otthont, 1967-től a Szegedi Akadémiai Bizottság székházául szolgál.

8. Szentháromság-szobor: Köllő Miklós barokk szobra 1896-ban készült, stílusában az akkor még álló Szent Dömötör-templomhoz igazodott. A posztamensen ülő két alak az Atyát és a Fiút ábrázolja, közöttük a kereszten galamb képében a Szentlélek látható. Eredetileg a Szent Dömötör-templom előtt állt, majd 1940-ben mai helyére, a Fogadalmi templom keleti tornya elé áthelyezve a térkompozíció asssszimetriáját volt hivatott – sikertelenül – helyrebillenteni. Az eredeti alkotást 2000-ben Bánvölgyi László másolata váltotta fel.

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Templom tér 3.*: Bittó János férfiszabó mester; Kordován István borbély- és fodrászmester; Ótott Kovács Ferenc gombkötő mester; Takács István csizmadiamester; Turinszky Tivadarné

szatócs - *Templom tér 4.:* Piskolti Károly férfiszabó mester - *Templom tér 5.:* László Lajosné könyvkötő mester; László Lajosné, özv. fűszerkereskedő - *Templom tér 6.:* Sebők Pál szobafestő mester; Voracsek Vencel hangszerkészítő mester, zongorahangoló - *Templom tér 7.:* Alth Lajos könyvkötő, könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos; Kószó János cím- és címerfestő mester; Sári Mátyás cipész; Cziner István férfiszabó mester, vendéglős; Tápai Antal csizmadiamester

ROOSEVELT TÉR

A Palánkot észak felől határoló Roosevelt tér egykor a Halpiac nevet viselte. A 19. században ez volt a tiszai halászat egyik legfontosabb kereskedelmi központja: Reizner János szerint 1840 körül 5–6 ezer mázsa eleven és kétszer annyi száraz hal talált itt vevőre. A hídfőtől délre eső területen a 19. század végétől az 1930-as évekig a makai piac működött, ahol lovaskocsikon, majd 1927-től kisvasúton érkező hagymások és gyümölcsárusok kínálták portékáikat. A Víz után a teret Rudolf trónörökösről (1858–1889), Ferenc József és Erzsébet királyné fiáról, 1945 után pedig Franklin Delano Roosevelt (1882–1945) amerikai elnökről nevezték el.

1. Közművelődési palota *(Roosevelt tér 1–3.):* a Közművelődési palota Steinhardt Antal és Lang Adolf tervei alapján a millennium évében (1896) épült fel a Dugonics téri reáltanoda földszintén elhelyezett Somogyi-könyvtár és az emeletén gyarapodó múzeumi gyűjtemény elhelyezésére. Jelenleg a Móra Ferenc Múzeum otthonául szolgál. Magas lépcsőfeljárójával, erőteljes timpanonjával és korinthoszi oszlopokból álló portikuszával a városkép egyik meghatározó eleme. Az első igazgató, Reizner János (1847–1904) városi főjegyző halála után Tömörkény István (1866–1917) állt az intézmény élére, aki megalapította a néprajzi osztályt és összeállította a múzeum régészeti emlékeinek lelőhely szerinti kataszterét. Utódja, Móra Ferenc (1879–1934) a néprajzi gyűjtések és az eredményes ásatások – így például a nagyszéksósi hun aranykincs megmentése – révén vált ismertté. Ezekben az években lett a múzeum munkatársa, később megbízott igazgatója Cs. Sebestyén Károly (1876–1956), akinek nevéhez a Dóm építésekor előkerült 12–13. századi Dömötör-torony megmentése (1925) fűződik. A kettős intézmény utolsó vezetője, Csallány Dezső (1903–1977) régész működése idején a múzeumi gyűjtemények földszintre költözésével az első emelet egészét a könyvtár helyiségei foglalták el. Az intézmény élére 1949-től Bálint Alajos (1902–1983) régészt nevezték ki, aki 1950-ben a hét évtizeden át egy fedél alatt fejlődő Somogyi-könyvtárat és múzeumot két önálló egységgé

választotta szét. Az előbbi 1984-ben a Dóm téren emelt új könyvtárépületbe költözött át, az utóbbi pedig Trogmayer Ottó régész igazgatósága idején elsősorban az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark kialakítása körül szerzett múlhatatlan érdemeket. A Közművelődési palotán kívül a múzeumhoz tartozik a Fekete-ház, a Kass Galéria és Varga Mátyás Színháztörténeti kiállítóháza is.

A 20. század elején itt alakították ki a várossal kapcsolatban lévő személyek szabadtéri pantheonját. Az épület nyugati oldalán Klauzál Gábornak (1804–1866), az első felelős kormány miniszterének és Szeged országgyűlési képviselőjének szobra (ifj. Vastagh György, 1906) áll, a keleti oldalon Markovits Ivánnak (1838–1893), a hazai gyorsírás úttörőjének mellszobra (Horváth Géza, 1913) néz a Tiszára. A palota előtt egymással szemben Móra Ferenc és Tömörkény István szobra (Tápai Antal, 1939 és 1943) látható. Az épület lépcsője mellett Reizner Jánosnak, a múzeum első igazgatójának portréja (Fritz Mihály, 1997) áll. A híd feljárója alatt Mikszáth Kálmán mellszobrát (Ungvári Lajos, 1961) az író halálának ötvenedik évfordulóján avatták fel. A térnek ezt a felét 1933-ban parkosították, később medencével és szökőkúttal (1966) építették be. A múzeumot 2002-ben díszkivilágítással látták el.

2. Milkó-palota *(Roosevelt tér 5. - Híd utca 1.)*: Milkó Jakab fakereskedő palotája Lechner Ödön és Pártos Gyula tervei alapján 1883-ban épült neoreneszánsz stílusban. A színes cseréptető, Lechner Ödön kedvelt ikerablakai és a kiemelkedő sarokerkélyek derűs hatást keltenek. A Híd utca és a Rudolf tér sarkát 1883-tól Kátai László, 1898-tól pedig Féhn Gyula vaskereskedése foglalta el. 1884-ben a tér felőli oldalon Nagy Péter bor- és sörcsarnoka üzemelt. A palotát 1907-ben Holtzer Dániel nagykereskedő vásárolta meg. 1911-ben itt nyílt meg Abonyi Mihály vezetésével az Uránia Mozgófilmszínház.

3. Tóth Péter-ház *(Roosevelt tér 6. - Híd utca 2–4.)*: Jiraszek Nándor és Krausz Ede tervei alapján 1883-ban épült fel eklektikus stílusban. Tulajdonosa, Tóth Péter fűszerkereskedő 1911-ben Szeged tizedik legtehetősebb adófizetőjének számított. 1883-ban Alacs György ide helyezte át cukrászdáját a mai Egresi-ház (Victor Hugo utca 2.) helyén volt Régi Egresi-házból.

4. Schäffer-ház *(Roosevelt tér 7–11.)*: id. Schäffer Ádám vaskereskedő építtette 1809–1810-ben Vedres István tervei alapján. Schäffer mint a szegedi német polgárság egyik leggazdagabb családjának feje 1829-ben tevékenyen részt vett a szegedi Kaszinó alapításában. Fia, Schäffer Ádám Párizsból hozatott parkettából készíttetett intarziás padlót, az épület mennyezetét pedig holland díszítőfestő műve ékesítette. A ház szalonja a szegedi társasági élet egyik központja volt. Az épületben lévő vaskereskedést az 1870-es években Pacher W. Rudolf vásárolta meg. Földszintjén a Fülöp csárdának nevezett halászcsárda fogadta a vendégeket. Az épületet 1969-ben lebontották, helyén ma az Égő Arany épülete látható.

5. körbástya *(Huszár Mátyás rakpart)*: a szegedi vár az árvíz utáni újjáépítésnek útjában állt, ezért 1880–1882-ben lebontották, s mindössze néhány részletét hagyták meg emlékként. A körbástya a vár délkeleti saroktornyának maradványaként a múzeum előtti szökőkúttal egy vonalban, a Huszár Mátyás rakparton helyezkedik el. A törökök jeles építőmestere, Szinán Kodzsa építtette 1545-ben, külső átmérője 20 méter, magassága 15 méter volt. A bontás után a megmaradt alapfalakra jelképes falat emeltek, padozatára a vár alaprajzát festették.

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Rudolf tér 4.*: Szabó Ferenc cipész - *Rudolf tér 5.*: Gyarmati Mihály férfiszabó mester - *Rudolf tér 6.*: Bakai E. kötél- és zsinegkereskedő; Hornischfeger Károly lisztkereskedő - *Rudolf tér 9.*: Heckmann István cipész; Prágai Józsefné bormérő és vendéglős - *Rudolf tér 10.*: Tóth Mihály bormérő és vendéglős - *Rudolf tér 12.*: Gyuritza Sándor dr. orvos; Kovács Lajos bormérő és vendéglős; Lichtenegger Lajos dr. orvos

STEFÁNIA

A Tisza-parti részen kialakított sétányt Stefánia hercegnőről (1864–1945), II. Lipót belga király leányáról, Rudolf trónörökös feleségéről Stefániának nevezték el. A névadó egyébként 1933. október 16-án Szegeden járt, s városnéző körútja során minden bizonnyal a Várkert környékét is megtekintette. A sétányon eleinte nem építkeztek, csupán a múzeum mögött látható vármaradványt, az 1751-ben épült és legénységi kazamataként, később istállóként használt hajdani Mária Terézia-kaput renoválták. Az árvíz utáni újjáépítés során a lebontott vár észak-déli tengelyében Bástya utca néven új utcát nyitottak meg, amely a Vörösmarty és az Arany János utca közötti épülettömb előtt elágazva a Petőfi (ma Dózsa), illetve Batthyány (ma a Stefánia északi szakasza) utcában folytatódott. Itt a Milkó-palota tömbjét harmonikusan eklektikus épületek követik, amelyekhez a Tisza Lajos körút felől a magyaros szecesszió legszebb szegedi alkotásai csatlakoznak.

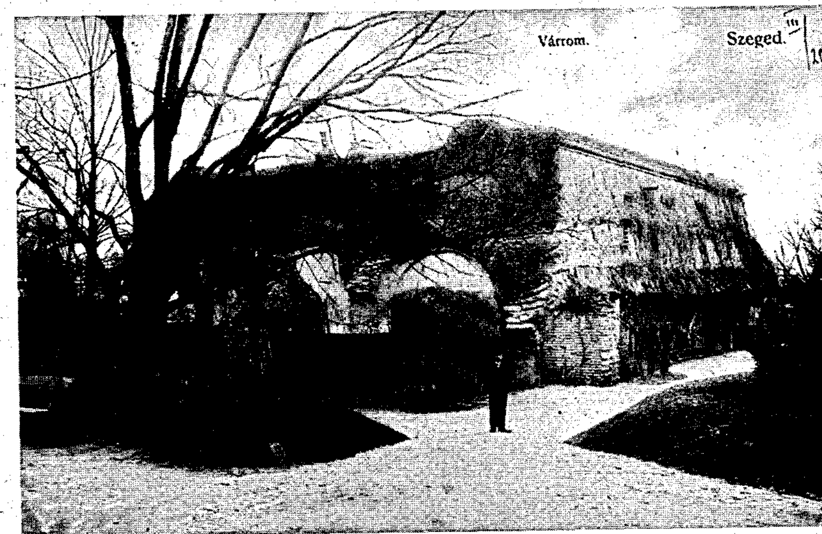
A szegediek kedvelt pihenőhelyét számos botanikai ritkaság (japán akác, császárfa, francia mogyoró, celtis stb.) díszíti. Az 1997-ben befejezett parkfelújítási munkálatok során századelős hangulatot idéző padokat és kandelábereket állítottak fel.

Közművelődési palota *(Roosevelt tér 1–3.)*: ld. Roosevelt tér

Milkó-palota *(Roosevelt tér 5. - Híd utca 1.)*: ld. Roosevelt tér

körbástya *(Huszár Mátyás rakpart)*: ld. Roosevelt tér

1. szegedi vár: a régészeti leletek tanúsága szerint a mai Deák Ferenc utca és Vár utca sarkán a 2. században római őrállás volt. Az építmény a népvándorlás idején elenyészett, helyén a honfoglaló magyarok földvárat emeltek. Ezt a tatárok dúlták fel, de IV. Béla 1246 körül újjáépítette és kőfallal erősítette meg. A vár palotájában számos királyunk megszállt, 1444-ben itt kötötték meg a törökkel a szegedi békét, s Hunyadi János innen indult Nándorfehérvár ostromára. 1526. szeptember 28-án a török sereg lerombolta, majd 1543-ban végleg elfoglalta. A Habsburgok 1686. október 23-án szerezték vissza: ezzel Szegeden véget ért a 143 éves török uralom. 1713–1719-ben Savoyai Jenő tervei alapján újjáépítették, eléje ötszög alakú földsáncot vontak, amit belülről cölöpkerítéssel, palánkkal támasztottak meg. A várfal a Vízig meghatározta a szegedi belváros szerkezetét: a múzeum előtt ma is látható körbástyától a Vár utcán át a Széchenyi tér keleti épületsorának vonalában a Balogh János palotájáig, innen a Dankó-szoborig, majd kissé megtörve ismét a Tisza-partig húzódott. Az említett körbástya padozatán megtaláljuk a vár felfestett alaprajzát. Mária

Terézia idején többször bővítették: a ma is látható vármaradvány, a hajdani Mária Terézia-kapu 1751-ben épült és legénységi kazamataként, később istállóként szolgált. II. József 1768. április 19-én megszemlélte, majd erődítményjellegét megszüntetve börtönné alakíttatta át. Ide zárták a monarchia politikai foglyait, 1848. október 4-én Kossuth Lajos innen engedett szabadon 500 olasz szabadságharcost. 1805-ben Vedres István kereskedelmi tárházzá kívánta átalakítani. 1869–1872-ben Ráday Gedeonnak, az alföldi betyárvilág felszámolásával megbízott királyi biztosnak a főhadiszállása volt. 1869-ben Laucsik Máté fővizsgálóbíró ide csalta be Rózsa Sándort. A Víz után Ferenc József a városnak ajándékozta. Mivel a belváros fejlődésének útjában állt, 1880–1882-ben lebontották, emlékül hagyott kis darabjában pedig vendéglőt (kioszkot) rendeztek be. 1959-es restaurálása óta a múzeum várostörténeti kiállításának és a kőtár gyűjteményének otthona: ez utóbbinak alapját Kováts István építőmester vetette meg. A vármaradvány felújítása 2001-ben fejeződött be.

2. Burger-ház *(Stefánia 1.)*: 1883-ban épült fel Burger Alajos mindszenti uradalmi inspektor számára. A tervezés Bachó Viktor, a kivitelezés ifj. Heszlényi József nevéhez fűződik. 1883-ban a városi zeneiskola otthonául szolgált, a földszinti üzlethelyiségeket ugyanekkor Petró István óra- és esernyőkészítő és Csuri József vendéglős bérelte.

3. Politzer-ház *(Stefánia 2.)*: 1884-ben Lederer Ede, majd Gregersen Péter építette eklektikus stílusban. Tulajdonosa, Politzer Sándor ékszerész 1885-ben a város 28. legtehetősebb adófizetője volt.

4. Abafi-ház *(Stefánia 3.)*: 1884-ben épült fel Imre János tervei alapján. Tulajdonosa, Abafi Aurél (1825–1902) a szegedi Közjegyzői Kamara elnökeként működött, s a Szeged város rekonstrukciója során kifejtett tevékenységéért királyi elismerésben része-

sült. Monogramja a kapubetéten ma is látható. A ház 1941-ben özv. Kup Gyuláné tulajdonába jutott.

5. Rósa-ház *(Stefánia 4.)*: Rósa Izsó ügyvéd építtette 1883-ban. Tervezője Petsch Ede volt, a kivitelezési munkákat Jiraszek Nándor és Krausz Lipót cége végezte. 1883-ban itt nyílt meg Sichermann József kávéháza, vendégei 1885-ben elsőként segédkeztek az égő színház mentésében. A kávéházban 1906-tól mozgóképvetítéseket tartottak, 1908-tól a kerthelységét nyári mozivá alakították át. Az épületben található az Alsó-Tisza Vidéki Vízügyi Igazgatóság központja.

6. Szegedi Nemzeti Színház *(Stefánia 5. - Deák Ferenc utca 12.)*: a Bástya, a Vörösmarty, a Deák Ferenc és a Wesselényi utcák által körülhatárolt telektömbön maga a város

építette fel a szegedi színjátszás fellegvárát, a Szegedi Nemzeti Színház reneszánsz és barokk díszítőelemeket felvonultató eklektikus palotáját. 1856 májusától az akkori Könyök (ma Kelemen) utcában, a mai Hági étterem helyén álló épület adott otthont csaknem 30 éven át a szegedi színjátszásnak. Az állandó kőszínház felépítéséhez az 1879. évi árvíz adta meg a döntő inspirációt. A színház tervezésére a bécsi Helmer Hermann és Fellner Ferdinánd, az építésre pedig a szegedi Jiraszek Nándor és Krausz Lipót cége kapott megbízást. A városi intendatúra és a magánvállalkozás ötvözetével működtetett intézmény átadására 1883. október 14-én került sor, ám a színház 1885. április 22-én kigyulladt és porig égett. Még tartott az újjáépítés lendülete, így alig másfél év múlva, 1886. október 2-án a szegediek újra színházat avattak. Az újraépült kőszínház vezetői közül Makó Lajos (1889–1892, 1905–1908), Krecsányi Ignác (1899–1902) és Almássy Endre (1911–1919), az I. világháború utáni időszak vállalkozó színiigazgatói közül Palágyi Lajos (1920–1923), Andor Zsigmond (1923–1926), Sziklai Jenő (1933–1939) és Kardoss Géza (1940–1942) neve érdemel említést. 1928-tól itt rendezett Hont Ferenc, aki a *Délmagyarország* és a *Széphalom* hasábjain publikált tanulmányaival a Szegedi Szabadtéri Játékok kezdeményezője volt. A II. világháború után, 1945. augusztus 28-án államosították a Szegedi Nemzeti Színházat, melynek első zeneigazgatója Vaszy Viktor, igazgatója Lehotay Árpád volt.

7. Pfann-ház *(Stefánia 6.)*: 1884-ben épült eklektikus stílusban id. Pfann József kereskedő és felesége, Horváth Anna számára. A házat később Szabó Mihály képezdeigazgató felesége, Pfann Júlia örökölte. Az épületben vendéglőt és színháztermet nyitottak, ahol 1908-tól az Apolló Mozgófénykép Színház tartott előadásokat.

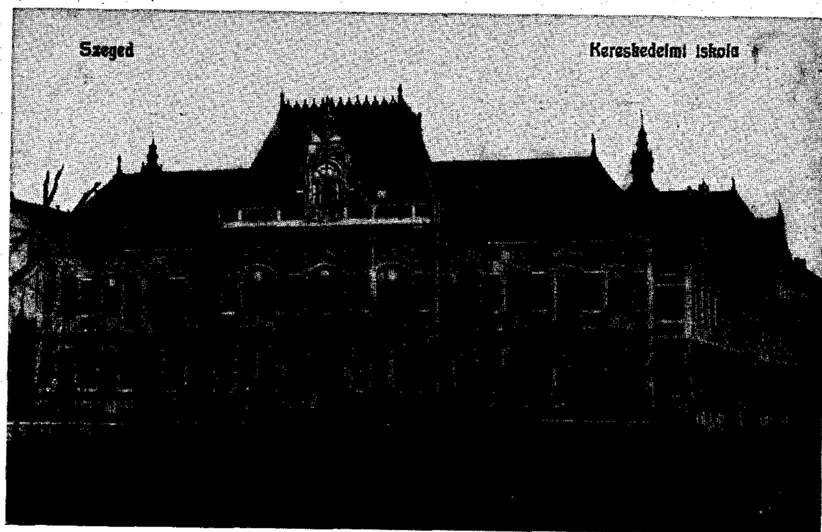
8. Szegedi Ügyvédi Kamara székháza *(Stefánia 7.)*: a Szegedi Ügyvédi Kamara székházaként 1895–1896-ban épült Zombory Lajos tervei alapján. A második világháború után a Demokratikus Ifjúsági Szövetség, majd a Kommunista Ifjúsági Szövetség városi bizottságának adott helyet, 1984-től a Magyar Rádó Körzeti és Nemzetiségi Szerkesztősége, illetve Stúdiója számára alakították át.

9. Prinz-palota *(Stefánia 9. - Arany János utca 1.)*: az Arany János utca, a Dózsa utca, a Kazinczy utca és a Stefánia északi szakasza által határolt, hat épületből álló háztömb ré-

szeként a szegedi szecessziós építészet egyik jelentős emléke. Spiegel Frigyes, a szecesszió építészetének és iparművészetének egyik vezető egyénisége tervezte 1911-ben. Építtetője valószínűleg Prinz Károly gazdálkodó, a Belvárosi Kaszinó tagja volt.

10. Vajda-palota (*Stefánia 10.*): 1910-ben épült Spiegel Frigyes és Márkus Géza tervei alapján Vajda Imre gyógyszerész számára. 1956-tól 2006-ig a Délmagyarország, majd Sajtóház néven több napilap és folyóirat szerkesztőségének, valamint a Magyar Távirati Iroda helyi kirendeltségének otthonául szolgált. Az 1910 óta megjelenő *Délmagyarország* a 20. század első évtizedeiben polarizálódó szegedi sajtó legígéretesebb kezdeményezésének bizonyult. 1919 után az ellenzéki liberalizmus orgánumaként előbb Szeged, majd 1925. május 17-től ismét *Délmagyarország* néven jelent meg. Szerkesztőségében Frank József, Juhász Gyula, Tonelli Sándor és Móra Ferenc könyökölt a kutyanyelv fölé, a tárcákat többek között Kosztolányi Dezső és Móricz Zsigmond írta, de itt jelent meg a fiatal József Attila Tiszta szívvel című költeménye is. Az 1922-től 1938-ig terjedő másfél évtized a *Délmagyarország* nagy korszaka, amit előbb a kimagasló intellektusok – Juhász Gyula, Móra Ferenc – halála rendített meg, majd a nagypolitikai átrendeződés lehetetlenített el. Demokratikus hagyományai miatt ez a lap bizonyult a legalkalmasabbnak arra, hogy a második világháború után a nemzeti egységet szervező Magyar Nemzeti Függetlenségi Front első hazai orgánuma legyen.

11. Müller-palota (*Stefánia 11. - Kazinczy utca 2.*): 1911-ben Müller Miksa tervezte Müller János borkereskedő számára.

12. Felső Kereskedelmi Iskola (*Stefánia 14.*): a városi középkereskedelmi iskolában 1885-ben kezdődött meg a tanítás, a végzős növendékek pénztárnoki, könyvelői, ellenőri, számtiszti és hivatalnoki tisztséget tölthettek be. Az iskola előbb a főreáliskolában, majd a piarista gimnáziumban működött, önálló épületét 1901-ben Baumgarten Sándor, az állami felsőbb leányiskola építője tervezte. 1895-től felső kereskedelmi iskola lett, tanulóinak száma 1912-ben 522 volt. Tudós tanárai között Szmollény Nándor, Katona Dávid, Bálint Sándor és Aldobolyi Nagy Miklós neve érdemel említést. 1938-ban Szent István, 1955-ben pedig a jeles statisztikus, Kőrösy József (1844–1906) nevét vette fel.

13. Kass- majd Hungária Szálló (*Dózsa György utca 1–3.*): az ék alakban összetartó Dózsa utca és a Stefánia találkozásánál a Kass Szálló épülete látható. Nevét Kass Jánosról, a neves grafikusművész nagyapjáról kapta, aki a Fekete Sas vendéglőben és a Tisza Szállóban alapozta meg vendéglátóipari ismereteit, majd felépíttette az említett szállót. Az épület tervezője Steinhardt Antal, a kivitelező Erdélyi Mihály és társa volt. A szálló 1898. május 1-én nyitotta meg kapuit, 60 szobával, étteremmel, kávéházzal, télikerttel, sörcsarnokkal és hangversenyteremmel várta a vendégeket, köztük Ady Endrét, Bartók Bélát, Krúdy Gyulát, Juhász Gyulát és másokat. 1934-ben egy részvénytársaság tulajdonába került, nevét ekkor Hungária Szállóra változtatták. Nagytermének oszlopai között még a közelmúltban is esküvők és szalagavató bálok közönsége táncolt, ám az időközben felépült, immár harmadik Hungária Szálló (ma Novotel Szeged) megnyitásakor (1977) bezárták, jelenleg felújításra vár.

14. Deutsch-palota (*Dózsa György utca 2.*): Erdélyi Mihály, a Milkó-palota kivitelezője tervezte 1890-ben, de gazdagon ornamentált homlokzatát Lechner Ödön képezte ki. Tulajdonosai, Deutsch Emil és Lipót építési vállalkozók 1900-ban Szeged huszonnegyedik legtehetősebb adófizetői voltak. A Tisza Lajos körúti Reök- és Gróf-palota mellett a magyaros szecesszió legszebb szegedi alkotása. Pártázatos homlokzatát népművészeti ihletésű Zsolnay-kerámia díszíti.

15. Erzsébet királyné-szobor: a magyalbokrok, fenyők és tölgyek között Erzsébet királyné carrarai márványból készült szobra (Ligeti Miklós, 1907) látható. Bár a császári pár az 1857. május 24–25-i királylátogatás során személyesen is eljutott Szegedre, a szoborállítás gondolatát elsősorban a királyné halála után kialakult országos kultusz táplálta. A boldog békeidőket idéző, finom mívű szobor eredetileg a várudvar délkeleti részén, a Dankó Pista-szoborral egy magasságban volt, amíg nemrég a színházzal szemben, a Stefánia szélén méltó helyére került.

16. Dankó Pista-szobor: a volt Kass Szálló kőlapokkal kirakott terasza előtt márványszobor áll: a világ talán egyetlen cigányszobra Dankó Pistát (1858–1903), a halhatatlan nótaszerzőt ábrázolja. Margó Ede emlékművét (1912) eredetileg a Stefánián, a folyóparthoz közel állították fel, s a világháború után, 1946 táján helyezték át jelenlegi helyére.

Ma már Szeged egyik nevezetességének számít, ahogy Móra Ferenc megjósolta: a városnak „büszkesége lesz ez a szobor minden szobor közt. Éppen ez a cigányszobor. Ezt megnézi minden vendége mint nevezetességét, és sok minden egyébbel kibékül itt nálunk, ha kultúrember".

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Bástya u. 2.:* Kass János kávéház- és szállodatulajdonos - *Bástya u. 3–5.:* Adler Rezső terménykereskedő; Eisenberger Nándor terménykereskedő - *Bástya u. 5.:* Sári István borbély- és fodrászmester; Szegedi Bankegyesület Rt. - *Bástya u. 9.:* Cserép József csizmadiamester; Faragó Ödön dr. orvos - *Bástya u. 11.:* Móricz György borbély- és fodrászmester - *Bástya u. 13.:* Hajós Sámuel (Kossuth-mozi) mozitulajdonos, kávéháztulajdonos; Raáb Alajos fűszerkereskedő - *Bástya u. 17.:* Fried Lina harisnyakötő; Grünvald Herman könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos; Politzer Sándor arany- és ezüstműves mester - *Bástya u. 19.:* Elefánti Jakab kávéháztulajdonos; Strasser és König terménykereskedő - *Bástya u.:* Bures Józsefné vegytisztító és selyemfestő; Dried Lina köt- és harisnyaszövő mester; Kocsis Benus borbély- és fodrászmester

TISZA LAJOS KÖRÚT

Szeged árvíz utáni újjáépítésében fontos szerepet játszottak azok a fejlesztési elvek, amelyek Európa nagyobb városaiban, így Párizsban és Bécsben a 19. század közepére megvalósultak, s létrehozták a kör- és sugárutas városszerkezetet. Bár a körutak a város alaprajzi szerkezetét gyökeresen átalakították, mégis követték a hajdani hármas tagozódását: a külső övezetben a gyárak, közüzemek, raktárak és vasúti központok épültek fel, a két körút között a műhelyeket és boltokat is magába foglaló családi házakban, bérházakban és palotákban a városi polgárság zöme, tehát a hivatalnok, kereskedő és iparos réteg élt, míg a belső körúttal határolt Belváros az állami és városi igazgatási, illetve egyházi és oktatási intézményeknek, valamint a kereskedelmi és pénzügyi vállalatok székházainak adott helyet.

Az egykori Palánkot övező Tisza Lajos körút tehát Lechner Lajos tervezőasztalán született, de a részben újonnan épült, részben az árvíz előtt emelt egy- és kétemeletes koraeklektikus épületek mentén a középkorban kialakult kereskedelmi és kézműipari városközpontot vette körbe. Nevét Tisza Lajos (1832–1898) miniszterről, a Szeged újjáépítésére rendelt királyi biztosság vezetőjéről (1879–1883) kapta, aki Szegedtől a díszpolgárságot, a királytól a „Szeged grófja" címet is elnyerte. A Tisza Lajos körút gyűrűje a folyó vonalát követi: északon a hajóállomásnál kezdődik és délen az árvízi emlékműnél érinti ismét a Tiszát.

1. Pénzügyigazgatóság *(Tisza Lajos körút 2–4.):* a szegedi magyar királyi pénzügyigazgatóság 1868 júliusában kezdte meg működését, hatásköre 1889 augusztusáig Csongrád-, Csanád-, Torontál és Bács-Bodrog vármegyére terjedt ki. Első igazgatója Láng Ignác volt, helyét később Kráticz Béla, Ludwig János, majd Dávid Antal foglalta el. Az adó- és illetékügyeknek helyet adó „fináncia" az 1879. évi árvíz után Nagykikindára tette át székhelyét. Tisza Lajos körúti új épületének terveit 1881-ben Bachó Viktor készítette el, társtervezője Heszlényi József (1844–1934) volt. A kivitelezési munkákat Jiraszek

Nándor és Krausz Lipót végezte el, az épületet 1882 októberében adták át. A Pénzügyigazgatóságot ekkor Schiller Károly királyi tanácsos vezette. Csongrád vármegyében kivételesen nem a megye székhelyén, Szentesen, hanem Szegeden, ugyanebben az épületben helyezték el a megyei pénzügyigazgatóság hivatalait is. Az épület ma társas irodaházként működik.

2. állami főgimnázium *(Tisza Lajos körút 6–8.)*: eredetileg felsőbb leányiskolának épült 1898-ban, Herczeg Zsigmond és Baumgarten Sándor tervei alapján. A leányiskola 1903-ban átköltözött a Tömörkény utca - Béla utca - Tisza-part háromszögben épült „piros iskolába", helyét pedig az egykori állami főgimnázium foglalta el. Ez utóbbi 1898. szeptember 1-én – a délvidéki német, szerb, bunyevác tanulók felkarolására – nyitotta meg kapuit a Horváth Mihály utca - Deák Ferenc utca sarkán álló épületben. A második év a Somogyi utcai Hungária Szálló termeiben, az 1900-es tanév a piaristák palánki iskolájában kezdődött, s csak 1903 őszén foglalta el a leányiskola helyét. Az eklektikus stílusú épület 1914 augusztusában katonai tartalékkórháznak, 1921–1932 között pedig a Kolozsvárról Szegedre költözött Ferenc József Tudományegyetem természettudományi karának adott helyet. Az állami főgimnázium 1932-ig ismét ideiglenes helyen, erősen megcsappant létszámmal Klauzál Gábor Gimnáziumként működött, 1950-ben Radnóti Miklós nevét vette fel, s ugyanettől az évtől 1958-ig a Szegedi Tudományegyetem gyakorlógimnáziuma volt.

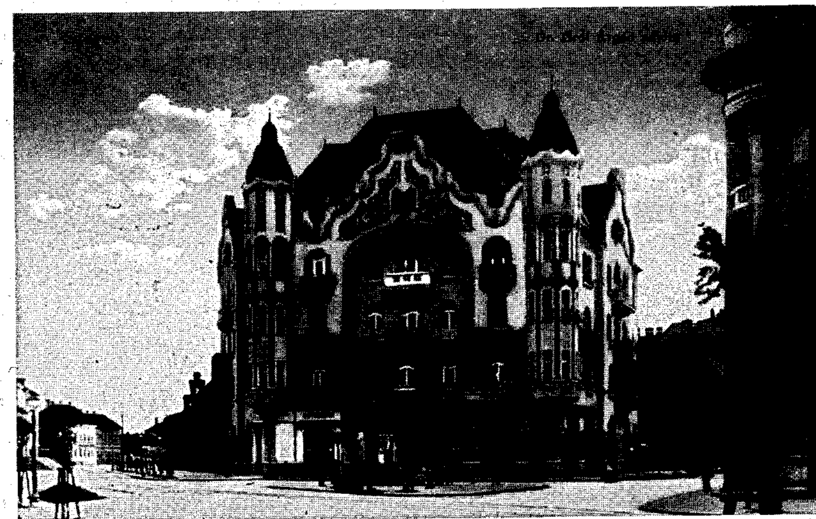
3. Zsótér-kúria *(Tisza Lajos körút 7–9.)*: itt épült fel az 1860-as években romantikus stílusban a dalmát eredetű Zsótér család háza. Gazdag homlokzatát angol gótikus elemek díszítették. Az épület helyén ma emletes, modern lakóház látható, homlokzatán nagyméretű, színes dombormművek láthatók.

4. Vass-ház *(Tisza Lajos körút 14.)*: az árvíz után épült egyemeletes, kora eklektikus lakóház az 1920-as években a fiatal szegedi írók és művészek – köztük József Attila – találkozóhelye volt.

5. evangélikus templom *(Tisza Lajos körút 16.)*: 1882-ben épült neoromán stílusban Porzsolt Ernő és Halmai Andor tervei alapján. A szegedi evangélikus közösség 1847-ben 23 tagból állt és eleinte a hódmezővásárhelyi gyülekezet filiájaként működött. Az istentiszteleteket ekkoriban a volt belvárosi kaszinó nagytermében tartották. 1858-ban alakult önálló anyaegyházzá, az adófizető tagok száma ekkor 66 fő volt. 1859-ben megvásárolták az Élésház (ma Takaréktár) utcai Schnell-házat, itt rendezték be az imatermet, az iskolát és a lelkészi lakást. Az önállósult szegedi evangélikus gyülekezet első lelkésze, Szeberényi Lajos makói lelkész 1860. július 27-én lépett hivatalába. Az 1879. évi árvíz az imaházat rombadöntötte, az új templom felszentelésére 1882. május 21-én, Szeberényi Gusztáv püspök jelenlétében került sor. A lelkészi feladatot ekkor Thomay József (1847–1929) látta el, aki 1924-ig szolgálta a szegedi egyházat. A hívek lélekszáma 1891-ben 342, 1910-ben 1161, 1920-ban 1770 fő volt. Az iskola 1891-ben az Osztróvszky utca 5. szám alá, egy magánházból kialakított iskolaépületbe költözött, ahol négy osztályban fiútanulókat oktattak.

6. Gróf-palota *(Tisza Lajos körút 20.)*: a Tisza Lajos körút - Arany János utca sarkán a magyaros szecesszió egyik kiemelkedő alkotása, a Gróf-palota látható. A három utcára tekintő épület a Szabadkáról áttelepült műépítész, Raichle József Ferenc (1869–1960) tervei alapján 1913-ban készült el. Az eredeti terv szerint kilenc lakást foglalt magában, összesen 38 szobával. Építészeti szerkesztése elsőrban Magyar Ede (1877–1912) hatását mutatja, a homlokzat díszítése és az erkélyek vonalritmikája azonban a szecessziós stílus egyéni alkalmazására vall. A ház tulajdonosa, Gróf Árpád (1866–1940) a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár ügyésze, kormányfőtanácsos, városi főügyész volt. A feltörekvő

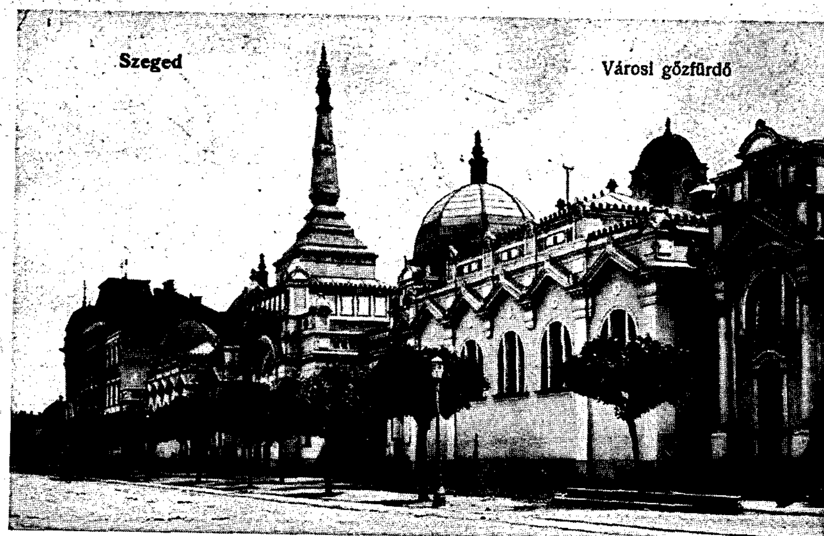
pénzügyi vállalkozók jellegzetes képviselőjeként itt rendezte be saját ügyvédi irodáját is, a tágas lakásokat pedig jómódú családoknak adta bérbe. A földszinten egy időben Borbély Józsefnek A reményhez címzett gyógyszertára és Kocsis Ferenc fűszerüzlete volt.

7. gőz- és gyógyfürdő *(Tisza Lajos körút 24.)*: Steinhardt Antal és Lang Adolf bécsi építészek tervei alapján 1894–1902 között épült – 1896. szeptember 6-án átadott – neoreneszánsz stílusú gőz- és gyógyfürdő. A nagy árvíz előtt két kádfürdője volt a városnak, az 1843-ban berendezett Petrovits-, később Wagner-fürdő, illetve a rókusi Fehérló (ma Hét vezér) utcai Kiss Márton-féle kádfürdő. Az új gőzfürdő részben a lebontott élésház telkére épült, első bérlője a szentesi Antal József volt. A bérlő a férfi és női gőzfürdőt ruházattal, a tükörfürdőt zuhannyal és ruházattal, az első osztályú márvány, illetve a másodosztályú horgany kádfürdőt hidegvíz-gyógykezeléssel és pakolással működtette. Vizét az első szegedi artézi kútból (1887) nyerték, 1906–1909 között rendezték be gőzfürdőnek, majd bevezették a közelben feltárt Anna-kút (1927) hévizét. A kút 52 °C hőmérsékletű, lúgos-jódos gyógyvize elsősorban reumatikus és ízületi betegségek gyógyítására, gyomorbántalmak enyhítésére, a Basedow-kór, illetve bél-, vese- és hólyagbetegségek megelőzésére alkalmas. A gyógyvizet Patzauer Dezső (1899–1989) konyak-, rum-, likőr és pálinkagyáros 1938-ban leányáról Anna-víznek nevezte el és szénsavval dúsítva hozta forgalomba.

8. MÁV Üzletvezetőség *(Tisza Lajos körút 28–30.)*: a Tisza Lajos körút és a Kossuth Lajos sugárút sarkán a MÁV Üzletvezetőség (ma a MÁV Rt. Területi Igazgatósága) német reneszánsz homlokzatú épülete látható. Az üzletvezetőséget Baross Gábor miniszter 1888. április 24-én helyezte át Szabadkáról Szegedre: ebben az időben a Magyar Királyi Államvasutaknak Szegeden kívül Budapest, Kolozsvár, Arad és Zágráb városokban volt üzletvezetősége. A szegedi vasútfejlesztés fontos intézménye eleinte a Zsótér-ház helyiségeiben működött, Pfaff Ferenc tervei szerint épült új székházát 1894-ben foglalta el. Az épület helyén a 19. század első felében a Ferenc piacként is emlegetett szénapiac volt, amely a Zsótér-ház felépülésekor (1840) a Széchenyi tér északi oldalára költözött. A parkosítási munkálatok megkezdése (1894) után a Széchenyi téri piacokat a Tisza Lajos kör-

út járdáira helyezték át: a MÁV Üzletvezetőség oldalán a csirkepiac, a Kálvin téri református templom felőli járdán a gyékénypiac, a gőzfürdő előtt a gyümölcspiac állt.

9. Molnár-ház *(Tisza Lajos körút 29.)*: 1882-ben épült koraeklektikus stílusban, tulajdonosa Molnár Pál főmérnök és neje, Rényi Anna, tervezője Hoffer Károly (1815–1899) volt. Az eredetileg egyemeletes épületet az 1960-as években két emelettel növelték.

10. Tóth-palota *(Tisza Lajos körút 33.)*: 1900-ban épült Kótay Pál tervei alapján, első tulajdonosa Tóth Pál és Tóth Ferenc volt. Itt lakott többek közt Kiss Ferenc (1860–1952) magyar királyi erdőmester, „a szegedi erdők atyja".

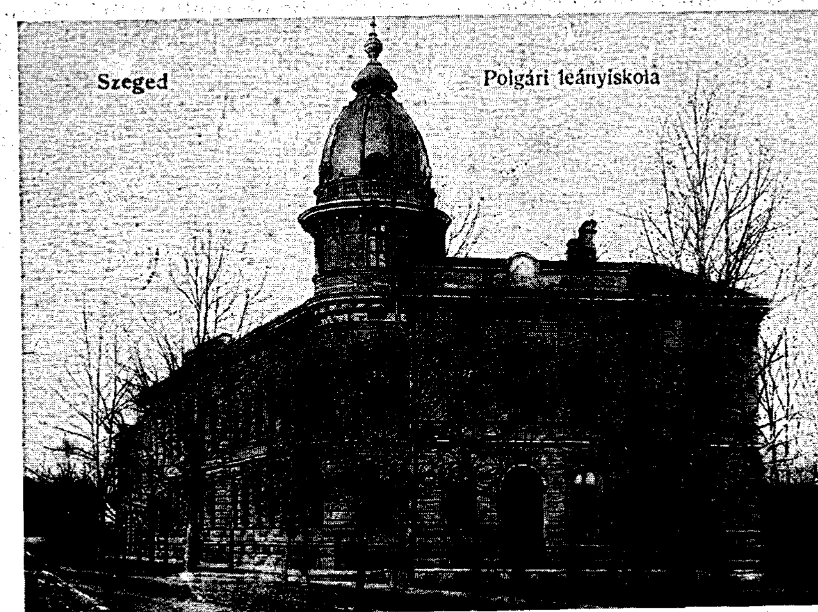
11. Árpád szabadkőműves páholy székháza *(Kálvin tér 6.)*: 1898–1899-ben épült az 1870-ben alapított „Árpád a testvériséghez" szabadkőműves páholy székházaként, Erdélyi Mihály tervei alapján. Az első világháborúban kórháznak rendezték be, majd a szabadkőműves mozgalom betiltása után, 1920-tól az Ébredő Magyarok Egyesülete költözött a falai közé. Később tiszti kaszinóként, majd a Vitézi Rend székházaként működött. 1944-től a Magyar Kommunista Párt városi szervezete vette birtokába, 1983-tól a szegedi úttörőmozgalom székháza lett, 1990-től pedig Százszorszép Gyermekház néven közművelődési feladatokat lát el.

12. református templom *(Kálvin tér)*: 1884-ben Schulek Frigyes tervei alapján, az észak-német gótika ünnepélyes stílusában épült. A kivitelezés a norvég Gregersen Guilbrand (1824–1910) nevéhez fűződik. A talpkövet 1882. augusztus 25-én helyzték el, a felszentelésre 1884. május 25-én került sor. A templom a belső díszítések és festmények hiányában főként az építőművészeti megoldásaival tűnik ki. A népi hagyomány szerint a tornyon elhelyezett kakas a reformáció idején az alsóvárosi templomot díszítette. Itt említjük meg, hogy a város a 18. század végéig csak katolikus vallásúakat vehetett fel polgárai kötelékébe. Makki Mihály volt az első református, akit II. József türelmi rendelete alapján 1809-ben Szeged polgárává választottak. A város először 1859-ben a Szentháromság utcában adott telket a református templom és iskola számára, ezek az 1879. évi árvíz idején a hullámsírba vesztek. Az egyház első lelkésze Varga Pál, Bereczk Sándor, majd Bakó László volt.

13. Református palota *(Tisza Lajos körút 37. - Kálvin tér 2.)*: a református egyház bérháza 1912-ben épült Magyar Ede tervei alapján, szecessziós stílusban. A kivitelezés Ottovay István és Winkler Imre nevéhez fűződik. A háromemeletes, ötszög alakú, két szimmetrikus tömbből álló épületben a parókia és az egyházközség négytanítós elemi iskolája kapott helyet. A földszinti üzlethelyiségek fölött 34 bérlakást alakítottak ki. Az épület homlokzatára szántást-vetést és aratást ábrázoló mozaikok, illetve olvasó és éneklő gyermekeket mintázó szobrok kerültek, kovácsoltvas kapuja a századelőn virágzó szegedi vasművesség egyik jelentős emléke.

14. Régi postaház, majd **Kirschner-ház** *(Tisza Lajos körút 39.)*: a városi postahivatal 1847-ben a Budai országút (ma Kossuth Lajos sugárút) északi házsorán, 1864-ben a Búza (ma Dugonics) tér déli részén, a Jókai utca 5. számú Stein-házban működött. Innen 1873 őszén a Jókai utca 1. számú Krausz-házba, majd 1876-ban a Kereszt utcai (ma Somogyi utca) Hoffer-Bagáry-házba költözött. Széchenyi téri új helyét 1883. január 28-án foglalta el. A régi postaház 1865-ben Kirschner Izsák fakereskedő tulajdonában volt, helyére 1883-ban új házat építtetett. 1911-től itt működött a Bruckner testvérek vaskereskedése. A szegediektől csak „Bruckner" néven emlegetett palotát az 1960-as években átépítették és a ház attikáján díszelgő óraszerkezetet eltávolították.

15. Wöber-palota *(Tisza Lajos körút 32.)*: 1913-ban Magyar Ede tervei alapján épült Wöber György és Wöber Lajos számára. Az épület saroktornya és nyitott erkélyei a Reök-palota és az Ungár-Mayer-palota stílusvilágát idézik. A földszinti üzlethelyiségeket Réti Adolf kézműárubolja és Molnár Lajos hentesüzlete foglalta el.

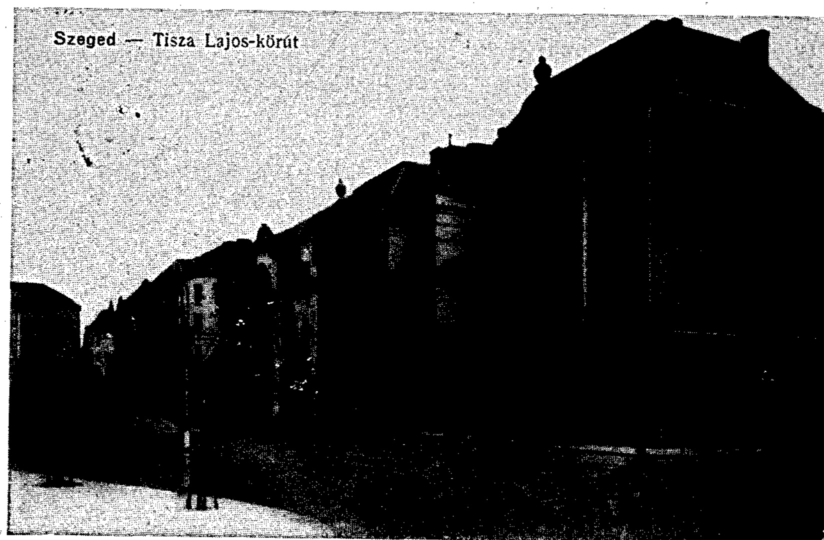

16. polgári leányiskola *(Tisza Lajos körút 54.)*: 1882-ben Petsch Ede tervei alapján épült a Szegedi Községi Polgári Leányiskola számára, amely az Oskola utcai Korom-házból költözött a „begyűlt könyöradományok maradványaiból" emelt palotába. 1908-ban állami kezelésbe került, s ettől kezdve mint III. kerületi magyar királyi állami polgári leányiskola működött. Az épületet 1921-ben a Dugonics térről ide költöző ítélőtábla, 1952-ben pedig a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara

kapta meg. 1964-ben emeletet építettek rá és felújították, ám az iskola jellegzetességét adó saroktornyot nem építették vissza.

17. Reök-palota *(Tisza Lajos körút 56.):* a Kölcsey utca - Feketesas utca - Tisza Lajos körút sarkán álló Reök-palota a magyar szecesszió kiemelkedő szépségű alkotása. Építtetője Reök Iván (1855–1923) horgosi földbirtokos, a szegedi Folyammérnöki Hivatal igazgató főmérnöke, tervezője pedig a fiatalon elhunyt, invenciózus szegedi építész, Magyar Ede (1877–1912) volt. Az 1906–1907-ben épült palota a belga-francia szecesszió floreális irányzatát képviseli, amely plasztikusan kiképzett homlokzatával, gazdag ornamentikájával, egységes kompozíciót alkotó ablakaival és erkélyeivel a stílus egyik legjellegzetesebb, hazánkban szinte egyedülálló emlékét testesíti meg. A homlokzat stilizált növényi díszítményei az épület lépcsőházában folytatódnak, amelynek kovácsoltvas munkái a fiatalon elhunyt Fekete Pált (1873–1908) dícsérik. A homlokzatot eredetileg csontszínűre festették, a liliomok nyílt levélzete leheletszerűen kékes, porzói arany színűek voltak, a lakatosmunkák pasztell kék színben, s a liliomporzók itt is arany színben pompáztak. A palotát előbb 1987–1992 között, majd 2007-ben újították fel, ez alkalommal „REgionális Összművészeti Központ"-ként többfunkciós kulturális intézménnyé alakították át. Az első világháborús lovas huszárszobor közelsége miatt az épületet a szegedi népnyelv „lófará"-nak nevezi.

18. Zseravitz-ház, majd **Weisz-ház** *(Tisza Lajos körút 57.):* itt állt 1860-ban Zseravitz János háza, amely 1869-ben Felmayer Antal, 1879-ben pedig Wagner Ferenc Antal tulajdonában volt. A helyén látható eklektikus stílusú épületet Weisz Ignác építtette 1880-ban. A földszinten már ugyanezen év októberében hirdette magát Koch-Rosenberg Sarolta női divatáru-készítő, a pincehelyiségben lévő sütőházat pedig rövid időre Csernus József szabadkai sütőmester és felesége bérelte.

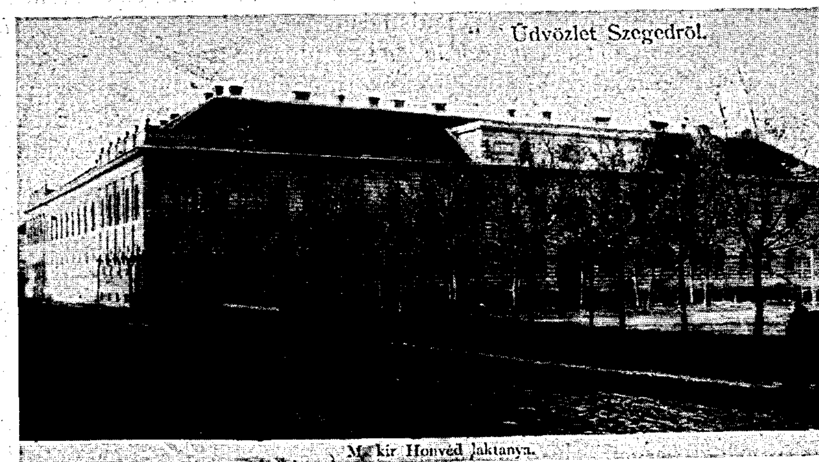
19. Fournier-ház, majd **Kálmán-palota** *(Tisza Lajos körút 58.):* 1844–1850 között épült klasszicista stílusban, tulajdonosa 1872-ben Fournier Károly hentesmester volt. A Vízig Rosenberg Mórné zálogüzlete, az újjáépítés idején a Vademberhez címzett vendéglő működött benne. Helyén 1907-ben Ligeti Béla tervei alapján eklektikus palota épült Kálmán József terménykereskedő és neje, Lőwy Regina számára. Az épület 1911-ben Dallos

Mór ügynök, 1916-ban Földes Izsó ruhakereskedő, 1927-ben pedig az Első Magyar Általános Biztosító Társaság tulajdonába jutott. Itt volt Markovics Lajos, majd Rómer Miklós csemegeüzlete és a köszörűs Frits Ferenc műhelye.

20. Reizner-ház, majd *Keméndy-ház (Tisza Lajos körút 77.):* 1872-ben Reizner Andrásnak, Reizner János apjának tulajdona volt. 1875-ben Keméndy Nándor (1815–1895) és felesége, Drucker Irma Mária (1838–1912) vette át. A helyén 1881-ben eklektikus stílusú házat építtettek Petsch Ede tervei alapján. A Keméndy-ház jelentős szerepet vitt a századforduló városának társadalmi életében. Keméndy Nándor Szeged rendőrbiztosa, Jókai Mór 1848–1861 között Szegeden tett látogatásainak vendéglátója volt. Drucker Irma Mária a szegedi nőnevelés úttörőjeként előbb 1862-ben magánleánytanító és nőképző intézetet, később tanítóképzőt alapított, 1875-ben leányközépiskolát, 1887-ben pedig leányipariskolát szervezett.

21. Tukacs-ház *(Tisza Lajos körút 79–81.):* a régi Tukacs-házat Tukacs Imréné Czimeg Júlianna építtette 1858 körül. 1865. szeptember 21-től 1866. április 30-ig itt volt a *Szegedi Híradó* szerkesztősége. 1872-ben Tukacs Ferdinánd tulajdonában volt, aki 1881-ben egyemeletes házat építtetett a helyén. 1882-ben itt működött Mozgay Károly Arany kecskéhez címzett vendéglője. Az első világháború után a város az épület első emeletére költöztette a zenedét. Jelenleg a Szegedei Tudományegyetem Zenei Konzervatóriumának otthona.

22. református templom *(Tisza Lajos körút 89.):* az új református templom 1941-ben épült Borsos József tervei alapján. Felépítését az indokolta, hogy a kolozsvári egyetemmel átköltözött, illetve a Trianon után Erdélyből és a Bánátból kiűzött református hívek lelki gondozását a Kálvin téri református templom egymagában már nem tudta ellátni. A szabályos ötszög alakú, ötszáz férőhelyes templom szerkezeti bravúrja a vasbeton kupola. Buzogányhoz hasonló, napsugárdíszes tornya városképi jelentőségű, hiszen a korzó tengelyében a Széchenyi térről is látható. Falazótéglás épületét a Dóm tér építészeti törekvéseinek hatása jellemzi, a kapubéllet mozaikján a református egyház jelvénye, a zászlós bárány jelenik meg. Ez utóbbit és a huszonegy színes üvegablakot Gáborjáni Szabó Kálmán tervezte.

23. honvédtiszti laktanya *(Honvéd tér 6.):* 1880-ban épült Meixner Károly tervei alapján. A szegedi vár lebontása után a Mars téren felépült kaszárnyában (1882) a császári és királyi 46. gyalogezred állományát, a Honvéd téri épületben a magyar királyi szegedi 5.

honvéd gyalogezredet szállásolták el. A kaszárnyát a második világháború után lakóházzá alakították át, 1999-től 2007-ig az épület egy részét a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kara foglalta el. A környék néhány utcája (Vitéz utca, Zászló utca) és az épület előtti tér neve is az egykori laktanya emlékét őrzi.

Vadász-ház *(Szentháromság utca 2–4.)*: ld. Aradi vértanúk tere

Hősök kapuja: ld. Aradi vértanúk tere

DMKE-palota *(Boldogasszony sugárút 2–4.)*: ld. Aradi vértanúk tere

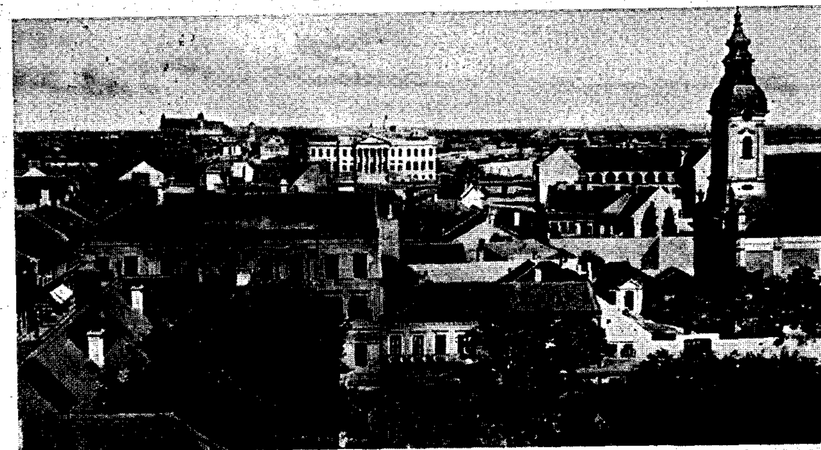
piarista gimnázium és rendház *(Aradi vértanúk tere 1.)*: ld. Aradi vértanúk tere

24. Márer-ház *(Tisza Lajos körút 109.)*: 1911-ben épült szecessziós stílusban. Tulajdonosa Márer Ármin terménykereskedő, tervezője Tóbiás László és Pick Móric volt. Jelenleg a Szegedi Egyetem Orvostudományi Kara Központi Könyvtárának otthonául szolgál.

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Tisza Lajos körút 2.*: Farkas D. Hermann terménykereskedő - *Tisza Lajos körút 12.*: Danner János fűszerkereskedő - *Tisza Lajos körút 19.*: Kertész Sándor sütőmester - *Tisza Lajos körút 21.*: Boros József dr. orvos - *Tisza Lajos körút 22.*: Kopasz Mihály könyvkötő mester; Kovács Antal könyvkötő mester - *Tisza Lajos körút 23.*: Lenhárd Antal cipész - *Tisza Lajos körút 24/a*: Goldmann Ignác műszerészmester - *Tisza Lajos körút 27.*: Kovács Ödön dr. orvos - *Tisza Lajos körút 31.*: Heitzman György ácsmester - *Tisza Lajos körút 32.*: Einfeld Lipót férfiszabó mester; Gyorgyevits Andor férfiszabó mester; Korpási József férfiszabó mester - *Tisza Lajos körút 33.*: Klein Móric dr. orvos - *Tisza Lajos körút 34.*: Fischof Lajos cukrászmester; Kiesler Bleier Teréz mészárosmester; Schoszberger Izidor bőröndösmester - *Tisza Lajos körút 36.*: Molnár Lajos mészárosmester - *Tisza Lajos körút 37.*: Nagy Mihály cipész - *Tisza Lajos körút 38.*: Biacsi Imréné mészáros- és hentesmester; Gárgyán Imre mészárosmester; Goldschmidt György dr. orvos; Kőrösi Márton cipész; Weisz Fülöp mészárosmester - *Tisza Lajos körút 39.*: Grünfeld Jakab szűcs- és sapkásmester; Máté György kelme- és kartonfestő mester - *Tisza Lajos körút 45.*: Gazdák Biztosító Szövetkezete; Müller Mihály fűszerkereskedő - *Tisza Lajos körút 48.*: Metz Lajosné puskaműves mester; Rasztovszky György asztalosmester; Selenfreund Salamonné vésnökmester - *Tisza Lajos körút 51.*: Singer Dávid fűszerkereskedő; Vajda Jenő rőfőskereskedő - *Tisza Lajos körút 52.*: Első Szeged-Alföldi Gőzmosoda; Miskolczy Gyula terménykereskedő - *Tisza Lajos körút 53.*: Kis Géza mészárosmester - *Tisza Lajos körút 54.*: Dertül János késes- és köszörűs mester; Gresham Életbiztosító Társaság; Kálmán József terménykereskedő; Markovits Lajos fűszerkereskedő; Singer Mórné férfiszabó mester; Sulyok Pál borbély- és fodrászmester; Wéber Linczbauer Ignác kesztyűsmester - *Tisza Lajos körút 55.*: Első Leánykiházasítási Egylet, Biztosító Intézet; Mihályi Adolf fűszerkereskedő; Rózsa Mártonné női szabó mester; Sallay Ferenc kávéháztulajdonos; Schvartz Rudolf bádogosmester - *Tisza Lajos körút 57.*: Berdach Jenő fogtechnikus mester; Gombos és Singer fűszerkereskedő; Kreiner Jakab órásmester - *Tisza Lajos körút 59.*: Machold Miksa dr. orvos - *Tisza Lajos körút 63.*: Szász Emil fűszerkereskedő - *Tisza Lajos körút 65.*: Glänczer Mór dr. orvos - *Tisza Lajos körút 66.*: Vas Sándorné női szabó mester - *Tisza Lajos körút 69.*: Czucz Ferenc lakatosmester; Frankl Miksa férfiszabó mester; Pinkász Jakab cipész; Szegedi Gazdasági Egyesület - *Tisza Lajos körút 71.*: Endrényi József könyvnyomda; Friss Hírek szerkesztőség; Szegedi Délvidéki Ált. Fogyaszt. Szöv. Szövetkezet; Szegedi Híradó szerkesztőség - *Tisza Lajos körút 73.*: Kardos Jakab terménykereskedő; Vincze Lipót fűszerkereskedő - *Tisza Lajos körút 77.*: Vass Ignác dr. orvos - *Tisza Lajos körút 79.*: Kunnerth Sándor dobozkészítő mester - *Tisza Lajos körút 83.*: Czinner és társa terménykereskedő, szalámikészítő mester - *Tisza Lajos körút 96.*: Milkó Vilmos és fiai fa- és szénkereskedő - *Tisza Lajos körút*: Galitzer Ignác festékkereskedő; Nagy Béla és társa férfidivat kereskedő

ALSÓVÁROS

Szeged kisvárosi, sőt helyenként falusias városrészét, Alsóvárost a középkorban Alszegednek hívták és önálló városként szerepelt, melyet Mátyás király 1459-ben hetipiac- és mészárszéktartási joggal ruházott fel. Régi Szent Péter-templomát a hagyomány szerint a johannita lovagrend alapította az Árpád-korban. Valószínűleg középkori eredetű volt ispotálya is, amely a ferencesek vezetésével a 18. századig fennállt, valahol a Borbás utca nyugati végén. A 15. században egyesült a mocsarakkal, posványokkal elkülönülő Felszegeddel (ma Felsőváros) és a vár déli oldalán fekvő Palánkkal, de a magyarságra jellemző népéleti sajátosságokat a legutóbbi időkig megőrizte. A hódoltság idején ugyanis Alsóváros volt a magyar lakosság központja, míg a várban és a Palánkban főként a törökök és a délszláv betelepülők éltek.

Látkép (Panorama) Alsó, városról.

Balla Antal (1739–1815) kéziratos térképe szerint a a 18. század második felében 1183 telekből állt, az itt élő családok egy részét pedig már az 1522. évi tizedlajstrom is számon tartotta. Területét több helyen vízállások, úgynevezett cseperkék szakították meg, mint a ferences rendház melletti Csöpörke-tó, amelyben a legenda szerint csaknem száz évig rejtőzött az alsóvárosi ferences templom kegyképe. Utcái egymással és a Tisza folyásával párhuzamosan, az ezeket keresztezők pedig a folyóra merőlegesen futottak.

Vadász-ház *(Szentháromság utca 2–4.)*: ld. Aradi vértanúk tere

honvédtiszti laktanya *(Honvéd tér 6.)*: ld. Tisza Lajos körút

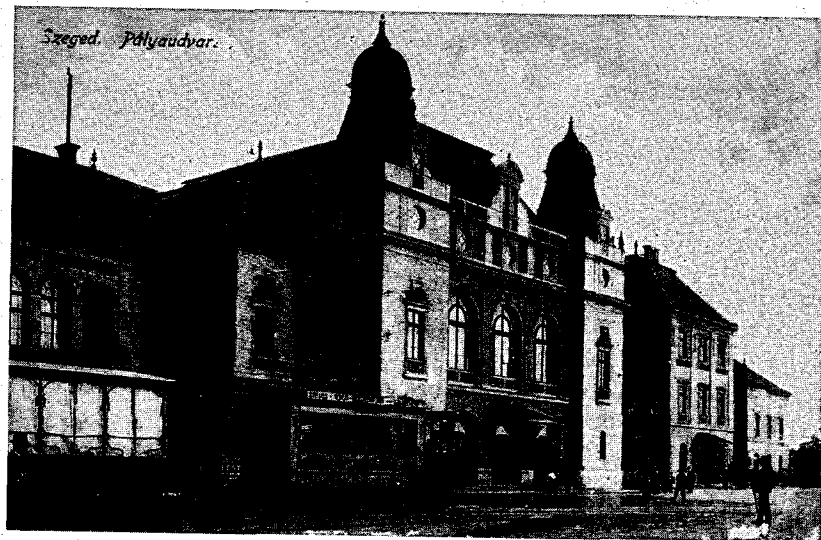
DMKE-palota *(Boldogasszony sugárút 2–4.)*: ld. Aradi vértanúk tere

1. III. kerületi polgári fiúiskola, Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola *(Boldogasszony sugárút 6.)*: 1898–1900 között épült fel Baumgarten Sándor tervei alapján. A fiúiskola növendékei korábban a piaristák Oskola utcai gimnáziumában, majd a Dugonics téri főreáliskola épületében, illetve a rókusi iskolában megnyílt második polgári fiúiskolában folytattak tanulmányokat. Az új iskolaépületet 1914-ben katonai kórháznak rendezték be, 1918-ban pedig a francia csapatok szálláshelyéül szolgált. 1927–1929 között Wälder Gyula tervei szerint internátussal bővítették. 1928-ban Klebelsberg Kunó (1875–1932) kultuszminiszter decentralizációs reformjainak eredményeként a két buda-

pesti polgári tanárképzőt egyesítették és Szegedre helyezték. Ezzel egyidejűleg a tanárképzés ideje négy évre nőtt és összekapcsolódott az egyetemi képzéssel. A III. kerületi polgári fiúiskola épületében működő főiskolát az 1930/1931. tanévben 196, az 1942/1943. tanévben 433 hallgató látogatta. Igazgatói 1945 előtt Galamb Sándor (1928–1932), Littke Aurél (1932–1938), Szőkefalvi-Nagy Gyula (1938–1939), Ábrahám Ambrus (1939–1940) és Schilling Gábor (1940–1944) voltak. A diákok kollégiumi elhelyezését a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület palotájában és a Boldog Margit Leányotthonban biztosították. 1947-ben az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola örökébe az Állami Pedagógiai Főiskola lépett, és a tanárképzés számos reformja után 1964/1965. tanévtől bevezették a ma is érvényes négyéves, kétszakos képzést. 1973-ban a centenárium alkalmából az intézmény felvette Juhász Gyula szegedi költő nevét. 2000-től a Szegedi Tudományegyetem integrációs szervezetében működik, alapfeladata a kétszakos általános iskolai tanári képzés.

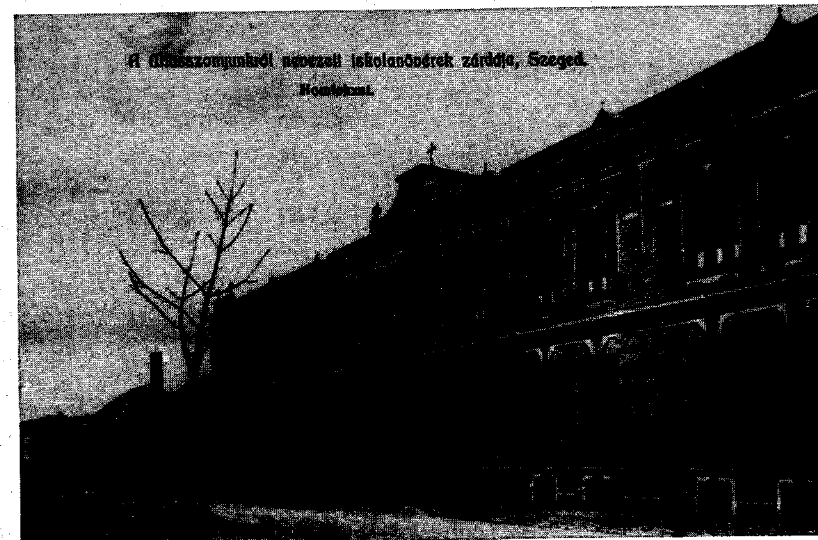
2. gyakorló polgári iskola *(Boldogasszony sugárút 8.)*: 1928–1929-ben épült fel neobarokk stílusban, Wälder Gyula tervei alapján. A szomszédos főiskola tanítási gyakorlatának helyszínéül szolgált, kiképzése megfelelt a kor legmodernebb oktatási követelményeinek. Első igazgatója Szenes Adolf volt, ünnepélyes megnyitóján Klebelsberg Kunó kultuszminiszter is megjelent.

3. MÁV nevelő- és tápintézet *(Boldogasszony sugárút 44.)*: 1896-ban épült fel a különböző nemzetiségi vidékekről idekerült „baktergyerekek" számára. A két világháborúban – más intézményekkel együtt – katonai feladatokat látott el, jelenleg „A Vasút a Gyermekért Alapítvány" nevelőotthona.

4. Szegedi Állomás *(Indóház tér)*: 1859-ben adtak át az akkor már fél évtizede működő vasúti forgalomnak, tervezője Hoffer Károly (1815–1899) szegedi építőmester volt. 1902-ben Pfaff Ferenc (1851–1913), a Tisza Lajos körúti MÁV Üzletvezetőség tervezője átépítette. Nevezetessége, hogy a vonatokat fogadó szint a várost védő körtöltésen, az épület emeleti traktusa előtt terül el. Az első érkező vonat egyébként a karlovai volt, az első induló pedig Temesvárról érkezett és Pestre szállította az utazóközönséget. A vasút jelenléte a helyi közlekedésre is jótékonyan hatott: a bérkocsi-, omnibusz-, majd lóvasútjáratok után 1908. október 1-től az Indóház térről indult el az első szegedi villamos. A 2005-ben műemlékké nyílvánított épületet 2006-ban teljesen felújították.

5. vasúti leszámoló hivatal *(Egyetem utca 2.)*: a 19–20. század fordulóján itt volt a cseperkéből kialakított Korcsolyázó-tó, ahol a Szegedi Korcsolyázó Egylet 1906-ban épült pavilonja körül, katonazene kíséretében látványos jégünnepélyeket rendeztek. Helyén ma a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának neoromán épülete látható. Eredetileg a vasúti leszámoló hivatal számára készült (Ottovay István, Winkler Imre, 1912), amely 1887-től a Zsótér-házban, később a Deutsch-palotában működött és a fuvardíjak elszámolásával, kártérítési ügyekkel foglalkozott. A kolozsvári egyetem 1925-ben költözött ide, majd 1930-ban Rerrich Béla tervei alapján a tér felőli homlokzathoz hozzáépítették az auditorium maximum sokszög alakú tömegét.

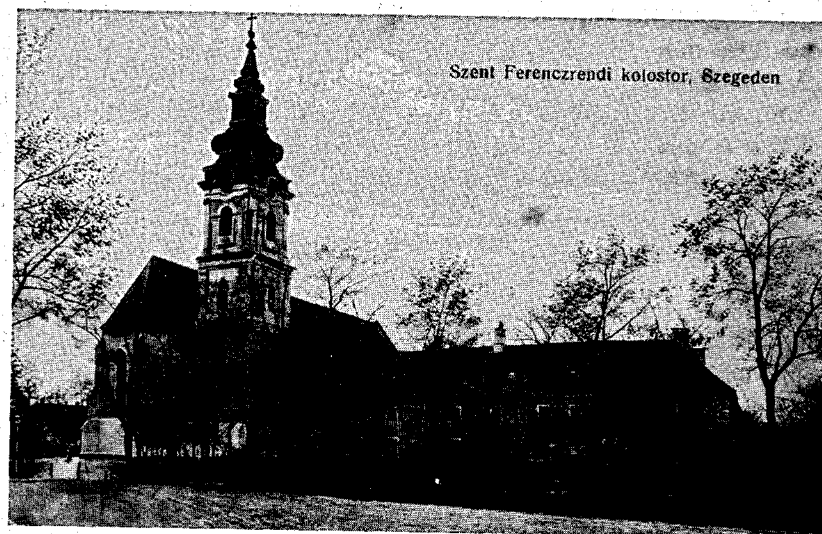

6. Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek Intézete *(Szentháromság utca 74.)*: a rendházat Oltványi István csanád egyházmegyei prépost támogatta, a főépület alapjait 1892-ben vetették meg, az új iskolaépületet pedig 1928–1929-ben emelték. Az iskolanővérek hosszú szünet után 1992-ben tértek vissza a városba, az intézet jelenleg Karolina Elemi Iskola és Gimnázium, Alapfokú Művészetoktatási Intézmény és Diákotthon néven működik.

7. Havi Boldogasszony-templom *(Mátyás tér 26.)*: a 15. században késő gótikus stílusban épült, s a 18. században barokk stílusban berendezett ferences templom, az Alföld egyik legmonumentálisabb középkori műemléke.

A Szűz Máriáról elnevezett (marianus) rendtartományhoz tartozó ferencesek a 14. század elején már jelen voltak a városban, és első templomukat a várban vagy a Palánkban építették fel. A 15. század első felében, az egyházi fegyelem fellazulása idején a szigorúbb elveket valló obszervánsok Alsóvároson telepedtek le, hogy a közvetlen kapcsolaton alapuló tanítással és a hagyományos szerzetesi életmód visszaállításával a ferences mozgalmat új alapokra helyezzék. Templomukat a Szent Péter-templom mellett építették fel, amelyet a mohamedánok ellen harcoló és betegápolással foglalkozó Szent János lovagrend tagjai alapítottak a 12–13. században. A hagyomány szerint a templom építését 1465-ben Mátyás király is támogatta, de a felszentelésre csak 1503. augusztus 5-én ke-

rült sor. A befejezést jelző évszám a tér felőli oldalon, a templomhajó falán látható. Más források szerint már 1459-ben felépült, míg a rendi hagyomány 1468-ra keltezi a rendház és a templom alapítását. Lukács Zsuzsa műemléki kutatásai ugyanakkor azt bizonyítják, hogy a kolostoregyüttes nyugati szárnyát, tehát az első önálló épületet az 1480-as években építették fel.

Bármelyik adatot fogadjuk is el, az alsóvárosi templom a magyar gótikus építészet egyik legérettebb emléke, Szeged és a Dél-Alföld legjelentősebb középkori temploma. Itt találtak menedékre a nincstelenség elől összeverődő szegények az elmúlt századok során. Itt toborozta Kapisztrán Szent János Hunyadi János török ellen induló seregeit, s ide zarándokolt el a szegedi tanyavilágból a havi búcsúk több tízezres sokadalma. Tervezője a visegrádi építkezésekről ismert János mester, a nyírbátori és a kolozsvári Farkas utcai templom építőmestere lehetett. Stílusát a ciszterciták honosították meg az országban, majd a kolduló rendek folytatták: ennek jellemzője a plasztikai hatásokat nélkülöző homlokzat, a hosszanti irányban elhelyezett szentély és a belső térkiképzés egyszerűsége. A szentély mennyezetét csillagborda tartja, a hajóét pedig hálóborda díszíti: ez utóbbi az 1624–1625. évi restaurálás idején készült. Barokk tornyát a szentély mellé, az északi oldalon építették: a torony alsó fele középkori eredetű, felső része 1771-ből, sisakja 1827-ből származik. Földszinti alsó szakasza egyben átjáró volt a kolostorhoz úgy, hogy a harangkötelek tulajdonképpen már a kolostorban lógtak.

A hagyomány szerint a templom melletti középkori temetőben hantolták el Dózsa György fejét, melyet Szapolyai János erdélyi vajda elrettentésül küldött el Pálfy Balázs szegedi főbírónak. A Móra Ferenc Múzeumban 1775-ös évszámmal ma is őriznek egy vaskeresztet. Ezzel jelölhették meg a parasztvezér sírját, felirata: „sírhelye egy névtelennek". Itt feküdt a boszorkánysággal vádolt Mihalovics Györgyné, akinek csontjait később a hatóságok kiásták és elégették. A templom és a kolostor egyébként a bűnösök és üldözöttek számára régtől fogva asylum, tehát egyházi menedékhely volt, s ezt a kiváltságát a városi hatóság még 1727-ben is érvényesnek ismerte el. Mentesült a katonai elszállásolás alól, nem kellett vámot fizetnie, és az alamizsnagyűjtéshez való jogát a 18. századtól az egész Délvidékre kiterjesztették.

A nyugati homlokzat kapuján belépve egyszerre feltárul a barokk berendezési tárgyakkal díszített gótikus templombelső. Balról a tisztítóhelyen szenvedő lelkek oltárának képe (Hogger János, 1747) látható, jobb felől a chestochowai kegykép gyertyafüsttől elfeketedett művészi másolatát (Morvay András, 1740) találjuk. Ez utóbbit a szegediek csak „Szerecsön Máriá"-nak emlegetik.

A szentély leghangsúlyosabb eleme a Szűz Máriának emelt, szabadon álló főoltár. Alkotója máig ismeretlen, némelyek Gráf Antalnak, a szószék mesterének tulajdonítják. Sarecz György szegedi polgár állíttatta 1713-ban, oltárképe Máriát, a *Jelenések Könyve* (12,1) Napbaöltözött Asszonyát mutatja: „Az égen nagy jel tűnt föl: egy asszony, kinek öltözete a nap volt, lába alatt a hold, fején tizenkét csillagból korona". A kép a legenda szerint majdnem száz évig rejtőzött a templom melletti Csöpörke-tóban, amikor egy lovát itató török a vízből felbillentette.

Az oltárképtől jobbra és balra Szent István és Szent László király, illetve Szent Ambrus és Szent Ágoston szobrát találjuk. Feljebb a Mária-betűmonogram foglal helyet, melynek két oldalát ugyancsak szentek szobrai díszítik, köztük a 18. század pestisjárványaira emlékeztető Szent Rókus faragott képmása. Végül a háromszögbe zárt szem a Szentháromságot jelképezi; az „Istenszöm" néven emlegetett napsugaras oromdísz valószínűleg innen került a szegedi parasztházak homlokzatára. A főoltár alatt, a kriptában a szegedi vár magas rangú katonái között nyugszik József (1759–1812) lotharingiai herceg, aki állítólag az ottani kertjében a táj jellemző gyümölcsét, az őszibarackot meghonosította.

A szentély bal oldalán a Szent Vendel-oltárt (1777) Daka Gáspár és „egyéb bötsületes gazdák szögénségös kőtségével" emelték. A jószágtartó gazdák védőszentjét Anton Gruber bécsi művész festette meg. Vele szemben a Nepomuki Szent János-oltár képe Josef Hautzinger nevéhez fűződik, alkotásai a kor közép-európai festészetének legjavát jelentik. A diadalív jobb és bal oldalához támaszkodó Szent Antal- és Szent Ferenc-oltár képeit is ő készítette. A Szent József-oltár képe az asztalosok és ácsok, a szemközti Szent Anna-oltáré pedig a parasztgazdák védőszentjét ábrázolja.

A kórus alatt, a jobb oldalon a Fájdalmas Szűz oltárát 1775-ben állították fel Aisenhut József tervei szerint. Ő faragta ki a kereszt tövében térdeplő Mária Magdolnát a többi oltár szobraival együtt. Középrészét áttört szekrény tölti ki, a benne őrzött népies Pieta-szobor a régi, 1739-ben felszentelt oltárról került át mostani helyére. A bal oldalon a tisztítótűzben szenvedők oltárát a szegedi Hogger János festménye (1747) díszíti.

A szószéket Gráf Antal ferences szerzetes faragta ki 1714-ben. Legfelül a sárkányon győzedelmeskedő Szent Mihály arkangyal, alatta a frigyszekrény sátra és a tízparancsolat kőtáblái láthatók. Elől a Szentlélek galambja lebeg, körülötte pedig négy angyal a hit, a remény, a szeretet és az igazság jelképeit tartja kezében. A külső oldalon a Jópásztor és a négy evangélista szobrai az 1781. évi felújítás idejéből, ismeretlen mester műhelyéből származnak.

A torony alatti sekrestye egykor káptalanterem volt, és a délnyugati falán feltárt kora gótikus ablak tanúsága szerint másodlagos elhelyezésű kövekből épült. Barokk ajtajára kézzel vésték be az 1789. évi árvíz szintjét, ezzel a felirattal: „Az víz it vot 1879 marcius 12." A szépen faragott sekrestyeszekrény a 18. században készült, ajtajait a templom oltárainak védőszentjei díszítik. A festményeket Hogger Jánosnak tulajdonítják.

A templom első orgonáját Staudinger János készítette. A költségekre Mátyás király miseruhájáról 13 lat gyöngyöt fejtettek le, amiért akkoriban 282 forintot fizettek. A mai neogótikus szekrényű, modern orgona kivitelezése (1903) a pécsi Angster-cég nevéhez fűződik.

1870-ben Steindl Imre és Bainville József tervbe vette a templom megújítását, de a szerény műemléki helyreállításra csak 1937-ben került sor. 1946 körül festette meg Kontuly Béla a templom falain Szűz Mária hét örömét és hét fájdalmát. A bautzeni Mátyás-dombormű másolatát 1931-ben helyezték el az épület külső oldalán. 1995-ben új tetőszerkezetet építettek és díszkivilágítással tették hangsúlyossá Szeged legrégibb, középkori templomát.

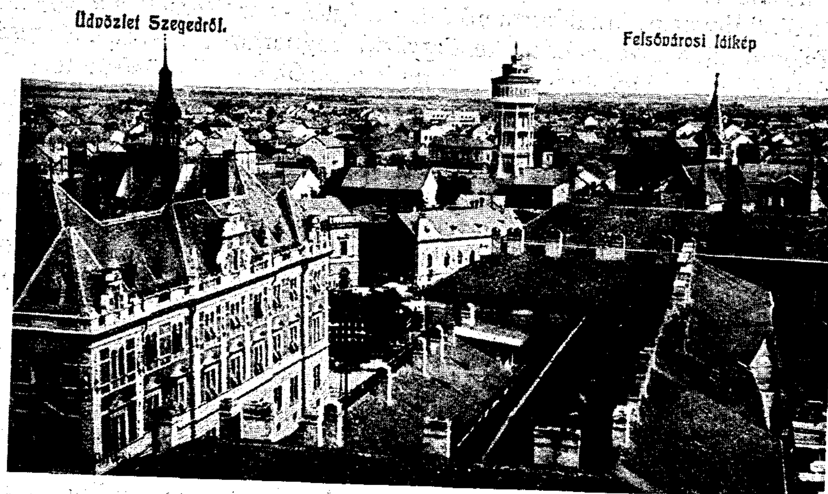
A bejárattól balra, a régi kolostor épületét a Ferences Hittudományi Főiskola és a rendház foglalja el.

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Alföldi u. 1.*: Halmos János szatócs - *Alföldi u. 11.*: Katona Herman szatócs - *Alföldi u. 15.*: Dura János asztalosmester; Ludvig András kádármester - *Alföldi u. 22.*: Ludvig József kádármester; Ludvig Károly kádármester - *Alföldi u. 26.*: Schreiber György asztalosmester - *Alföldi u. 29.*: Klekner Gáspár szatócs - *Alföldi u. 30.*: Géri Mihály férfiszabó mester - *Alföldi u. 34.*: Márki Ferenc bormérő és vendéglős - *Alföldi u. 35.*: Tóth Imre, id. férfiszabó mester - Alföldi u. 40.: Holdinger Ferenc órásmester - *Alföldi u. 41.*: Tüske János férfiszabó mester - *Alföldi u. 44.*: Vörös Sándor cipész - *Alföldi u. 45.*: Oluski Tosó cipész - *Alföldi u. 47.*: Heckl János férfiszabó mester; Kaminár János szatócs - *Alföldi u. 52.*: Szabó Mihály bormérő és vendéglős - *Alföldi u. 59.*: Bozóki Imre papucsosmester - *Alsóvárosi feketeföldek 18.*: Kertész és Kővári cserép- és téglagyára - *Alsóvárosi feketeföldek 57.*: Gőzfűrészgyár (Szeged-Alföldi Takarékpénztár) - *Apáca u. 5.*: Damm Károly férfiszabó mester - *Apáca u. 8.*: Benesovszky Gyula paszományosmester - *Apáca u. 11.*: Tóth Imre, ifj. férfiszabó mester - *Apáca u. 13.*: Rózsa Istvánné fazekasmester - *Bánomkert sor 1.*: Ördög Árpád férfiszabó mester - *Bánomkert sor 3.*: Merlei Péter férfiszabó mester; Burkus András könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos - *Batthyány u. 4.*: Burkus András könyvkötő mester; Szántó József dr. orvos - *Bécsi körút 2.*: Tóth Privinczki József géplakatos mester - *Bécsi körút 6.*: Szabó Béla kéményseprő mester; Szabó Sándor kéményseprő mester - *Bécsi körút 8.*: Kocsis Gáspár papucsosmester - *Bécsi körút 9.*: Kuncsik Antal férfiszabó mester; Mrena István kovácsmester - *Bécsi körút 10.*: Nyári István és társa (Móra János) építőmester - *Bécsi körút 12.*: Pataki Tamás bor-, sör- és pálinkakereskedő; Ungi Mihály bérkocsis - *Bécsi körút 18.*: Pászti Albert kerékgyártó (bognár) mester; Vass József kovácsmester; Vasuth Mihály István kerékgyártó (bognár) mester; Vörös Ernő szatócs - *Bécsi körút 19.*: Börcsök János lakatosmester; Ludvig János borbély- és fodrászmester - *Bécsi körút 23.*: Lehotai József bormérő és vendéglős - *Bécsi körút 24.*: Havedics Ernő cipész - *Bécsi körút 25.*: Ágoston Pál kovácsmester - *Bécsi körút 26.*: Metzger Péter cipész - *Bécsi körút 27.*: Jaksa József bormérő és vendéglős - *Bécsi körút 28.*: Ábrahám János férfiszabó mester - *Bécsi körút 32.*: Bauda Nándor, ifj. férfiszabó mester - *Bécsi körút 33.*: Csonka István férfiszabó mester - *Bécsi körút 35.*: Horváth József bérkocsis - *Bécsi körút 68.*: Galyas István kovácsmester - *Bokor u. 1.*: Cserép Ferencné kávémérő és szállodás - *Bokor u. 6.*: Nyári György bormérő és vendéglős - *Bokor u. 9.*: Deák György Lajos lakatosmester; Mindszenti Lajos kőművesmester - *Bokor u. 10.*: Rosenberg Irén női szabó mester - *Bokor u. 11.*: Halász András mázoló- és fényezőmester - *Bokor u. 13.*: Molnár János cipész - *Bokor u. 14.*: Pap János csizmadiamester - *Bokor u. 16.*: Bakos Károly asztalosmester - *Bokor u. 17.*: Csiszár János kárpitosmester - *Boldogasszony sugárút 1.*: Sándor Kálmán bormérő és vendéglős; Szilágyi György fűszerkereskedő - *Boldogasszony sugárút 2.*: Zimmerman Vilmos dr. orvos - *Boldogasszony sugárút 8.*: Pólen János cipész - *Boldogasszony sugárút 9.*: Bálint Pál kerékgyártó (bognár) mester; Csomor János sütőmester - *Boldogasszony sugárút 20.*: Boskovits Milos sütőmester; Fidanovits Avrán sütőmester; Velykor Bogolyev sütőmester - *Boldogasszony sugárút 24.*: Hegedűs Ferenc cipész - *Boldogasszony sugárút 25.*: Diethelm Vilmos kárpitosmester; Rukovina János hangszerkészítő mester - *Boldogasszony sugárút 28.*: Aiperger Mátyás csizmadiamester; Czente Kristóf cipész - *Boldogasszony sugárút 29.*: Gottlieb Vilmos terménykereskedő - *Boldogasszony sugárút 31.*: Zobay Miklós borbély- és fodrászmester - *Boldogasszony sugárút 34.*: Heszlényi József építőmester - *Boldogasszony sugárút 39.*: Sebők Jánosné fazekasmester - *Boldogasszony sugárút 40.*: Andrássy Ferenc dr. orvos - *Boldogasszony sugárút 41.*: Dobó József férfiszabó mester; Tóth János csizmadiamester - *Boldogasszony sugárút 43.*: Csurcsics Ljubomir fűszerkereskedő, papucsosmester; Lugosi Zsuzsa bazáros - *Boldogasszony sugárút 49.*: Galler József mészárosmester - *Boldogasszony sugárút 51.*: Balázs Lajos lakatosmester - *Boldogasszony sugárút 55.*: Lippai János hentesmester; Zombori István mészárosmester - *Boldogasszony sugárút 57.*: Csonka József csizmadiamester - *Boldogasszony sugárút 58.*: Varga Sándor cement- és gipszöntő mester - *Boldogasszony sugárút 59.*: Benyovszky Károly bormérő és vendéglős; Kroó Sándor szatócs - *Boldogasszony sugárút 62.*: Szabó István csizmadiamester; Vida Imre férfiszabó mester - *Boldogasszony sugárút 64.*: Korba Romulusz hentesmester; Lenhardt József borbély- és fodrászmester - *Borbás u. 12.*: Babarczy Illés fazekasmester - *Borbás u. 15.*: Prunkel Mihályné cipész - *Borbás u. 19.*: Dengl Gyula kosárfonó mester - *Borbás u. 23.*: Bödő Gyula bormérő és vendéglős, szűrómester - *Borbás u. 25.*: Szél János sertésvágó mester - *Borbás u. 26.*: Tóth Kálmán szatócs - *Délibáb u. 2.*: Schwartz Ignác fa- és szénkereskedő - *Délibáb u. 8.*: Torma János férfiszabó mester - *Délibáb u. 9.*: Csóti János csizmadiamester; Pataki János cipész - *Délibáb u. 14.*: Simon Béla férfiszabó mester - *Délibáb u. 15.*: Kandrusz János férfiszabó mester - *Délibáb u. 17.*: Terhes József hajóács mester - *Délibáb u. 18.*: Szabó János csizmadiamester - *Délibáb u. 20.*: Palotás István fazekasmester; Palotás István, ifj. fazekasmester - *Délibáb u. 23.*: Felmayer István hentesmester - *Délibáb u. 25.*: Vas József sertésvágó mester - *Délibáb u. 28.*: Pisurnyi Mihály, P. férfiszabó mester - *Délibáb u. 29.*: Szabó Kálmán asztalosmester - *Délibáb u. 37.*: Závóczki János férfiszabó mester - *Délibáb u. 38.*: Tánczos Ferenc szatócs - *Délibáb u. 51.*: Dudás Györgyné papucsosmester; Ménesi Lajos papucsosmester - *Délibáb u. 52.*: Balogh Lajos csizmadiamester - *Délibáb u. 61.*: Szécsi Ferenc férfiszabó mester - *Délibáb u. 64.*: Ambrus János bérkocsis - *Délibáb u. 65.*: Begyik Antal kerékgyártó (bognár) mester; Kovács Gyula kovácsmester - *Délibáb u. 70.*: Sebők Gergely csizmadiamester - *Délibáb u. 82.*: Bleier Sándorné szűcs- és sapkásmester - *Dobó u. 15.*: Kiss György bormérő és vendéglős; Kiss György építőmester - *Dobó u. 19.*: Agócsi József férfiszabó mester; Bozóki János talicskás - *Dobó u. 36.*: Juhász Béláné férfiszabó mester - *Dobó u. 37.*: Siha József sertésvágó mester - *Dobó u. 39.*: Papp Ferenc csizmadiamester - *Dobó u. 41.*: Buchholcz Antal fűszerkereskedő - *Dobó u. 42.*: Nógrádi Péter szita- és rostakészítő mester - *Dobó u. 55.*: Márki Antal szobafestő mester - *Dobó u. 66.*: Német Richárdné, özv. szatócs - *Földmíves u. 1.*: Bugyi Imre cipész; Mathesz János borbély- és fodrászmester - *Földmíves u. 2.*: Papp Ferenc cipész - *Földmíves u. 7.*: Csonka Vince bormérő és vendéglős - *Földmíves u. 11.*: Liliom Ferenc, ifj. sütőmester - *Földmíves u. 17.*: Katona Andrásné bormérő és vendéglős, csizmadiamester; Katona Pál

csizmadiamester - *Földmíves u. 18.*: Vecsernyés testvérek talicskás - *Földmíves u. 27.*: Katona József csizmadiamester - *Földmíves u. 29.*: Frank Péter borbély- és fodrászmester - *Földmíves u. 33.*: Pálfi András kerékgyártó (bognár) mester; Pálfi András, ifj. kovácsmester - *Földmíves u. 43.*: Papp András csizmadiamester - *Füzes u. 6.*: Ménesi István - *Füzes u. 13.*: Magyar Andor szatócs - *Galamb u. 4.*: Perszem Mihály borbély- és fodrászmester - *Galamb u. 6.*: Huszta Ferenc bormérő és vendéglős - *Galamb u. 16.*: Bagi András mészárosmester - *Galamb u. 18.*: Erős János asztalosmester; Gregus Antal asztalosmester - *Hattyas sor 1.*: Mezei Sándor bormérő és vendéglős - *Hattyas sor 3.*: Koppi Tivadar férfiszabó mester; Német György férfiszabó mester - *Hattyas sor 7.*: Frekot Ádám szatócs - *Hattyas sor 9.*: Mónus Sándor hentesmester - *Hattyas sor 29.*: Szűcs János csizmadiamester - *Hattyas sor 31.*: Talpai István csizmadiamester - *Indóház tér 1.*: Sárkány Mihály bormérő és vendéglős - *Indóház tér 2.*: Benák Józsefné bormérő és vendéglős - *Kisfaludy u. 32.*: Juhász József férfiszabó mester; Ördög István férfiszabó mester - *Kisfaludy u. 41.*: Szécsi István bormérő és vendéglős - *Kisfaludy u. 48.*: Hegyesi József bérkocsis - *Kisfaludy u. 51.*: Kois János kovácsmester; Zupcsics Antal kerékgyártó (bognár) mester - *Mátyás tér 2.*: Lunyák Mihály szobafestő mester; Nyári Józsefné csizmadiamester; Nyári Mihály férfiszabó mester; Otott Kovács Mária papucsosmester - *Mátyás tér 3.*: Volf Mór lakatosmester - *Mátyás tér 5.*: Rózsa Antal férfiszabó mester - *Mátyás tér 7.*: Szécsi Márton férfiszabó mester - *Mátyás tér 13.*: Hajós Imre bormérő és vendéglős; Hajós János szatócs; Hajós János, ifj. szappanosmester - *Mátyás tér 16.*: Erdődy Béla asztalosmester - *Mátyás tér 22.*: Bartus János férfiszabó mester - *Mátyás tér 25.*: Kalnakov Károly csizmadiamester - *Nyár u. 7.*: Savanya Imre kovácsmester - *Nyár u. 8.*: Bodnár János férfiszabó mester; Kovács Mátyás férfiszabó mester - *Nyár u. 13.*: Daróczi Mihály cipész - *Nyár u. 22.*: Dobó György csizmadiamester - *Nyíl u. 6.*: Szűcs András, ifj. kőművesmester - *Nyíl u. 23.*: Kosóczky József csizmadiamester; Kosóczky József, ifj. csizmadiamester - *Nyíl u. 38.*: Grill János férfiszabó mester - *Nyíl u. 46.*: Király János bérkocsis - *Nyíl u. 47.*: Huszta István bérkocsis - *Nyíl u. 61.*: Kaufmann Herman szatócs - *Oltványi u. 2.*: Kaiblinger Teréz szatócs - *Oltványi u. 3.*: Benkóczy Antal cipész; Szűcs Istvánné, id. csizmadiamester - *Pálfy u. 27.*: Kopp János bormérő és vendéglős - *Pálfy u. 41.*: Balogh Mihály borbély- és fodrászmester - *Pálfy u. 52.*: Egyházi Antal csizmadiamester - *Pálfy u. 79.*: Anika István szatócs - *Paprika u. 8.*: Kovács István bérkocsis - *Paprika u. 45.*: Papdi János férfiszabó mester - *Pásztor u. 3.*: Agócsi Imre, ifj. csizmadiamester - *Pásztor u. 17.*: Princz Zseni szatócs - *Pásztor u. 24.*: Jójárt János építőmester - *Pásztor u. 45.*: Szélpál Vince bérkocsis - *Pásztor u. 47.*: Szekeres Gáspár hentesmester - *Pásztor u. 54.*: Berta Antal bérkocsis; Simon Ferenc bérkocsis - *Rákóczi u. 9.*: Braun Ábrahámné fa- és szénkereskedő - *Rákóczi u. 13.*: Steiner Miklós borbély- és fodrászmester - *Rákóczi u. 14.*: Bödő Szilveszter hentesmester; Csiszár Imre sütőmester - *Rákóczi u. 16.*: Vőneki Ferenc bormérő és vendéglős; Vőneki Ferenc talicskás - *Rákóczi u. 25.*: Dankó Jánosné papucsosmester - *Rákóczi u. 29.*: Martini Mátyás borbély- és fodrászmester - *Rákóczi u. 33.*: Faragó András kalaposmester; Kosóczky Ferenc csizmadiamester - *Rákóczi u. 34.*: Pintér József cipész - *Rákóczi u. 35.*: Huszka István papucsosmester - *Rákóczi u. 36.*: Kocsis Antal csizmadiamester; Kocsis János csizmadiamester *Rákóczi u. 43.*: Berta Ferenc kőművesmester; Korásf Péter bérkocsis; Kucsora József csizmadiamester; Lakatos József csizmadiamester - *Rákóczi u. 45.*: Raimann Kálmán hentesmester - *Rákóczi u. 53.*: Hajdu Mihály bérkocsis; Meretei Kálmán szatócs - *Rákóczi u. 66.*: Neu Salamon szatócs - *Róka u. 2.*: Kozák Katona Mátyás csizmadiamester - *Róka u. 3.*: Kovács Pál építőmester - *Róka u. 5.*: Bori Jánosné papucsosmester - *Róka u. 6.*: Konrád Tóbiás kávémérő; Konrád Tóbiásné bormérő és vendéglős - *Róka u. 9.*: Hajdu Ferenc cipész - *Róka u. 11.*: Tóth Erzsébet szatócs - *Róka u. 14.*: Balogh Lajos papucsosmester; Barna István csizmadiamester - *Róka u. 20.*: Zombori Ferenc csizmadiamester - *Róka u. 24.*: Borsos Anna szatócs; Farkas Imréné csizmadiamester - *Sárkány u. 2.*: Franck Sándor kocsigyártó mester - *Sárkány u. 8.*: Hirsch Samu sütőmester - *Sárkány u. 12.*: Hóra József csizmadiamester - *Sárkány u. 13.*: Tóth János bormérő és vendéglős - *Sárkány u. 17.*: Szabó Imre szíjgyártó mester - *Sárkány u. 24.*: Rácz János bormérő és vendéglős - Szabadság tér 5.: Bárkányi János szatócs - *Szabadság tér 10.*: Szabó József borbély- és fodrászmester - *Szabadság tér 13.*: Szécsi István gőz- és paprikamalma ; *Szécsi István, ifj.* szatócs - *Szabadság tér 15.*: Szűcs B. Pál bormérő és vendéglős - *Szabadság tér 19.*: Kois Sándor kovácsmester - *Szabadsajtó u. 1.*: Huszta János bérkocsis - *Szabadsajtó u. 15.*: Csehók István csizmadiamester - *Szabadsajtó u. 26.*: Török Bálint kovácsmester - *Szabadsajtó u. 37.*: Müller Róza szatócs - *Szabadsajtó u. 50.*: Hegedűs Elek papucsosmester - *Szabadsajtó u. 52.*: Sándor János szatócs - *Szabadsajtó u. 58.*: Ábrahám Ferenc bormérő és vendéglős - *Szabadsajtó u. 59.*: Kis Mátyás bérkocsis - *Szabadsajtó u. 63.*: Bergl Lőrinc szatócs - *Szabadsajtó u. 74.*: Sebők Antal béltisztító - *Szántó u. 6.*: Kiri Ferenc, ifj. bérkocsis - *Szántó u. 11.*: Felhő Flóriánné szobafestő mester - *Szeged Alsóközpont:* Szeged-Alsótanyai Népbank - *Szentháromság u. 1.*: Horti József asztalosmester - *Szentháromság u. 2.*: Bock János borbély- és fodrászmester - *Szentháromság u. 3.*: Borovszky Antal bormérő és vendéglős - *Szentháromság u. 4.*: Kocsigyár (Mandel Zsigmond); Mészáros Lázár kerékgyártó (bognár) mester - *Szentháromság u. 5.*: Magyar József férfiszabó mester - *Szentháromság u. 6.*: Szűcs Béla sütőmester - *Szentháromság u. 7.*: Fraunhoffner József mészárosmester - *Szentháromság u. 8.*: Ördög Ferenc szatócs, reszelővágó mester; Ördögh Ferencné férfiszabó mester - *Szentháromság u. 10.*: Birstinger Rezső fűszerkereskedő; Kirsterer Jakab cipész - *Szentháromság u. 11.*: Csikós István mészárosmester; Geizler János szappanosmester; Schmidt Sebestyén esztergályosmester - *Szentháromság u. 12.*: Farkas Istvánné kelme- és kartonfestő mester - *Szentháromság u. 13.*: Klonkai Andor kötelesmester - *Szentháromság u. 14.*: Farkas István sütőmester - *Szentháromság u. 15.*: Lábdi Ákos terménykereskedő; Szabó Mihály férfiszabó mester - *Szentháromság u. 16.*: Birk Károly asztalosmester; Birk Károlyné asztalosmester - *Szentháromság u. 17.*: Sándor Vince bormérő és vendéglős - *Szentháromság u. 19.*: Rehák József cipész - *Szentháromság u. 21.*: Visky Ilona női szabó mester - *Szentháromság u. 27.*: Ivánkovics Ferenc szappanosmester, szatócs - *Szentháromság u. 28.*: Eidl Antal cipész - *Szentháromság u. 29.*: Váradi Lajos sütőmester - *Szentháromság u. 30.*: Szél János hentesmester - *Szentháromság u. 31.*: Gerabek Jakabné cipész - *Szentháromság u. 32.*: Fazekas Imre sütőmester; Matkó Jánosné sütőmester - *Szentháromság u. 33.*: Vind József ácsmester - *Szentháromság u. 34.*: Sziráky Ferenc bádogosmester - *Szentháromság u. 35.*: Vas Ferenc férfiszabó mester - *Szentháromság u. 38.*: Böszörményi István férfiszabó mester; Pacher Károly férfiszabó mester - *Szentháromság u. 39.*: Fodor József férfiszabó mester; Illés László asztalosmester - *Szentháromság u. 41.*: Szathmári Mihály kazánkovács mester - *Szentháromság u. 46.*: Baumgärtner Miklós cipész - *Szentháromság u. 48.*: Petkov Miklós férfiszabó mester - *Szentháromság u. 49.*: Hajnal István bérkocsis - *Szentháromság u. 53.*: Hattyasi Gyula lakatosmester - *Szentháromság u. 56.*: Császár Miklós cipész - *Szentháromság u. 59.*: Bozsó Antal férfiszabó mester - *Szentháromság u. 60.*: Bodó János bérkocsis - *Szentháromság u. 65.*: Szögi János szobafestő mester - *Szentháromság u. 68.*: Kiss Antal mészárosmester; Szeitz Ferenc szatócs - *Szentháromság u. 71.*: Molnár József kovácsmester - *Szentháromság u. 73.*: Márton István férfiszabó mester - *Szentháromság u.*: Mandel Zsigmond kocsigyártó mester

FELSŐVÁROS

Már a bronzkorból vannak leletek, amelyek Felsőváros virágzó mezőgazdaságáról tanúskodnak. A városrész igazi jelentőségre azonban akkor jutott, amikor az Erdélyből leúsztatott termékek (só, nemesfém, építőanyag) szárazföldi elosztóközpontjává vált. A térség az Árpád-korban a királyné birtoka lehetett, ezért a 14. századig Asszonyfalvának, majd Felszegednek hívták és csak a 15. század végén egyesült és a vár déli oldalán fekvő Palánkkal és a Szentháromság utca két oldalán gyarapodó Alsóvárossal. A 13. század elejétől fennállott Szent György-temploma, melynek helyén Bálint Sándor a kereskedők és hajósok védőszentje, Szent Miklós tiszteletére emelt bencés apátságot feltételezett. Ugyancsak Szent Miklósról nevezték el a domonkosok 1318-ban alapított felsővárosi templomát. Felsőváros északi végén épült fel a premontrei apácák Szentlélekről elnevezett kolostora (1511), a magyar nyelvű kódexirodalom egyik legfontosabb műhelye.

Az 1522. évi tizedlajstrom szerint a városrész számos apró utcából állt, központja pedig a 30 házas Sóhordó utca, a Varga utca és a plébániatemplom mellett kiépült Szent György utca lehetett. A Varga és Műves utcában élő családok a város iparosrétegét alkották, a Halász utca a vízenjárók népes táborát tömörítette, a Szent Miklós utca és a Prédikátor utca a domonkosok zárdájáról, az Angyal és a Szentlélek utca pedig az apácakolostorról kapta nevét. 1516. augusztus 27-én a városrész a tűzvész martaléka lett, de nagy igyekezettel állították helyre, mert polgárai decemberre elérték, hogy az épületfát vámmentesen úsztathassák a folyókon.

A térséget a szabályozás előtt a Tisza számos mellékága ölelte körül. Volt idő, amikor ereinek, tavainak, fokainak nagy száma miatt csak tutajon lehetett megközelíteni. Egy 1713-ból származó térképen 6 szigetszerű felsővárosi házcsoport szerepel, amelynek legnagyobb egységét a Szent György tér és környéke alkotta. Néhány évtizeddel később 511 felsővárosi családnevet számláltak, amelyből 142 a már említett tizedlajstromban is szerepelt.

Felsőváros magyar lakossága mellé előbb a vízi szállításban és a kereskedelemben érdekelt görög és szerb családok telepedtek le, majd a 18. század elején a cigányok is felverték sátrukat a mai Dankó Pista utca vízjárta részein. Ez utóbbiak főként iparral (kovácsolás, iszkábaverés, tapasztás, meszelőkészítés stb.) és zenéléssel foglalkoztak.

A városrész kereskedelme és ipara dinamikusan fejlődött, a 19. század elejére megelőzte a Palánkét. A szabályozásnak köszönhetően a városkép is kedvezően változott: az első közútépítések idején, a 19. század második felében a felsővárosi Rác piac lakói például önként vállalták utcájuk kövezésének költségét. Bainville József olasz mérnök 1850. évi „helyzettervén" a templomok, rendházak és az iskolák mellett 1254 ház alaprajza számolható meg. A felsővárosi gyártelepen ebben az időben 10 épület állt. A látványos gyarapodáshoz hozzájárult az is, hogy itt telepedett meg Szeged két országos hírnevű üzeme, Felmayer Antal kékfestő- és Pick Jenő szalámigyára. Az 1879. évi árvíz számos felsővárosi utcát (Bírák utcája, Gazdagék utcája, Csiga, Darab, Fuhar stb.) a nevével együtt elmosott, de a Sóhordó, Maros, Szent Miklós, Zárda, Tímár, Festő, Bárka, Háló és más utcanevek ma is őrzik a városrész történelmi emlékét.

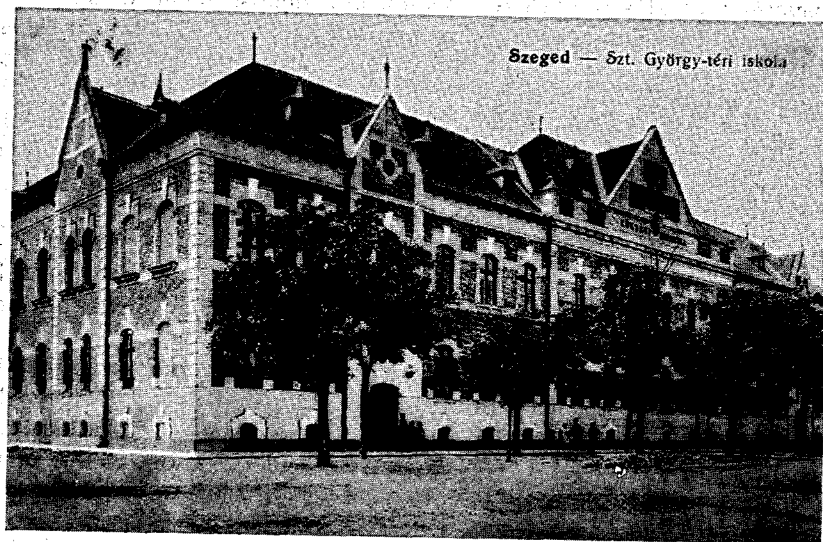
1. Felsővárosi Kis Kaszinó *(Maros utca 4.)*: a Maros utca egykori 4. számú épülete helyén a mai Novotel Szeged telkét a Felsővárosi Kis Kaszinó foglalta el, amelyet a Belvárosi Kaszinó mintájára Réh János és Tary Pál alapított 1837-ben. Míg a palánki kaszinó a színészetet pártolta, addig a felsővárosi „Társalkodási Egyesület" – ahogy eleinte hívták – főként az ipar és a kereskedelem fejlesztését tűzte ki céljául. A kaszinó közönségét elsősorban a híres felsővárosi polgárcsaládok, a Felmayerek, Kopaszok és Tombáczok alkották. Itt működött 1870-től a „Szabadelvű Kör" néven ismert egyesület, amely Osztróvszky József vezetésével a demokrácia és a szabadelvűség zászlaja alatt a szegedi értelmiséget tömörítette. Az új, klasszicista stílusjegyeket mutató székházat Zsótér Andor építtette 1871-ben, tervezője Hoffer Károly (1815–1899) volt. Az épületben színielőadásokra is alkalmas táncterem, olvasó-, kártya- és biliárdszoba volt, a ház előtti sétatéren nyaranta neves szegedi prímások húzták a vonót. A kaszinó 45 éves fennállás után az Alsóvárosi Társalkodó Egyesülettel együtt a Belvárosi Kaszinóba olvadt, az épületet kereskedelmi iskola céljára a városra hagyták, majd 1907 körül lebontották.

2. Fodor-ház *(Sóhordó utca 13.)*: 1872-ben épült Fodor István ügyvéd számára. Építője valószínűleg Hoffer Károly, a belvárosi utcakép egyik kialakítója volt. 1894–1897-ben a Somogyi-könyvtár ideiglenes otthonául szolgált. A 20. század fordulóján alapítványi református iskola működött benne, az alapító Klára leányáról Clarisseumnak nevezték.

3. Dugonics-ház *(Dugonics utca 24.)*: a középkori nyomvonalat követő Dugonics utcát eredetileg Szent György utcának hívták, ugyanis 1907-ig itt állt a középkori eredetű Szent György-templom. Az 1870-es években nevezték el a jeles Dugonics Andrásról (1740–1818), akinek szülőháza ebben az utcában volt. 1860-ban a városi tanács határozatot hozott, hogy márványtáblával jelöljék meg Dugonics szülőházát, a felirat szövegezésére pedig Arany Jánost kérték fel. A megemlékezésre azonban csak 1876-ban, a Dugonics téri szobor felállításának évében került sor. A ház tulajdonosa ekkor Kőrösi József volt. Özvegyének halála után 1883-ban Temesvári István bormérővé alakította át. 1906-ban Juhász Gyula erre sétált vendégével, Kosztolányi Dezsővel. Az épületet 1910-ben lebontották, helyén ma az egykori állami polgári leányiskola (ma Dugonics András Általános Iskola) épülete (Osztróvszky u. 1/B) látható.

4. hajósgazdaházak *(Kis-Tiszta utca 8–12.)*: klasszicista házsor, amely a nagyárvíz előtti építészet egyik leghatásosabb városképi együttesét alkotja. A 8. számú épület 1840-ben Hódy Antal, 1861-ben Csúri József hajósgazda, 1895-től pedig Csúri özvegyének második férje, Berta István hajós tulajdonában volt. Egyenes záródású, szépen faragott kapuja

ügyes kezű asztalos munkáját dícséri. A 9–12. számú házak a Kopasz család megbízásából a 19. század első felében épültek: a 12. számú Kopasz Mihály-féle ház vasajtaján az 1837-es évszám szerepel.

5. Szent György-templom, majd **elemi népiskola** *(Szent György tér 7.)*: Felsőváros szakrális központjában, a Szent György téren alapították meg 1318-ban a domonkos szerzetesek Szent Miklósról elnevezett szegedi konventjét, és itt épült fel a középkorban a Szent György tiszteletére emelt plébániatemplom is. Miután ennek szerepét a közeli minorita templom a 18. században átvette, a régi templom hamarosan elenyészett. Egy 1836–1842-es térképen már „puszta templom"-ként emlegetik. 1857-ben Arleth Ferenc klasszicista stílusban iskolává alakította át. Ritka adottságáról tornyos iskolának nevezték. Bár az árvízi károkat hamar kiheverte, 1907-ben mégis lebontották, s helyébe Ottovay István felépítette az egykori elemi népiskola eklektikus-szecessziós épületét. Az első világháborúban katonai célokra használták, 1942-ben óvóhellyé alakították át, a második világháború óta Dózsa György Általános Iskolaként működik.

6. Felsővárosi minorita templom és rendház *(Munkácsi Mihály utca 7.)*: a minoriták 1726-ban tértek vissza Szegedre, és Kelemen Didák tartományi főnök kérvényeinek eredményeképpen a Szent György téren vetették meg felsővárosi rezidenciájuk alapjait. 1742-ben elnyerték Felsővároson a lelki szolgálat jogát. 1747-ben híveik adakozásából megkezdték kolostoruk építését, majd 1754-ben a középkori Szent György templomtól kissé távolabb hozzáfogtak a kereskedők és hajósok patrónusának, Szent Miklósnak szentelt templomuk építéséhez. A Szent György tér keleti oldalán emelkedő Felsővárosi templom Lechner Vencel tervei szerint, Dobi István építőmester és Fuhrmann Rókus szerzetes közreműködésével 1767-ben épült fel. 1887-ben leégett, a következő évben a szentélyt, a szószéket, a mellékoltárokat és a padokat a hívek adományából helyreállították. 1928-ban ismét felújították, timpanonos kapuépítménnyel és három haranggal bővítették, az új orgonát pedig – akárcsak a Fogadalmi templom és az alsóvárosi templom orgonáját – a pécsi Angster-céggel építtették meg. 1939-ben a minoriták szegedi letelepedésének kétszáz éves évfordulóján a templomot újrafestették, a mennyezetre és a szentély oldalfalára freskók kerültek.

Az egyhajós templomépületet klasszicizmusba hajló tömegformálás, a barokk stílusjegyek visszafogott érvényesítése jellemzi. A puritán homlokzatán a napsugaras oromdíszt megihlető Szentháromság-szimbólum, a sugárnyalábokkal körülvett szem látható. A higgadt architektúrával szemben áll a templombelső gazdag díszítése. Iparművészeti szempontból védett műkincsek a padok és a tölgyfa kapuszárnyak domborművei, ez utóbbiak Szent Miklóst, Szent Kiliánt, Szent Ferencet és Szent Bonaventurát ábrázolják. A művészi asztalosmunkákat Stöcherle József, Szerkesz József Bernát és Borsi Simon szerzetesek készítették.

A sekrestyeszekrény a 18. század végéről, a klasszicista főoltár (Zahnt Ferenc munkája) 1806-ból való, a Szent Miklóst megjelenítő oltárképet (Falconer Ferenc) Kárász Miklós ajándékozta 1744-ben. Kétoldalt Szent György és Szent István faszobra áll. A szószéktől jobbra az első oltárkép a Tisza-parti Krisztust, a predella pedig Szent Annát jeleníti meg. Ugyanezen az oldalon Kalazanci Szent József és a Szentháromság képe zárja a sort. A szemközti oldalon előbb a Szent Ferenc-oltár, majd a Szent Antal- és a Szent Kereszt-oltár fogadja a szemlélőt.

A templomhoz közvetlenül csatlakozó, egyemeletes rendház (Munkácsy Mihály utca 9.) a barokk kési stílusjegyeit mutatja. Különösen értékes a korabeli vasalással díszített faragott kapuja és a gazdasági udvarra néző földszinti barokk ablakdíszítés. A kerítést díszítő Kálvária-szoborcsoport a magyar szakrális barokk szobrászat kiemelkedő emléke. Pozsonyi Ignác, a városi kórház alapítója állíttatta, valószínűleg budai vagy pesti szobrász munkája.

A kertben lévő késő barokk oszlopos Mária-szobor eredetileg a Szent Dömötör-templom előtt állt, majd Köllő Miklós Szentháromság-emlékművének elhelyezése után a Szent György tér közepén állították fel. 1957-ben a Gyevi temetőbe helyezték át, innen került jelenlegi helyére. A Víz előtti Szeged köztéri szobrászatának egyik jelentős képviselője.

A kolostor 1950-ig a minorita rend otthonául szolgált. A következő négy évtizedben a Kiss Ferenc Erdészeti Szakközépiskola Kollégiumaként működött, majd 1999-ig a piaris-

ta gimnáziumnak adott helyet. Ma ismét a minorita rend működik benne. A templom és az előkertes kolostor együttese a város egyik legszebb terét alkotja.

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Brüsszeli körút 2.:* Simándi József szobafestő mester; Strausz Béla csizmadiamester - *Brüsszeli körút 3.:* Iritz Béla fa- és szénkereskedő - *Brüsszeli körút 5.:* Karaszi Mihály bormérő és vendéglős - *Brüsszeli körút 6.:* Matesits Antal kerékgyártó (bognár) mester - *Brüsszeli körút 8.:* Klein Manó fa- és szénkereskedő; Lorch Péter borbély- és fodrászmester - *Brüsszeli körút 10.:* Kopasz Illés csizmadiamester; Tuksa Pál papucsosmester - *Brüsszeli körút 12.:* Ábrahám Ferenc kőművesmester - *Brüsszeli körút 16:* Polczner Kálmán férfiszabó mester - *Brüsszeli körút 17.:* Kovács Józsefné bormérő és vendéglős - *Brüsszeli körút 20.:* Lorch György férfiszabó mester; Vigh Lajos asztalosmester - *Brüsszeli körút 21.:* Gilicze Sándor szűcs- és sapkásmester - *Brüsszeli körút 22.:* Schweiger Miksa fa- és szénkereskedő - *Brüsszeli körút 25.:* Strell Albert csizmadiamester - *Brüsszeli körút 27.:* Tápai László kőművesmester - *Brüsszeli körút 30.:* Plesz Sándor kaptafakészítő mester; Tari János kerékgyártó (bognár) mester - *Brüsszeli körút 31.:* Beigl Lőrinc cipész - *Brüsszeli körút 32.:* Berecz Imre építőmester; Böröcz Imre bormérő és vendéglős - *Csaba u. 5.:* Jankai János cipész; Vastag Lajos hajóács mester - *Csaba u. 6.:* Ráczpál András szúrómester - *Csaba u. 7.:* Czink Géza asztalosmester - Gombos Péter asztalosmester - *Csaba u. 16.:* Körösi Mihály csizmadiamester - *Csaba u. 35.:* Kis György bérkocsis - *Csaba u. 36.:* Dékány Anna szatócs - *Csaba u. 43.:* Mayer Péter cipész - *Csaba u. 55.:* Róvó Mária szatócs - *Csaba u. 57.:* Vörös Rozál szatócs - *Csaba u. 64.:* Csanádi János sertésvágó mester - *Csuka u. 1.:* Simándi József papucsosmester; Szabó József hentesmester - *Csuka u. 2.:* Kovács József, ifj. sertésvágó mester - *Csuka u. 7.:* Süvegh Mihály asztalosmester - *Csuka u. 12.:* Hegyesi Mihály kovácsmester - *Csuka u. 14.:* Kiss Ferenc kőművesmester - *Csuka u. 17.:* Balogh Károly szatócs; Balogh Péter csizmadiamester - *Csuka u. 18.:* Kocsis János, ifj. asztalosmester; Reiter Benedek kötelesmester; Reiter József kötelesmester - *Csuka u. 25.:* Szögi Mihály fazekasmester - *Csuka u. 26.:* Csókási Mihály szobafestő mester - *Csuka u. 28.:* Varga Mihály kovácsmester; Csikós György kerékgyártó (bognár) mester - *Csuka u. 29.:* Balogh Sándor férfiszabó mester - *Csuka u. 36.:* Orosz Ferenc férfiszabó mester; Orosz Ferencné női szabó mester - *Debreceni u. 12.:* Báló János papucsosmester - *Debreceni u. 15.:* Gera Sándor csizmadiamester; Kopasz Rozál szatócs - *Debreceni u. 17.:* Csányi Pál asztalosmester - *Debreceni u. 23.:* Papp Antal csizmadiamester - *Debreceni u. 26.:* Molnár István szobafestő mester - *Debreceni u. 27.:* Dékány Ferenc sertésvágó mester - *Debreceni u. 31.:* Bíró István szatócs - *Fecske u. 5.:* Sebestyén Pál, ifj. csizmadiamester - *Fecske u. 13.:* Lakatos Mihály csizmadiamester; Sebestyén Pál csizmadiamester - *Fecske u. 15.:* Kovács József, id. sertésvágó mester - *Fecske u. 16.:* Farkas Imre, ifj. csizmadiamester; Szántó István csizmadiamester - *Felsővárosi feketeföldek 2.:* Báló Pál bormérő és vendéglős - *Felsővárosi feketeföldek 22.:* Kopasz Ferenc bormérő és vendéglős - *Festő u. 5.:* Kecskeméti József férfiszabó mester; Koczka János férfiszabó mester; Orth Fülöp férfiszabó mester; Takács Sándor férfiszabó mester - *Festő u. 7.:* Kánitz Ármin fűszerkereskedő - *Gál u. 5.:* Benkő András ácsmester - *Gál u. 6.:* Erdei István cipész - *Gál u. 7.:* Koncz Antal férfiszabó mester - *Gál u. 9.:* Bäcker József borbély- és fodrászmester; Szegfü Tóbiásné, özv. szatócs - *Gál u. 14.:* Bezdán Sándor asztalosmester; Zvickl Ferenc fa- és képfaragó mester - *Gál u. 18.:* Gyenes Pál kályhakészítő mester - *Gém u. 3.:* Oravecz Mihályné szúrómester - *Gém u. 16.:* Hirháger András cipész - *Gém u. 18.:* Ördögh Sándor szobafestő mester - *Gém u. 19.:* Eperjesi János kovácsmester - *Gyík u. 5.:* Szűcs György asztalosmester - *Gyík u. 6.:* Podovai József asztalosmester - *Hajós u. 17.:* Fodor Imre bérkocsis; Sári Júlia szatócs - *Hajós u. 18.:* Mokracsek Ferenc asztalosmester - *Halász u. 21.:* Erdélyi István szobafestő mester - *Hattyú u. 1.:* Kovács Jánosné szúrómester - *Hattyú u. 8.:* Csóti Lajos asztalosmester - *Hattyú u. 33.:* Kopasz Ferenc szatócs - *Hattyú u.*

48.: Csiszár Gyula szatócs - *Hattyú u. 51.:* Kónya István asztalosmester - *Hattyú u. 63.:* Zsemberi Istvánné csizmadiamester - *Hóbiárt basa u. 3.:* Csikós Szilveszter kőművesmester - *Hóbiárt basa u. 12.:* Tóth János hentesmester - *Hóbiárt basa u. 23.:* Gazdag János építőmester - *Hóbiárt basa u. 29.:* Dékány János hentesmester; Dékány Jánosné sertésvágó mester - *Hóbiárt basa u. 31.:* Katona Mihályné szatócs - *Hóbiárt basa u. 33.:* Csókási András férfiszabó mester - *Hóbiárt basa u. 44.:* Bitó Mihály szobafestő mester - *Hóbiárt basa u. 48.:* Budai József szúrómester - *Hóbiárt basa u. 58.:* Dóczi István szobafestő mester - *Hullám u. 4.:* Malatinszky Lajos asztalosmester; Terhes Károly asztalosmester - *Hullám u. 8.:* Szendrei János kőművesmester - *Kálmán u. 1.:* Konkoly István asztalosmester; Nagy Károly asztalosmester - *Kecskeméti u. 11.:* Kapitány Ferenc asztalosmester - *Kecskeméti u. 15.:* Gresó István csizmadiamester - *Kecskeméti u. 16.:* Vörös Illés cipész - *Kemes u. 3.:* Orsolya András bérkocsis - *Kemes u. 12.:* Kővágó József szappanosmester - *Kemes u. 14.:* Bezdán István asztalosmester - *Kemes u. 20.:* Bíró Erzsébet szatócs - *Kistisza u. 4.:* Hodács János, ifj. kocsigyártó mester - *Kistisza u. 6.:* Hodács József sütőmester; Lackenbacher Henrik sütőmester - *Kistisza u. 9.:* Hajdu Sebestyén asztalosmester - *Kistisza u. 15.:* Lippai Imréné, özv. bormérő és vendéglős - *Lengyel u. 5.:* Kovács Imre cipész; Schneer Aladár fűszerkereskedő - *Lengyel u. 6.:* Kovács Péter bormérő és vendéglős; Kovács Péter lakatosmester - *Lengyel u. 10.:* Kertes Mihály férfiszabó mester - *Lengyel u. 12.:* Tápai Dezső kőművesmester - *Lengyel u. 23.:* Dékány Mihály szobafestő mester - *Lengyel u. 26.:* Csernák Illés férfiszabó mester - *Liget u. 1.:* Ökrös Ferenc sütőmester - *Liget u. 3.:* Bagi Károly János kovácsmester; Magyar József kovácsmester - *Liget u. 4.:* Balogh Ferenc szatócs - *Liget u. 5.:* Balogh Ferenc sütőmester; Kakas Márton sütőmester; Kazi Imre papucsosmester - *Liget u. 7.:* Bihari Istvánné papucsosmester; Juhász József papucsosmester; Kocsis Józsefné papucsosmester - *Liget u. 8.:* Kis Pál bérkocsis; Tóth Jakab csizmadiamester - *Liget u. 15.:* Siha Tökölyi Mihály csizmadiamester - *Liget u. 19.:* Kittka Józsefné kéményseprő mester - *Liget u. 21.:* Szőke Mátyás asztalosmester - *Liget u. 22.:* Hirháger József köt- és harisnyaszövő mester - *Liszt u. 9.:* Halász István cipész - *Liszt u. 14.:* Tóth Sándor csizmadiamester - *Liszt u. 22.:* Koledin Pál férfiszabó mester - *Liszt u. 27.:* Bója János csizmadiamester; Bori József csizmadiamester - *Makkoserdő sor 14.:* Bozóki János bérkocsis; Ozsgyáni Béla cipész - *Makkoserdő sor 20.:* Kovács Ferenc asztalosmester - *Makkoserdő sor 30.:* Onorácz Antal szatócs - *Malom u. 1.:* Mózer Márton lakatosmester; Pusztai Józsefné férfiszabó mester - *Malom u. 10.:* Matucz János fa- és szénkereskedő - *Maros u. 1.:* Kucsera K. János bormérő és vendéglős - *Maros u. 5.:* Kalapis István bérkocsis és csizmadiamester; Tökölyi István asztalosmester - *Maros u. 6.:* Muhárszky András cipész; Váradi János hentesmester - *Maros u. 8.:* Tombácz Márton bormérő és vendéglős - *Maros u. 9.:* Naschitz Lipót bádogosmester - *Maros u. 11.:* Máhrer Ármin terménykereskedő - *Maros u. 12.:* Bellány János cipész; Fekecs Istvánné, özv. szatócs - *Maros u. 15.:* Móra János és Tsa (Nyári István) építőmester - *Maros u. 16.:* Farkas István sertésvágó mester - *Maros u. 19.:* Boros Szilveszter fa- és szénkereskedő - *Maros u. 20.:* Varga János asztalosmester - *Maros u. 21.:* Tuza Lukács papucsosmester - *Maros u. 22.:* Kálmán Ferenc tímármester - *Maros u. 24.:* Antal János, ifj. fűszerkereskedő; Erdélyi Pál borbély- és fodrászmester; Klein Lipót kefekötő mester; Kondorosi Géza kőművesmester; Krámer Károly és Krámer Rezső (Krámer Testvérek cég) szita- és rostakészítő mester; Peternelly József fűszerkereskedő - *Maros u. 28.:* Klivinyi Ferencné, özv. fűszerkereskedőé; Péter Szabó Ferenc csizmadiamester; Szász Emil szappanosmester - *Maros u. 30.:* Pilisch Béláné bormérő és vendéglős; Schmatz Karolin női szabó mester - *Maros u. 32.:* Knézsev Száva cipész - *Maros u. 38.:* Kohn Vilmos seprőgyára gyár - *Maros u. 40.:* Reitzer Lipót és társa terménykereskedő - *Maros u. 44.:* Páter János hentesmester - *Maros u. 45.:* Szögi Sándor sütőmester - *Maros u. 47.:* Zombori Ferenc bormérő és vendéglős, szúrómester - *Maros u. 48.:* Lazitj

Milivoj szatócs; Lukács Imre fogtechnikus mester - *Molnár u. 4.:* Beretka János, ifj. bérkocsis - *Molnár u. 5.:* Zombori Imre csizmadiamester - *Molnár u. 6.:* Juhász Sándor hentesmester - *Molnár u. 7.:* Bozsó János csizmadiamester; Kovács Ferenc bormérő és vendéglős - *Molnár u. 8.:* Farkas Mihály papucsosmester; Farkas Mihályné papucsosmester - *Molnár u. 11.:* Horváth Illés cipész - *Molnár u. 21.:* Szilágyi János bormérő és vendéglős - *Molnár u. 26.:* Lakatos József szobafestő mester - *Molnár u. 31.:* Fodor Ferenc csizmadiamester - *Munkácsi u. 3.:* Dosztig Ferenc késes- és köszörűs mester - *Munkácsi u. 6.:* Nagy István férfiszabó mester - *Osztróvszky u. 1.:* Pálfy Ferenc férfiszabó mester; Galotti Hermanné, özv. szatócs - *Pille u. 4.:* Molnár Antal kőművesmester - *Pille u. 6.:* Czimer Lajos sertésvágó mester - *Pille u. 12.:* Privinszki István hajóács mester - *Pille u. 17.:* Jójárt Imre szíjgyártó mester - *Pille u. 26.:* Zombori Imre szatócs - *Pille u. 27.:* Beretka Mihály bérkocsis - *Pusztaszeri u. 2.:* Somogyi Simon szűcs- és sapkásmester - *Pusztaszeri u. 8.:* Kleinbárt Sámuel szobafestő mester - *Pusztaszeri u. 13.:* Somogyi József szűcs- és sapkásmester - *Pusztaszeri u. 14.:* Basch Ignác cipész - *Pusztaszeri u. 15.:* Csiszár István bormérő és vendéglős, hentesmester - *Pusztaszeri u. 19.:* Frányó Ferenc sertésvágó mester; Lippai Ferenc szatócs - *Pusztaszeri u. 22.:* Trejkovits Szilán cukrászmester - *Pusztaszeri u. 28.:* Szabó János szatócs - *Retek u. 6.:* Frank Mihály szobafestő mester - *Retek u. 14.:* Sebestyén Rókus csizmadiamester - *Retek u. 43.:* Solymossi András esztergályosmester - *Retek u. 46.:* Lakatos József szűrómester - *Retek u. 47.:* Szél Mária szatócs - *Retek u. 50.:* Onozó Sándor csizmadiamester - *Rom u. 6.:* Boldizsár Mihály szobafestő mester; Geisz Antal esztergályosmester - *Rom u. 9.:* Babinyecz István férfiszabó mester; Putyora Mihály asztalosmester - *Római körút 2.:* Gáspár Imre csizmadiamester - *Római körút 3.:* Nagy János bérkocsis; Papdi Balázs bormérő és vendéglős; Piatrik József cipész - *Római körút 6.:* Gácsér János sertésvágó mester - *Római körút 7.:* Grünfelder Péter borbély- és fodrászmester; Pestalics Ernő cipész - *Római körút 10.:* Weisz Mór szatócs - *Római körút 11.:* Rózsa Pál építőmester - *Római körút 15.:* Mészáros József lakatosmester - *Római körút 18.:* Szél István férfiszabó mester; Timpauer Gyuláné kalaposmester - *Római körút 19.:* Radó Soma szatócs - *Római körút 20.:* Szűcs János, id. papucsosmester; Vászits József férfiszabó mester - *Római körút 21.:* Szegedi cipő- és csizmakészítő szövetkezet szövetkezet - *Római körút 22.:* Kárpáti Imre kádármester - *Római körút 23.:* Adorjáni János csizmadiamester; Báló Ferenc csizmadiamester; Bója Ignác cipész; Első szegedi cipő- csizma- és papucstermelő szövetkezet; Gelcz Miklós borbély- és fodrászmester; Lázity Zsiva csizmadiamester; Mennig Mihály csizmadiamester; Répási János csizmadiamester; Rosenberg testvérek cirok- és seprőgyára gyár; Schik Mihály csizmadiamester; Schulder Péter csizmadiamester - *Római körút 24.:* Horváth Mihály esztergályosmester - *Római körút 27.:* Dékány Pál férfiszabó mester - *Római körút 28.:* Frekot Tamás férfiszabó mester - *Római körút 31.:* Martonosi Ferencné bormérő és vendéglős - *Római körút 33.:* Fekete Mihály bérkocsis; Szűcs István szatócs - *Római körút 35.:* Szabó Ferenc hentesmester - *Római körút 37.:* Dudás Mihály csizmadiamester; Szabó Sándor kőművesmester - *Római körút 38.:* Hirháger Ferenc fésűsmester - *Római körút 39.:* Sánta János bormérő és vendéglős - *Római körút 41.:* Csányi András férfiszabó mester; Sávai András férfiszabó mester; Schneider Imre férfiszabó mester - *Róna u. 4.:* Vörös József cipész - *Róna u. 9.:* Szabó Mihály asztalosmester - *Róna u. 11.:* Dóczi János kőművesmester - *Róna u. 28.:* Csuri János szobafestő mester - *Róna u. 30.:* Havrincsák György tímármester - *Rózsa u. 4.:* Szabó Imre, id. bérkocsis - *Rózsa u. 7.:* Gémes Péter papucsosmester; Széll Lajos papucsosmester - *Rózsa u. 13.:* Orsolya András bérkocsis - *Rózsa u. 15.:* Mészáros István szobafestő mester; Sallai Lajos papucsosmester - *Rózsa u. 24.:* Jójárt Imre, id. bérkocsis - *Rózsa u. 71.:* Gémes Péter bérkocsis - *Sajka u. 4.:* Gulyás Lajosné szatócs - *Sajka u. 5.:* Gruber Lajos papucsosmester; Gruber Pál papucsosmester; Röhlik Jakab cipész - *Sajka u. 10.:* Király Antal cipész; Milis Imre asztalosmester - *Sajka u. 11.:* Vaszilcsin László borbély- és fodrászmester - *Sajka u. 14.:* Hegedűs Mihály férfiszabó mester; Privinszki János hajóács mester - *Sajka u. 15.:* Szatmári Sándor asztalosmester - *Sándor u. 3.:* Tóth János, ifj. szűrómester - *Sándor u. 13.:* Kopasz Lajos csizmadiamester - *Sándor u. 18.:* Barna András szobafestő mester - *Sándor u. 20.:* Brczán Sándor férfiszabó mester; Szabó Antal csizmadiamester - *Sándor u. 26.:* Förgeteg Mátyás, ifj. bérkocsis - *Sándor u. 28/a:* Rácz György szatócs - *Sándor u. 32.:* Förgeteg József bormérő és vendéglős, hentesmester - *Sándor u. 33.:* Rudas Lipót kárpitosmester - *Sándor u. 42.:* Raimann Kálmán, ifj. hentesmester - *Sándor u. 44.:* Kiss Lajos asztalosmester; Tóth Mihály asztalosmester - *Sándor u. 45.:* Farkas József csizmadiamester - *Sándor u. 46.:* Váradi Imre, ifj. csizmadiamester - *Sándor u. 49.:* Bitó János ácsmester - *Sándor u. 62.:* Takács János szobafestő mester - *Szent György tér 1.:* Hegedűs Béla asztalosmester - *Szent György tér 5.:* Hegedűs Pálné temetkezési intézet; Antal Károly szatócs - *Szent György tér 8.:* Festőgyár (Bures József) - *Szent György u. 1.:* Csepella Ferenc, ifj. fűszerkereskedő; Kellner Ábrahám cipész; Sándor István mészárosmester - *Szent György u. 13.:* Freimann Miklós borbély- és fodrászmester; Gyapjas József cipész - *Szent György u. 14.:* Fodor István férfiszabó mester; Varga József asztalosmester - *Szent György u. 15.:* Török Mihály férfiszabó mester; Török Mihály, ifj. férfiszabó mester - *Szent György u. 17.:* Baneth Sámuel dr. orvos - *Szent György u. 18.:* Kiss Károly férfiszabó mester - *Szent György u. 21.:* Holländer Manó rőfőskereskedő - *Szent István tér 2.:* Lusztig Ábrahám bormérő és vendéglős - *Szent István tér 3.:* Búza Istvánné sertésvágó mester; Szeles József lakatosmester - *Szent István tér 4.:* Fuhry Konrád bormérő és vendéglős - *Szent István tér 5.:* Bartók Vilmos terménykereskedő; Fejes Lajosné borbély- és fodrászmester - *Szent István tér 6.:* Blau Lajos szatócs; Gottlieb József gép- és kerékpárkereskedő; Rezsep Demeter borbély- és fodrászmester; Tombácz József hentesmester - *Szent István tér 7.:* Szabó Ede sütőmester; Szabó Lajos sütőmester - *Szent István tér 8.:* Boross Gyula mosó- és vasalóintézet tulajdonos; Krisch Ferenc borbély- és fodrászmester; Schäffer Ilona női szabó mester; Schäffer Teréz; Wéber Henrik férfiszabó mester; Zöldi Imre szobafestő mester; Zöldi Jenő szobafestő mester - *Szent István tér 10.:* Kiss József hentesmester; Kiss Mihály bőrkereskedő - *Szent István tér 11/b:* Bója Kálmán fűszerkereskedő - *Szent István tér 15.:* Meszes István bormérő és vendéglős - *Szent László u. 3.:* Munkácsi János kőművesmester - *Szent László u. 7.:* Kónya György lakatosmester; Kónya István építőmester - *Szent László u. 20.:* Gráza György asztalosmester - *Szent Mihály u. 2.:* Tosikin Milán cipész - *Szent Mihály u. 4.:* Fagler Kálmán rézöntő- és rézműves mester - *Szent Mihály u. 6.:* Bőhm Sándor terménykereskedő - *Szent Mihály u. 7.:* Imre János csizmadiamester - *Szent Miklós u. 3.:* Bite Ferenc kelme- és kartonfestő mester - *Szent Miklós u. 9.:* Strell Albert, ifj. csizmadiamester - *Szent Miklós u. 11.:* Ekker István asztalosmester - *Szent Miklós u. 16.:* Juhász István asztalosmester; Kállai Józsefné női szabó mester - *Szent Miklós u. 17.:* Lapu Károly cipész - *Szilléri sugárút 3.:* Havrincsák György kőművesmester - *Szilléri sugárút 9.:* Takács József hentesmester - *Szilléri sugárút 11.:* Róvó István fa- és szénkereskedő - *Szilléri sugárút 14.:* Janszki Lajos csizmadiamester; Tóth József szatócs - *Szilléri sugárút 17.:* Nagy László csizmadiamester; Róvó Ferenc borbély- és fodrászmester - *Szilléri sugárút 18.:* Kakuszi Sándor asztalosmester - *Szilléri sugárút 24.:* Papdi István bérkocsis - *Szilléri sugárút 25.:* Bárkányi József bérkocsis - *Szilléri sugárút 28.:* Bogdán Ferenc szatócs - *Szilléri sugárút 29.:* Nagy Mihály csizmadiamester - *Szilléri sugárút 31.:* Andrássy Géza borbély- és fodrászmester - *Szilléri sugárút 32.:* Róvó János szatócs; Rovó Mária borbély- és fodrászmester - *Szilléri sugárút 33.:* Baumgartner Nándorné szatócs; Gulicska Antal papucsosmester - *Szilléri sugárút 34.:* Tóth Antal bérkocsis - *Szilléri sugárút 41.:* Farkas Mihály bérkocsis - *Szilléri sugárút 43.:* Rigó Balázs csizmadiamester; Rigó Balázs, ifj. csizmadiamester - *Szilléri sugárút 52.:* Szűcs Menyhért kőművesmester - *Szilléri sugárút 57.:* Eszéki Károlyné szatócs -

Tabán u. 14.: Biczók István szobafestő mester - *Tabán u. 23.*: Vastag József férfiszabó mester - *Tabán u. 38.*: Vas Ádám sertésvágó mester - *Tabán u. 40.*: Hajdu Mihály cement- és gipszöntő mester - *Tabán u. 41.*: Németh András szobafestő mester; Schuszter Mihály csizmadiamester - *Tímár u. 1.*: Stéli Miklós cipész - *Tímár u. 3.*: Horváth Mátyásné mosó- és vasalóintézet tulajdonos - *Tímár u. 7.*: Lőrinc Lajos asztalosmester - *Tímár u. 9.*: Kiss István fa- és szénkereskedő - *Tímár u. 14.*: Benkő József szűrómester - *Vásárhelyi sugárút 1.*: Frankl Antal gyógyszerész - *Vásárhelyi sugárút 2.*: Erdélyi Jánosné kötelesmester - *Vásárhelyi sugárút 3.*: Bitó István lakatosmester; Böze Antal cukrászmester - *Vásárhelyi sugárút 7.*: Martonosi Imre sertésvágó mester - *Vásárhelyi sugárút 9.*: Lux Mihály cipész; Walpek Mihály cserép- és palafedő mester - *Vásárhelyi sugárút 10.*: Varga József könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos - *Vásárhelyi sugárút 11.*: Grosszer Albert hentesmester - *Vásárhelyi sugárút 12.*: Gréczi Mihály kerékgyártó (bognár) mester; Hodács Ferenc kovácsmester; Hodács János, id. kovácsmester - *Vásárhelyi sugárút 13.*: Rosenberg Vilmos szatócs - *Vásárhelyi sugárút 14.*: Nyilasi Antalné szita- és rostakészítő mester; Nyilasi Gizella női szabó mester - *Vásárhelyi sugárút 21.*: Schuszter György, id. borbély- és fodrászmester - *Vásárhelyi sugárút 29.*: Blau Fülöp szatócs - *Vásárhelyi sugárút 31.*: Kiss Imre férfiszabó mester; Szitkai János férfiszabó mester - *Vásárhelyi sugárút 33.*: Péter Szabó Sándor géplakatos mester - *Vásárhelyi sugárút 35.*: Varga Ferenc bérkocsis - *Vásárhelyi sugárút 40.*: Juhász Antal kerékgyártó (bognár) mester; Kois Ferenc kovácsmester - *Vásárhelyi sugárút 42.*: Halász Ferencné bormérő és vendéglős; Szabó Imre, id. bérkocsis - *Vásárhelyi sugárút 43.*: Lövy László szatócs - *Vásárhelyi sugárút 48.*: Kálmán Lajos asztalosmester; Sári József asztalosmester - *Vásárhelyi sugárút 56.*: Varga József férfiszabó mester - *Vásárhelyi sugárút 60.*: Benedek Antal lakatosmester; Benedek Antal, id. bormérő és vendéglős - *Vásárhelyi sugárút 65.*: Puljer Fülöp borbély- és fodrászmester - *Vásárhelyi sugárút 71.*: Csukonyi Ferenc szatócs - *Vásárhelyi sugárút 72.*: Farkas János kovácsmester; Nachlich Károly cipész - *Vásárhelyi sugárút 78.*: Halász István fa- és szénkereskedő - *Vásárhelyi sugárút 79.*: Klekker Ferenc asztalosmester - *Vásárhelyi sugárút 83.*: Török Albert kerékgyártó (bognár) mester - *Vásárhelyi sugárút*: Pollák Sámuel kötelesmester - *Vidra u. 3.*: Ligeti Béla építőmester - *Vidra u. 4.*: Bach Jenő és Miksa fa- és szénkereskedő - *Vidra u. 6.*: Mészáros Károly dr. orvos - *Vidra u. 7.*: Rieger Mihály, ifj. paprikakereskedő - *Vidra u. 8.*: Kauffmann Lipót cipész; Kaufmann Károlyné szűcs- és sapkásmester; Singer Gyula rőföskereskedő; Stepánov János borbély- és fodrászmester - *Zárda u. 7.*: Ördög Imre bormérő és vendéglős - *Zárda u. 8.*: Péli Teréz kosárfonó mester - *Zárda u. 12.*: Magyar Imre borbély- és fodrászmester - *Zárda u. 17.*: Bauda József férfiszabó mester; Jung Mihály asztalosmester - *Zárda u. 20.*: Ozsvát Imre asztalosmester

RÓKUS

Rókus városrész a Belvárostól nyugatra, a Csongrádi és a Kálvária sugárút között terül el. Határai 1850-ben a Takács (ma Bakay Nándor) utca, Régi Zsidó temető, Ördő lyuk (ma Gutenberg utca), Török fő (ma Török) utca és Felső Város Határ (ma Csongrádi sugárút) volt. Korábban tehát a Tisza Lajos körúttól számították, napjainkban inkább a nagykörúttól kezdődő területetre használják ezt az elnevezést.

A városrész a 18. században alakult ki, vízjárta felülete ugyanis az előző időkben alkalmatlan volt a megtelepedésre. Terjeszkedését a török hódoltság utáni városfejlődés kedvezően befolyásolta, lakói főként a város szegényebb népfeleslegéből és a bevándorló idegenekből kerültek ki. Itt jelölték ki a 18. század végén a zsidók lakhelyét is. A rókusi plébánia anyakönyvének tanúsága szerint a Rókuson élő családok nagyobb része Felsővárosról, kisebb része Alsóvárosról és a Palánkból származott ide. Foglalkozásukat tekintve elsősorban céhen kívüli mesteremberek, kiskereskedők, fuvarozók és alkalmi munkások voltak, sokan később állattenyésztésre rendezkedtek be. Az idők folyamán ugyanis Rókus gondoskodott a város és a szegedi vár helyőrségének húsellátásáról. A birkatartásra utal az északnyugati rész Juhászváros elnevezése, de jelentős volt a rókusi disznóhízlalás is. A 18. század végén a városrészt Kukoricavárosnak, az itt élőket kukoricapolgárnak, a rókusi papot kukoricapapnak nevezték, ugyanis eleinte ingyenes földek adományozásával serkentették a betelepülőket a kukorica fokozott termelésére.

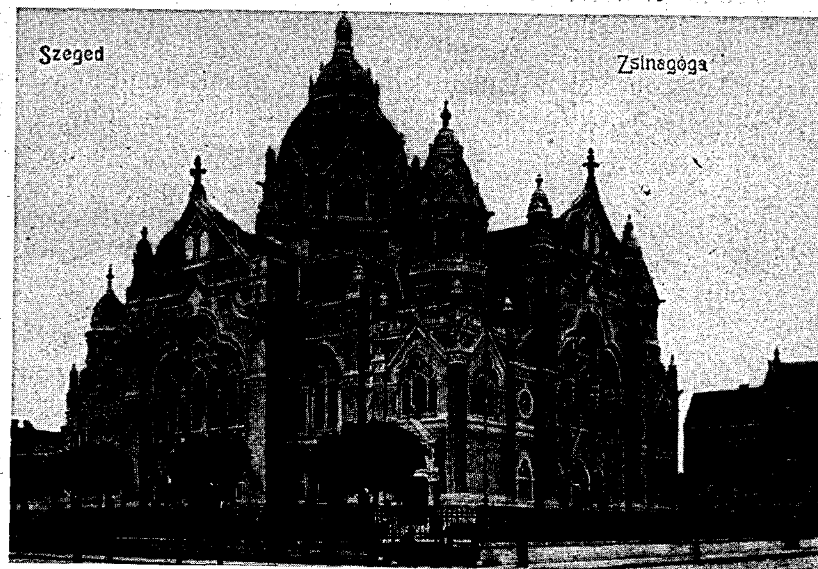

A városnak ez a része a Szent Rókus-kápolnáról kapta nevét, amelyet az 1738. évi pestisjárvány emlékezetére emeltek és 1739. augusztus 1-én, Vasas Szent Péter napján szenteltek fel a mostani templom táján. Mellette katonai gyakorlóteret létesítettek, amely később Mars mezeje néven vált ismertté s egyúttal a nagy országos vásárok színhelyéül szolgált. Nem messze tőle, a Kossuth Lajos sugárút és a Damjanich utca kereszteződésében állt a Budai kapu. A mai rókusi vasútállomáson kívül marhavásárokat tartottak, a vásártéren volt a Víz előtt az akasztófa és a rabtemető. Rókus főutcája a Budai országút (ma Kossuth Lajos sugárút) volt. Nevét az iránya adta, de hívták Nagy posta útnak is, hiszen erre közlekedett a postakocsi, s az itt található Kirschner-ház helyén működött a Bach-korszakban a magyar királyi postahivatal. Mai nevét a turini remete 90. születésnapja alkal-

mából rendezett országos ünnepségek idején kapta, minthogy Kossuth Lajos alföldi toborzóútja során, 1848. október 4-én a Budai országúton érkezett Szegedre.

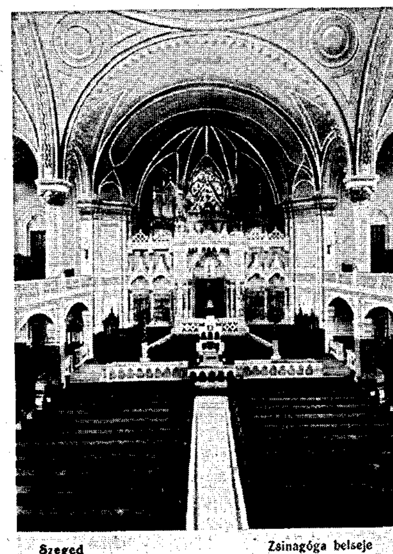
Rókus a Víz után is sokáig a város legszegényebb peremterületének számított. Az itt élők nagy része „muszájházakban", azaz 50 év alatt törlesztendő államkölcsönnel felépített házakban laktak, s a nehéz megélhetési viszonyok miatt gyakran házeladással iparkodtak kötelességeiktől megszabadulni. A „Kőtsönös Rókus" lakói főként a külső városrészben jutottak lakáshoz, ahol „falépcső vezet föl az alacsony emeletre, fából van jóformán minden s a szűk szobák keskenyre szabott ablakain óvatosan tolakodik be a jó levegő". (Délmagyarország, 1930. máj. 8.)

1. Régi zsinagóga *(Hajnóczy utca 12.):* 1837–1843 között épült Lipowszky Henrik és Lipowszky József tervei alapján. Az épület az újklasszicizmus egyik legszebb szegedi emléke. Oltárát Mauer Pál pesti szobrász készítette. A Hajnóczy utcai falán, a járda felett valamivel magyar és héber nyelvű táblák jelzik az 1879. évi árvíz magasságát, megemlékezve arról, hogy a szent szekrényt nem érte el az áradat, s a tóratekercsek Isten segítségével épen maradtak. Az udvari homlokzat emléktáblái az első világháborúban elesett zsidó katonáknak állítanak emléket. Itt működött Löw Lipót (1811–1875), a szabadságharc tábori rabbija, aki közéleti munkásságával tevékenyen hozzájárult ahhoz, hogy 1867-ben a parlament a magyar zsidókat egyenrangú állampolgároknak nyilvánította.

Szeged Zsinagóga

2. Új zsinagóga *(Jósika utca 6–10.):* 1903-ban épült Baumhorn Lipót (1860–1932) tervei alapján. Európa egyik legszebb s hazánk második legnagyobb zsinagógája: 48 méter hosszú, a külső kupola magassága 48,5 méter, a belmagassága 32 méter. A templombelső díszítési sajátosságai Löw Immánuel (1854–1944) szegedi főrabbi, orientalista nevéhez fűződnek. Bár a mór-szecessziós épületen a bizáncitól a románig, a gótikustól a barokkig szinte minden stílus jegyei felismerhetők, a stílusok mértéktartó keveredése és az elefántcsontfehér, kék és arany színek alkalmazása mégis harmonikus egységet sugall. Hatalmas méretei, gazdag díszítményei a szegedi zsidóság öntudatos beilleszkedését jelzik.

Az épület belső tartószerkezetét – a négy főoszlopot, a karzattartó hevedereket és a kupola vázát – vasból konstruálták. A centrális alaprajzú templomtér körül a szimmetriát szigorúan követve helyezték el a melléktereket. A földszintre 740, a női karzatra 600 ülőhelyet készítettek. Ez utóbbi emelkedő padlójának köszönhetően az utolsó padsorból is látható az előimádkozó. Az oltár mögött kapott helyet a hétköznapi istentiszteleteket szolgáló helyiség.

Szeged Zsinagóga belseje

Az épület belső berendezése, építészeti kiképzése iparművészeti remekműnek számít. A bibliai tízparancsolat értelmében hiányoznak a szentképek és a szobrok, de a gazdag ornamentika tökéletesen kifejezi a közös istentiszteletben a hit által megvilágosodott értelmet. „A festés az épület alapját és célját kívánja illustrálni: alapját a hitben, célját a közös istentiszteletben. Ezért kettős gondolatkört dolgozott föl: az egyik a tórának, a hit alapjának jelképezése, a másik az épület rendeltetésének és tagolásának összefüggése" (Löw Immánuel: A szegedi új zsinagóga. Szeged, 1903. 6. p.). A zsinagóga legszebb része a kupolabelső, amelynek négy tartóoszlopa az erkölcsi lét három alapelemére, a Tórára, a munkára és a jócselekvésre utal. A kupoladob 24 oszlopa a nap óráit, fölöttük kék alapon a csipkebokor virágai a hitet jelképezik. Középen a hatágú Dávid-csillag és körülötte a nap kivilágítható sugarai láthatók. Az égtájak felé irányuló fődongák mennyezetén az egyes napszakok imái olvashatók héberül. A falakon megörökített szövegek egy 10. századi szentpétervári bibliakódex stilizált kézírását követik. A festett üvegablakok Róth Miksa műhelyében készültek. A földszinti ablakok a liturgiai év eseményeit ábrázolják: a mindennapi munkát, az Egyiptomból való kivonulás ünnepét, a szabadság- és örömünnepeket, a szombatot, a zsidó pünkösdöt, az engesztelés napját és a záróünnepet. Az oltár záróköve jeruzsálemi márványból készült és az építés történetét takarta. Ez az írás a holokauszt idején eltűnt. Az Isten és ember szövetségét illusztráló frigyszekrény ajtaja Nílus-parti cédrusból készült. A szekrényben elhelyezett tóratekercsek Mózes öt könyvét tartalmazzák. A rabbi a felső szószékről prédikál, míg az oltárnál az előimádkozó imádkozik. A frigyszekrény fölött örökmécses, illetve a középső nagykupola leegyszerűsített mása látható. Mögötte helyezték el a kétmanuálos, 24 regiszteres orgonát, amely a temesvári Wegenstein Lipót műhelyében készült. Mivel a belső tér tagoltsága nem zavarja a templom páratlan akusztikáját, a hangszert nemcsak liturgikus célokra, hanem orgonakoncertek rendezésére is szívesen használják. A részben aranyozott gyertyatartók, a menórák Titus császár római diadalívének domborművei alapján készültek.

Az előcsarnok egykor a nászközönség gyülekezési helyéül szolgált. Ma Holokauszt-emlékcsarnok és a második világháborúban deportált és munkaszolgálaton elpusztult zsidóságra emlékeztet. 1944-ben itt gyűjtötték össze a Szegedről elhurcolt zsidók javait, amelyeket a háború után a város rászorultjai között osztottak szét. A kertben található bibliai növények – a tiszafák, piramistölgyek és császárfák – Löw Immánuel főrabbi botanikai ismereteit tanúsítják.

3. Szegedi Izraelita Hitközség székháza *(Gutenberg utca 20.):* az Új zsinagóga stílusában, Baumhorn Lipót tervei szerint épült fel 1903-ban a zsidó hitközségi székház. Az

épületben a szegedi hitközség irodái, a téli imaház, a tanácsterem, a szeretetház és a rabbi lakása kapott helyet.

4. polgári leányiskola *(Gutenberg utca 25.)*: a Margit (ma Gutenberg) utca 25. szám alatt épült fel a III. kerületi állami polgári leányiskola szecessziós palotája (Bene Károly, 1909–1911). Az iskola 1911-ben a Tisza Lajos körút 54. szám alatti Szegedi Községi Polgári Leányiskola (ma a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara) épületéből költözött ide, az első évben nyolc osztálya, 12 tanára és 331 növendéke volt. A második világháború után általános iskolaként működött.

5. Bokor-palota *(Bartók Béla tér 9.)*: az egykori Valéria (ma Bartók Béla) téri paprikapiac emlékét ma már csak a szecessziós Bokor-palota, Pick Móric és Tóbiás László alkotása (1909–1910) őrzi, amelyet Bokor János terménykereskedő és paprikamalom-tulajdonos építtetett. Ez volt Szeged első átjáró lábasháza, az Új zsinagóga oldalát és a paprikapiacot kötötte össze. Pincéjében raktárak, a tér felé néző földszinti részen üzletek, a Hajnóczy utca felőli oldalon lakások voltak. 1935-től az új tulajdonos, Schwarcz Kálmán jelentős átalakítást hajtott végre. 1985-ben sajátos átjárójának közepébe ipari üvegből stílusidegen lépcsőházat építettek.

6. Goldschmidt-palota *(Tábor utca 5.)*: Magyar Ede (1877–1912) tervei alapján épült 1905-ben a Bartók Béla tér északi sarkán álló Goldschmidt-palota. Tulajdonosa, dr. Goldschmidt György orvos 1908-ban Szeged harmincötödik legtehetősebb adófizetője volt. 1959-ben az épületet emeletráépítéssel bővítették, s a homlokzatot díszítő szecessziós gipszornamentikát eltávolították. Megmaradt viszont az áttört, rovarszemhez hasonló, metszett üvegezésű fakapu és a kapualj díszítései, amelyek Magyar Ede másik alkotásának, a Kárász utcai Ungár-Mayer-palotának nőalakjaival mutatnak hasonlóságot.

7. tűzoltó laktanya *(Szilágyi utca 7. - Kossuth Lajos sugárút 15.)*: az eklektikus épület 1899-ben Tóth Mihály tervei alapján a tűzoltó laktanya számára épült, ma mentőállomás. A szegedi hivatásos tűzoltócsapatot a nagyárvíz után, 1879. augusztus 27-én állították fel. Korábban a polgárok közössége, 1870-től pedig a szegedi önkéntes tűzoltó testület oltotta a tüzet. A tűzoltóság feladatai közé tartozott a mentőszolgálat ellátása is, amelynek önállósodása csak 1901-ben, a tűzoltók telephelyének Szilágyi utcai részén

történt meg. A mentési szolgálatot 1922-től az egyetem orvostanhallgatói, 1948-tól pedig az Országos Mentőszolgálat vette át.

8. Víztorony *(Szent István tér)*: a szecessziós ipartörténet egyik fontos hazai alkotása, az 54,9 méter magas víztorony 1904-ben épült Zielinszky Szilárd (1860–1924) tervei alapján. A Margit-szigeti víztornyot megelőzve ez volt az ország első vasbeton szerkezetű építménye. Építészei Korb Flóris és Griegl Kálmán voltak. A kivitelező Freund Henrik és fiai munkáját dicséri, hogy az 1000 m3-es víztorony még ma is működik.

Szent Rozália-kápolna *(Lechner tér)*: ld. Aradi vértanúk tere

9. Rókusi templom *(Szent Rókus tér)*: itt állt az 1738. évi pestisjárvány emlékezetére emelt - 1739. augusztus 1-én, Vasas Szent Péter napján felszentelt - kápolna. A helyén épült templomot 1833-ban szentelte fel a szegedi születésű Róka József makói plébános. A nagy árvíz erősen megrongálta, ezért 1906–1911 között felépítették a mai neogótikus Szent Rókus-templomot. Ez volt a közelben elszállásolt katonaság temploma, majd a Dóm elkészültéig a Szegedre költözött csanádi püspök székesegyháza.

A templomot Aigner Sándor (1854–1912) és a szegedi születésű Rainer Károly (1871–1951) tervezte. A kivitelezés Raichle József Ferenc (1869–1960) szabadkai építész nevéhez fűződik. A belső felszerelést Raffay László felsőipariskolai tanárra bízták. A főkapu domborművét Mahr Lajos, a kovácsoltvas munkákat Kónya György készítette el. Az oltár és a szobrok a pécsi Kálmán Ede alkotásai, a hetvenkét lángú nagycsillár Fonyó Soma műhelyéből került ki, az orgonát a budapesti Rieger Ottó szállította.

A templom bazilikális főhajóból és kereszthajóból álló, kéttornyos istentiszteleti hely. Szentélyének fülkéiben két oldalt Szent Istvánnak és a Magyarok Nagyasszonyának szobra áll. A főoltárképet a város szülötte, id. Vastagh György festette Szent Rókus a pestises betegek között címmel, kétoldalt Jézus szíve és Szűz Mária szobra áll. A kereszthajóban balról a Szent István-oltár látható, jobb oldalán Szent Gellért, bal oldalán Szent Imre, középen pedig Szent István képével. Vele szemközt a Szent Család-oltár foglal helyet, ugyanitt a két üvegablak Róth Miksa cs. és kir. udvari üvegfestő cég érdeme. A szentélyben látható vörösmészkő keresztelőmedence a régi templomból került át. Az épület előtti majolika Mária- és Krisztus-szobrot a pécsi Zsolnay-gyár készítette

1909-ben, de az évtizedek során megrongálódott műveket 1999-ben újraöntötték. A főbejárat két oldalán táblák őrzik az első világháború hősi halottainak emlékét.

10. közkórház *(Kossuth Lajos sugárút 42.)*: a szegedi egészségügy első modern épületét, a Pozsonyi Ignác által alapított közkórházat (ma I. sz. Kórház) Vedres István tervei alapján 1801–1813-ban építették fel. Míg az alsóvárosi és a Szent Dömötör-templom melletti ispotály elsősorban a szegények és elaggottak ápolását szolgálta, addig az állandó kórházi orvost (1838) alkalmazó városi kórház már elsősorban gyógyító tevékenységet folytatott. Igazgatója 1846-tól Haday Ferenc, 1862–1905-ben Singer Mátyás volt. A szorító zsúfoltság enyhítésére az épületet 1874-ben és 1899-ben egy-egy új szárnnyal bővítették. Ekkor vált lehetővé a betegek nem- és kórformák szerinti elkülönítése. 1901-ben elkészült a Kossuth Lajos sugárúti sebészeti osztály épülete, valamint az elme- és nemibetegek elhelyezésére szolgáló udvarépület. A kórházhoz tartozik a tér délnyugati sarkából nyíló Pulz utcai fertőzőosztály (Pulz utca 12.), s vele szemközt az egyetem neuropszichiátriai rehabilitációs osztálya (Pulz utca 1.) is.

11. Fa- és Fémipari Szakiskola *(Mars tér 7.)*: a Mars tér északi oldalán az egykori Fa- és Fémipari Szakiskola (1895–1896) késő eklektikus stílusban emelt épülete látható. Tervezője, Vígh Albert egyben az iskola első igazgatójaként működött. Tanárai (például Kótay Pál műépítész) kiváló szaktudású mérnökök voltak, akik jelentős szerepet játszottak a város társadalmi életében. Az iskola 1937-ben a Kálvária térre költözött, az épületben 1941-ben vegyipari középiskolát, majd 1962-ben felsőfokú élelmiszeripari technikumot alapítottak. Ez utóbbit 1970-ben, a Szegeden és Budapesten működő felsőfokú élelmiszeripari technikumok összevonásával önálló főiskolává fejlesztették, ma a Szegedi Tudományegyetem Szegedi Élelmiszeripari Főiskolai Karaként működik.

12. Csillagbörtön *(Mars tér 13.)*: 1882–1884-ben Wagner Gyula (1851–1937) tervei alapján emelték a Csillagbörtön (ma Szegedi Fegyház és Börtön) olasz reneszánsz stílusjegyeket mutató épületét. 1885. január 1-től fogadta az elítélteket. Nevét csillag alakú alaprajzáról nyerte, középpontjából könnyen szemmel tartható valamennyi folyosója. Itt töltötte büntetését Matuska Szilveszter, a biatorbágyi viadukt felrobbantója, Szántó Kovács János, Rákosi Mátyás és Kádár János. Híres látogatója volt Jókai Mór, aki

Keméndy Nándor (1815–1895), Szeged rendőrbiztosa és a *Szegedi Napló* tudósítója társaságában tekintette meg az újjáépítés során született kerületi börtönt.

13. gyalogsági laktanya *(Londoni körút 1.)*: a vár lebontása után itt épült fel 1882-ben a császári és királyi 46. gyalogezred laktanyája. A negyvenhatosok a hetedik hadtest temesvári hadosztályához tartoztak s noha már az első isonzói csatában (1915 június) súlyos vereséget szenvedtek, mind a tizenkét Isonzó-ütközetben hősiesen helytálltak. Szeged másik, Honvéd téri laktanyájában a magyar királyi szegedi 5. honvéd gyalogezredet szállásolták el.

14. Első Magyar Kenderfonó Rt. *(Londoni körút 3.)*: az Első Magyar Kenderfonó Rt. alapítója, Bakay Nándor (1833–1902) az apjától örökölt műhelyt 1873-ban mechanikai kötélgyárrá fejlesztette. A gőzerővel berendezkedett, angol feldolgozógépekkel működő üzemben 1877-ben 120 munkást foglalkoztatott. Ezt 1886-ban az Első Magyar Kenderfonógyár Részvénytársaságnak adta át, amely 1890. december 29-től Szegedi Kenderfonógyár Rt. néven működött az 1948. évi államosításig.

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Árva u. 5.*: Lábadi József szűcs- és sapkásmester - *Árva u. 8.*: Czimer Istvánné szűrőmester - *Árva u. 12.*: Waldner Mihály férfiszabó mester - *Árva u. 16.*: Kucsera József asztalosmester; Németh Józsefné kéményseprő mester - *Árva u. 18.*: Benedek Gyula asztalosmester - *Árva u. 19.*: Tárnoki Antal asztalosmester - *Árva u. 20.*: Erdélyi András kőművesmester - *Árva u. 24.*: Lévai György esztergályosmester - *Árva u. 26.*: Gábri Ferenc kőművesmester; Trabek Vince bormérő és vendéglős; Varga László csizmadiamester - *Árvíz u. 3.*: Fazekas József csizmadiamester - *Árvíz u. 14.*: Fazekas János csizmadiamester - *Árvíz u. 24.*: Vidács Károly csizmadiamester - *Árvíz u. 25.*: Bokor József papucsosmester; Kádár János csizmadiamester - *Árvíz u. 60.*: Szabó Józsefné mészárosmester - *Avar u. 7.*: Takács Mihály csizmadiamester - *Avar u. 8.*: Nagymihály Antal bérkocsis - *Bercsényi u. 2.*: Vörös Zsigmond mosó- és vasalóintézet tulajdonos - *Bercsényi u. 3.*: Varga József műszerészmester - *Bercsényi u. 5.*: Fodor József csizmadiamester - *Bercsényi u. 15.* - Kiesler József bádogosmester; Kovács Antal bádogosmester; Lenhárd Mihály cipész - *Berlini körút 2/a:* Békéssi László szatócs - *Berlini körút 8.*: Győry Gyula kefekötő mester; Győry József, id. kefekötő mester; Klein Mór terménykereskedő - *Berlini körút 10.*: Csóti József papucsosmester - *Berlini körút 19.*: Farkas Sutka Antal sertésvágó mester; László Lajos cipész - *Berlini körút 20.*: Fazekas Mihály bormérő és vendéglős - *Berlini körút 21.*: Burger Hermann szatócs; Csala Ferenc bormérő és vendéglős, építőmester - *Berlini körút 24.*: Kovács János sütőmester - *Ber-*

lini körút 25.: Erdélyi József bormérő és vendéglős - *Berlini körút 29.:* Kézdi Gyula Géza kéményseprő mester; Merkler Simon kádármester - *Berlini körút 30.:* Nestler Ferenc vasöntő mester - *Berlini körút 31.:* Horváth Gál férfiszabó mester - *Bocskai u. 1/a:* Janik Elek bormérő és vendéglős - *Bocskai u. 3.:* Berger Lipót hangszerkészítő mester; Kőrösi Márton asztalosmester - *Bocskai u. 5.:* Bíró Jenő kosárfonó mester; Sajtos József nyergesmester; Vajnai Gyula asztalosmester; Vőneki Juliánna hentesmester - *Bocskai u. 6.:* Ábrahám Mátyás, id. férfiszabó mester - *Bocskai u. 7.:* Gombos József kőművesmester - *Bocskai u. 8.:* Cementgyár (Landesberg Mór) - *Csemegi u. 6.:* Jerlicska Jakab kalaposmester - *Csemegi u. 7.:* Műipar- és Tanszergyár Rt. gyár - *Csemegi u. 22.:* Lévai Károly bérkocsis - *Damjanich u. 7.:* Udvardi Mihály szatócs - *Damjanich u. 7/a:* Kádár Istvánné szatócs - *Damjanich u. 12.:* Pesti Antal szűrőmester; Takó Illés cipész - *Damjanich u. 23.:* Papp Ferenc asztalosmester - *Damjanich u. 25.:* Balla József bérkocsis - *Damjanich u. 28.:* Horváth Zsikó János hangszerkészítő mester - *Damjanich u. 29.:* Bogner József bormérő és vendéglős - *Feltámadás u. 1.:* Szőke Ferenc asztalosmester - *Feltámadás u. 4.:* Kohn Ignác tajték- és pipafaragó mester - *Feltámadás u. 5.:* Tuksa Gyula papucsosmester; Tuksa Jánosné papucsosmester; Tuksa Sándor papucsosmester - *Feltámadás u. 11.:* Wéber János férfiszabó mester - *Feltámadás u. 15.:* Pálfi Ferenc szatócs - *Feltámadás u. 17.:* Bódi Lajos cipész - *Feltámadás u. 18.:* Gáspár Dezső mészárosmester - *Feltámadás u. 21.:* Szanka János bérkocsis - *Feltámadás u. 24.:* Kállai Gyula csizmadiamester; Klimó János cipész; Pain Géza mészárosmester - *Feltámadás u. 25.:* Burián Sándorné, özv. szatócs; Molnár Istvánné szűrőmester - *Feltámadás u. 26.:* Géczi István asztalosmester - *Feltámadás u. 28.:* Miklós István mészárosmester; Tóth József cipész - *Fertő u. 3.:* Gersán Ede szatócs; Szabó Ferenc asztalosmester; Vámosi István cukrászmester - *Fertő u. 6.:* Juhász Antal kádármester; Weibel Béla cipész - *Fertő u. 7.:* Csontos Szilveszter bérkocsis - *Fertő u. 8.:* Abránovits Gyuláné női szabó mester - *Fertő u. 10.:* Győry József, ifj. kefekötő mester - *Fertő u. 13.:* Kálmán Károlyné szatócs - *Fertő u. 16.:* Fehér Mihály bérkocsis - *Francia u. 19.:* Raskó Ferencné, özv. szatócs - *Francia u. 22.:* Asztalos György sertésvágó mester; Doktor Mátyásné sertésvágó mester; Rózsa Mária bormérő és vendéglős - *Füredi u. 1.:* Rékássy Istvánné bormérő és vendéglős - *Füredi u. 8.:* Ering Sándor asztalosmester - *Füredi u. 9.:* Böröcz Pál fűszerkereskedő - *Gyöngytyúk u. 3.:* Adorjáni István férfiszabó mester; Bogl Péter férfiszabó mester - *Gyöngytyúk u. 5.:* Szegedi János szűrőmester - *Gyöngytyúk u. 17.:* Gittling János férfiszabó mester; Schlacter Antal férfiszabó mester - *Gyöngytyúk u. 19.:* Horváth Antal férfiszabó mester - *Gyöngytyúk u. 22.:* Varga István szűrőmester - *Gyöngytyúk u. 24.:* Schrammel János férfiszabó mester - *Gyöngytyúk u. 28.:* Nagy Gergelyné szűrőmester - *Gyöngytyúk u. 30.:* Nagy Teréz szűrőmester - *Gyöngytyúk u. 33.:* Nagy Veron szűrőmester - *Gyöngytyúk u. 34.:* Mellis Ferenc csizmadiamester - *Hétvezér u. 3.:* Balogh József kőművesmester - *Hétvezér u. 4.:* Lovászi Ferenc cipész - *Hétvezér u. 5.:* Rózsa Mihály mérlegkészítő mester - *Hétvezér u. 7.:* Répás Józsefné szappanosmester - *Hétvezér u. 9.:* Márton István asztalosmester; Tekeasztal-gyár (Márton István) - *Hétvezér u. 12.:* Hotye Lajos bádogosmester - *Hétvezér u. 13.:* Vass Pálné szappanosmester - *Hétvezér u. 16.:* Marischler Gyula asztalosmester - *Hétvezér u. 17.:* Biacsi Ferencné szűrőmester - *Hétvezér u. 26.:* Romanov Sebestyén cipész - *Hétvezér u. 29.:* Huttera Gáspár bádogosmester - *Hétvezér u. 33.:* Német János sertésvágó mester - *Hétvezér u. 39.:* Mihályi József asztalosmester - *Hétvezér u. 46.:* Somogyi Károly csizmadiamester - *Hétvezér u. 47.:* Zalka Rudolf mészárosmester - *Hétvezér u. 54.:* Karkus Pál cipész - *Hétvezér u. 58.:* Nagy Mátyás szobafestő mester - *Hunyadi tér 1.:* Szép István bormérő és vendéglős - *Hunyadi tér 6.:* Csuri Pálné szatócs - *Hunyadi tér 7.:* Urbán István cipész - *Hunyadi tér 8.:* Szabó József kőművesmester; Szarvák József kőművesmester - *Hunyadi tér 12.:* Lantos Pál lakatosmester; Lantos Pálné szatócs - *Hunyadi tér 13.:* Szabó

Ferencné szatócs - Hunyadi tér 18.: Csányi Vincéné, özv. szatócs - *Hunyadi tér 19.:* Radin Nenádné borbély- és fodrászmester; Vasas Imre asztalosmester - *Ilona u. 25.:* Rigó Géza csizmadiamester - *Jósika u. 1.:* Kontrászi János sütőmester; Nante József bormérő és vendéglős - *Jósika u. 7.:* Kőkuti József lakatosmester - *Jósika u. 11.:* Jedlicska György kádármester; Vida Károly csizmadiamester - *Jósika u. 13.:* Balogh Zsigmond terménykereskedő - Jósika u. 19.: Schik József cipész - *Jósika u. 20.:* Holtzer és Kelemen fa- és szénkereskedő - *Jósika u. 21.:* Kirchenmayer Antal köt- és harisnyaszövő mester - *Jósika u. 23.:* Janus Életbiztosító biztosítóintézet - *Jósika u. 27.:* Kertész Izidor féle szab. ajtó bevéső zárgyár rt. - *Jósika u. 28.:* Kertész Izidor lakatosmester; Schatz Jenő (Schatz Jenő és tsa cég) férfiszabó mester; Székely Béla órásmester - *Jósika u. 29.:* Frankó Andor gyógyszerész - *Jósika u. 31.:* Bondi Mórné női szabó mester; Fridmann Vilmos női szabó mester; Ördögh Vince bormérő és vendéglős - *Jósika u. 32.:* Neu Sándor fűszerkereskedő - *Jósika u. 37.:* Poór Sándor cím- és címerfestő mester; Stein Antal férfiszabó mester - *Jósika u. 40.:* Hegedűs Mártonné papucsosmester - *Jósika u. 41.:* Nagy Károlyné, özv. szatócs - *Kórház u. 7.:* Németh István cipész - *Kórház u. 9.:* Kállai Zacharné kovácsmester - *Kórház u. 10.:* Hábel György asztalosmester - *Kórház u. 11.:* Barna Dezső hentesmester; Sebők János sütőmester - *Kórház u. 12.:* Kotvics Dániel kádármester - *Kórház u. 13.:* Gárgyán Imre bor-, sör- és pálinkakereskedő; Szvetku Fülöp borbély- és fodrászmester - *Kórház u. 16.:* Gárgyán Eszter szatócs; Gárgyán Sándor sütőmester; Novák János férfiszabó mester - *Kórház u. 18.:* Tóth Nándor bor-, sör- és pálinkakereskedő; Tóth Nándor szűcs- és sapkásmester - *Korona u. 1.:* Grünwald Mariska női divatáru kereskedő; Hirdetési oszlop vállalat (Tzschöckel Herman); Szekeres Istvánné kávéházak, kávémérő és szállodás; Tzschöckel Herman könyv-, papírkereskedő, nyomdatulajdonos - *Korona u. 3.:* Kresztity István borbély- és fodrászmester; Polgár Henrik cipész; Schüttel Ilona mosó- és vasalóintézet tulajdonos; Seiler Helén bádogosmester; Seiler Manó bádogosmester; Steiner Lajos női szabó mester - *Korona u. 4.:* Kiss János lakatosmester; Nagy Imre mosó- és vasalóintézet tulajdonos - *Korona u. 13.:* Gritsch János villanyszerelő mester; Kunitzer János Jenő cipész - *Korona u. 15.:* Délmagyarország szerkesztőség és kiadóhivatal hírlap; Újság szerkesztőség és kiadóhivatal hírlap - *Korona u. 17.:* Sándor Hugó cipész - *Korona u. 23.:* Bangó József, id. építőmester; Bangó József, ifj. kőművesmester - *Korona u. 25.:* Müller Miksa építőmester - *Korona u. 26.:* Csányi Sándor gyapjúkereskedő - Korona u. 28.: Szűcs János bormérő és vendéglős - *Korona u. 29.:* Scheibel József cipész - *Lechner tér 4.:* Aradi Lajos cipész; Rollvágen Katalin női szabó mester - *Lechner tér 7.:* Magyari Józsefné szobafestő mester; Varga István asztalosmester; Vetró János cipész - *Lechner tér 8.:* Hemmert Anna mosó- és vasalóintézet tulajdonos; Orosz János cipész; Wertheim Béla bádogosmester - *Lechner tér 9.:* Rózsa Julianna női szabó mester - *Lechner tér 10.:* Engelthalter Béla rézöntő- és rézműves mester - *Lechner tér 14.:* Schäffer Márton cipész - Londoni körút 3.: Kenderfonógyár Rt. - *Londoni körút 9/b:* Nagy Sándor asztalosmester - *Londoni körút 10.:* Belláágh Károly kályhakészítő mester - *Londoni körút 13.:* Rusz Gusztáv dr. orvos - *Londoni körút 14.:* Duschák Henrik fényező-, mázoló és aranyozó mester - *Londoni körút 16.:* Csetneki István csizmadiamester - *Londoni körút 17.:* Lázi István férfiszabó mester - *Londoni körút 27.:* Lábdy Antal szappanosmester - *Margit u. 3.:* Redlich József dr. orvos - *Margit u. 5.:* Balázs János női szabó mester - *Margit u. 7.:* Deutsch Mór szűrőmester - *Margit u. 10.:* Fischer Jakab sütőmester; Majorosi Rezső női szabó mester; Szokolovszki Gyuláné fűszerkereskedő - *Margit u. 12.:* Pick Márk szalámigyár, zsíradék- és terményüzlet, iroda; Pick Márkné szalámikészítő mester; Pick Móric építőmester - *Margit u. 18.:* Bárkányi Benő sütőmester - *Margit u. 19.:* Rubin József kárpitosmester - *Margit u. 20.:* Zsidó szent egylet - *Margit u. 21.:* Elefánti Katalin női szabó mester - *Margit u. 22.:* Böröcz Pál, ifj. sza-

tócs Lestár Ede női szabó mester Vasutak reklám vállalat - Margit u. 23.: Juhász Károly cipész - Margit u. 32.: Krier Rudolf férfiszabó mester; Krier Simon férfiszabó mester, fűszerkereskedő - Mars tér 2.: Wechsler Ödön fa- és szénkereskedő - Mars tér 5.: Horváth Rudolf kalaposmester - Mars tér 6.: Bakos József kovácsmester; Hajdu Illés asztalosmester; Kálló Antal kovácsmester; Kéménczy János kovácsmester - Mars tér 7.: Lehotai József csizmadiamester - Mars tér 8.: Kis Gusztáv asztalosmester; Marschall Alajos hangszerkészítő mester - Mars tér 11.: Kecskeméti Antal lakatosmester - Mars tér 12.: Faragó János papucsosmester; Farkas János papucsosmester; Schultz Sámuelné szatócs - Mars tér 17.: Falta Marcel dr. orvos - Mars tér 18.: Klein Sámuelné fűszerkereskedő - Mars tér 18.: Csonga Gyula bormérő és vendéglős - Mars tér 19.: Farkas Cs. Imréné bormérő és vendéglős - Nádas u. 3.: Gecse József férfiszabó mester - Nádas u. 8.: Egyházi Jánosné csizmadiamester - Nádas u. 14.: Korom Ferencné fa- és szénkereskedő - Nádas u. 15.: Nagy Mihály asztalosmester - Ősz u. 2.: Vastag János cipész - Ősz u. 6.: Farkas János asztalosmester - Ősz u. 13.: Barna Sándor géplakatos mester - Ősz u. 21.: Kovács Ferenc lakatosmester - Ősz u. 22.: Bakacsi Péter cím- és címerfestő mester - Ősz u. 23.: Hektor György férfiszabó mester - Ősz u. 29.: Jenei györgy asztalosmester; Varga István férfiszabó mester - Ősz u. 36.: Molnár Imre csizmadiamester - Ősz u. 52.: Brébán Mátyásné férfiszabó mester - Öthalom u. 1.: Nagy Sándor férfiszabó mester - Öthalom u. 13.: Biszorka Kornél asztalosmester; Csernus István asztalosmester - Öthalom u. 16.: Zárián Demeter bérkocsis - Öthalom u. 18.: Kovács Pál szűcs- és sapkásmester - Öthalom u. 20.: Majoros György hentesmester - Öthalom u. 21.: Gazdag János szűcs- és sapkásmester; Szoboszlai Szabó Sándor mészárosmester - Öthalom u. 25.: Korényi Sándor fazekasmester - Öthalom u. 28/a: Farkas Csamangó Miklós hentesmester - Öthalom u. 30.: Griffel Ferenc asztalosmester - Pacsirta u. 3.: Makra János kőművesmester - Pacsirta u. 7.: Fodor Péter szobafestő mester; Sreit Ferenc cipész - Pacsirta u. 11.: Nagy Imre csizmadiamester - Pacsirta u. 13.: Bálint Sándor papucsosmester - Pacsirta u. 14.: Krisztoforovics János fa- és szénkereskedő; Lőrik Árpád nyergesmester; Lőrik Árpádné szatócs - Pacsirta u. 21.: Schuszter Nándor szatócs - Pacsirta u. 22.: Susula János papucsosmester - Pacsirta u. 28.: Ábrahám János, ifj. sertésvágó mester - Pacsirta u. 29.: Módos István kovácsmester; Mravinácz Mihály kerékgyártó (bognár) mester - Pacsirta u. 31.: Módos István bormérő és vendéglős; Szél Istvánné szűrómester - Párizsi körút 1.: Bálint József borbély- és fodrászmester; Tankó Rozál mézeskalácsos mester - Párizsi körút 7.: Tóth Antal csizmadiamester - Párizsi körút 9.: Komáromi János lakatosmester; Lajkó Ferenc szatócs - Párizsi körút 13.: Pósz József cipész - Párizsi körút 16.: Kőrös Albert és társai tejcsarnok tulajdonos - Párizsi körút 19.: Schreier József asztalosmester - Párizsi körút 23.: Löffler György szatócs - Párizsi körút 24.: Csányi György fa- és szénkereskedő - Párizsi körút 25.: Berkovics Sámuel cipész; Brandni Pietró cement- és gipszöntő mester - Párizsi körút 29.: Mayer János férfiszabó mester; Tóth Antal asztalosmester - Párizsi körút 31.: Kopasz György szűrómester - Párizsi körút 33.: Somló Mór és Szilasi fa- és szénkereskedő - Párizsi körút 34.: Kiss Ferenc kosárfonó mester; Váli Elemér Lajos fa- és képfaragó mester - Párizsi körút 37.: Csávás Sámuel cipész - Párizsi körút 39.: Evetkovics Mihály bocskorosmester; Lajkó Imre bocskorosmester - Párizsi körút 43/b.: Erdélyi József szappanosmester - Párizsi körút 46.: Bartos Mór (Szilágyi és Bartos cég) építőmester; Fogas Lajos fa- és képfaragó mester - Párizsi körút 47.: Szilágyi János (Szilágyi és Bartos cég) ácsmester - Petresi u. 3.: Halász Sándor bormérő és vendéglős - Petresi u. 20.: Kiss Viktorné hentesmester - Petresi u. 36.: Balla János csizmadiamester - Polgár u. 1.: Beck Pepi Paula női szabó mester - Polgár u. 6.: Scherk Sándor cipész - Polgár u. 7.: Wertheimer Adolf szikvízgyára gyár - Polgár u. 9.: Fagler Ede rézöntő- és rézműves mester - Polgár u. 10.: Lefkovics Izsák cipész - Polgár u. 12.: Tóth László férfiszabó mester - Polgár u. 14.: Brodovszki Izsák vésnökmester; Schőn Károly férfiszabó mester; Virág József esztergályosmester - Polgár u. 15.: Balogh Sándor kárpitosmester - Polgár u. 17.: Bontsér János szűcs- és sapkásmester - Polgár u. 19.: Glauber Jónás szatócs; Topálszky János sütőmester - Polgár u. 20.: Horváth János, id. bormérő és vendéglős; Kutnyák Katalin női szabó mester; Pollner Zoltán kárpitosmester; Tóth István férfiszabó mester - Polgár u. 21.: Singer Edéné női szabó mester - Polgár u. 22.: Rumbach Jakab borbély- és fodrászmester - Polgár u. 27.: Liptai István esztergályosmester - Polgár u.: Mendl Gyula (Mendl és Németh cég) szobafestő mester - Pozsonyi Ignác u. 7.: Becsey István bormérő és vendéglős - Pozsonyi Ignác u. 10.: Juhász Mihály fa- és szénkereskedő - Pozsonyi Ignác u. 21.: Gyertyás Pál bérkocsis - Pulcz u. 2/a.: Holtzer Ede terménykereskedő - Pulcz u. 4.: Váradi Béla asztalosmester - Pulcz u. 7.: Szokoly István cipész - Pulcz u. 8.: Vidákovics József cipész - Pulcz u. 9.: Kertmegi Sándorné sertésvágó mester - Pulcz u. 12.: Berta Mátyásné, özv. szatócs - Pulcz u. 13.: Bakó János villanyszerelő mester - Pulcz u. 15.: Volgrád István asztalosmester - Pulcz u. 24.: Szabó Antal, ifj. szűrómester - Pulcz u. 30.: Gulyás Mihály papucsosmester - Pulcz u. 31.: Szalnberger Anna női szabó mester - Rigó u. 4.: Rózsa H. fa- és szénkereskedő - Rigó u. 12.: Lónai Ferencné asztalosmester - Rigó u. 15.: Rákos Istvánné, özv. szatócs - Rigó u. 16.: Horváth Ferenc asztalosmester - Rigó u. 23.: Fűrészgyár (Milkó Vilmos és fiai) - Rigó u. 28.: Faárugyár (Kőrösi Mór) - Szilágyi u. 6.: Bálint József asztalosmester - Szilágyi u. 8.: Horváth Vendel lakatosmester - Tavasz u. 2.: Csordás Mihály csizmadiamester - Tavasz u. 3/b: Hoffmann Mihályné szatócs - Tavasz u. 4.: Réti Ignác szatócs; Szűcs Lajos szobafestő mester - Tavasz u. 8.: Elek Illés tímármester - Tavasz u. 11.: Bárkányi Antal bádogosmester; Reznek Ferenc kovácsmester; Rubovszki Sándor kovácsmester; Tóth Dezső kerékgyártó (bognár) mester - Tavasz u. 11/b: Vastag István ácsmester - Tavasz u. 12.: Farkas Szilveszter sütőmester; Karsai András csizmadiamester; Kovács Sándor sütőmester - Tavasz u. 13.: Bernát Gyula férfiszabó mester; Grapka Mihály férfiszabó mester; Grapka Mihályné szatócs - Tavasz u. 14.: Vékes Ferenc sütőmester - Tavasz u. 16.: Róth Noé mészárosmester - Tavasz u. 18.: Acsai Mihályné takácsmester - Tavasz u. 19.: Horváth M. József kalaposmester - Téglagyár u. 12.: Kuti András szatócs - Téglagyár u. 16.: Fazekas Gyula sütőmester; Fazekas Gyuláné férfiszabó mester; Marosi Imre asztalosmester - Téglagyár u. 17.: Kónya János kőművesmester - Téglagyár u. 18.: Molnár Márton lakatosmester - Téglagyár u. 24.: Leszl Péterné borbély- és fodrászmester - Téglagyár u. 26.: Osznovics István bormérő és vendéglős; Pór János cipész; Szabó Ferenc asztalosmester - Téglagyár u. 29.: Battancs Erzsébet szatócs - Téglagyár u. 30.: Téglagyár Rt. - Téglagyár u. 31.: Kun Sándor takácsmester - Teréz u. 6.: Mózes Mihály fa- és szénkereskedő - Teréz u. 13.: Czimer Lázárné sertésvágó mester; Horáth Pálné sertésvágó mester - Teréz u. 14.: Lestár László csizmadiamester - Teréz u. 19.: Privinszky István bor-, sör- és pálinkakereskedő - Teréz u. 22.: Budai Mihályné szűrómester; Horvát Mihály béltisztító - Teréz u. 25.: Schlesinger Jakab szatócs - Teréz u. 27.: Szűcs Mariska szatócs - Teréz u. 34.: Fodor János csizmadiamester - Teréz u. 36.: Urbán István szobafestő mester - Teréz u. 38.: Geiser Mihály bormérő és vendéglős - Teréz u. 40.: Fodor Péter csizmadiamester - Teréz u. 41.: Nagy Márton kőművesmester - Teréz u. 47.: Ludwig József bormérő és vendéglős - Üstökös u. 3.: Kocsis Sándor kőművesmester; Zsombóki János kályhakészítő mester - Üstökös u. 6.: Juhász Imre, id. sütőmester - Üstökös u. 10.: Balogh Jánosné cipész - Üstökös u. 11.: Csetneki Julis csizmadiamester - Vadász u. 4.: Koch Béla fa- és szénkereskedő - Valéria tér 1.: Bogyai János gépjavító mester; Kardos Sámuel festékkereskedő; Nóvé Ferenc szobafestő mester; Szemmári József mészárosmester; Tézsla István bormérő és vendéglős; Vadász Adolf gépjavító mester; Vadász és Bogyai gép- és kerékpárkereskedő; Zakár Sándor gyógyszerész - Valéria tér 2.: Bur Mihály kalaposmes-

ter; Kőrösi Mór asztalosmester; Schiffer Antal fűszerkereskedő; Wolf Ármin bádogosmester - *Valéria tér 3.*: Árgyelán Péter bormérő és vendéglős; Turóczy János, ifj. csizmadiamester - *Valéria tér 4.*: Barkóczi Árpád sütőmester; Vasutas szövetség fogyasztási szövetkezet - *Valéria tér 5.*: Kőrösi Lajos mézeskalácsos mester - *Valéria tér 6.*: Ajváz Milán cipész; Hirschmann Lipótné szúrómester; Jegreski Sándorné borbély- és fodrászmester; Szikszai Józsefné női szabó mester; Tóth Sándor sütőmester; Tóth Sándorné sütőmester; Wertheim Sándorné sütőmester - *Valéria tér 7.*: Tóbiás László építőmester - *Valéria tér 9.*: Bleier Izidor mészárosmester; Tóbiás Márton lakatosmester - *Valéria tér 10.*: Bachrach Sándor gép- és kerékpárkereskedő; Leblang János fűszerkereskedő; Szilassy Károly rövidáru kereskedő - *Valéria tér 11.*: Merkler Lajos terménykereskedő - *Valéria tér 12.*: Kőrösi Testvérek üveg- és porcelánkereskedő; Schvartz Jenő bádogosmester - *Valéria tér 13.*: Erdensohn P. lisztkereskedő; Weisz Albert rőfőskereskedő - *Valéria tér 14.*: Juhász Károly József cipész; Kiss Sándor hentesmester; Vér Ferenc cukrászmester - *Valéria tér 15.*: Weiszberger Marcel téglagyára - *Valéria tér*: Bokor János paprikakereskedő; Kenyérgyár (Bokor János); Kenyérgyár (Tóth Sándor és Wertheim Sándor); Sebők Mihály vaskereskedő - *Vasas Szent Péter u. 3.*: Bugyi Mihály géplakatos mester; Bugyi Mihályné géplakatos mester - *Vasas Szent Péter u. 5.*: Wéber Péterné szatócs - *Vasas Szent Péter u. 9.*: Temesváry István bormérő és vendéglős - *Vasas Szent Péter u. 11.*: Papp Mihály fésűsmester - *Vasas Szent Péter u. 14.*: Sándor József kőművesmester - *Vasas Szent Péter u. 25.*: Móra János asztalosmester - *Zákány u.*: Tóth Kálmán sertésvágó mester - *Zákány u. 14.*: Bogyó Vince bormérő és vendéglős - *Zákány u. 19.*: Kádár József férfiszabó mester - *Zákány u. 20.*: Tenenbaum Fülöp férfiszabó mester - *Zákány u. 24.*: Wiesner Károly szita- és rostakészítő mester - *Zákány u. 29.*: Pércsics József terménykereskedő - *Zákány u. 33.*: Biczó Lajos férfiszabó mester; Zomboi János szobafestő mester - *Zákány u. 35.*: Malivanek Vince fa- és képfaragó mester - *Zákány u. 44.*: Kormányos János asztalosmester - *Zákány u. 48.*: Végh Elekné szatócs - *Zákány u. 51.*: Labanc József szűcs- és sapkásmester - *Zoltán u. 5.*: Singer Áron paprikakereskedő - *Zoltán u. 8.*: Vadász Sándor terménykereskedő - *Zoltán u. 16.*: Susula Antal csizmadiamester - *Zoltán u. 20.*: Hegedűs Béla asztalosmester; Hegedűs János asztalosmester - *Zsinagóga u. 1.*: Engel Gyula cipész; Spitzer Sándor asztalosmester - *Zsinagóga u. 11.*: Brecher Albert bor-, sör- és pálinkakereskedő - *Zsinagóga u. 13.*: Ecetgyár (Gottlieb Dávid) - *Zsinagóga u. 17.*: Bartos Lipót könyvnyomda; Vajda Sámuel, ifj. kefekötő mester

MÓRAVÁROS

Szegednek a Kálvária sugárút, a Körtöltés és a Petőfi Sándor sugárút által közrefogott részét Móravárosnak hívják. Vízállásokkal tarkított földje évszázadokon át lakatlan volt, legfeljebb a hátságain alakultak ki kertek és szőlők. Még a 18. században is lakatlan vidék volt, ugyanis az akkori Kálváriát, amely általában a város szélén foglal helyet, a mostani Bolyai utca helyén, szőlők közé telepítették. Itt volt a piarista rendház kertje, a későbbi árvaház környékén pedig a katolikus és görögkeleti, később a zsidó temető. Csak a 19. század első felében, Alsóváros, a Palánk és Rókus városrész terjeszkedésével kezdett benépesülni, amikor az 1827-ben megkezdődött parcellázás révén a város szegényebb rétegét, a napszámosokat, földmunkásokat, kender- és téglagyári munkásokat itt juttatták olcsó telekhez. Ezért az 1831. évi kolerajárvány után a Kálváriát és a temetőket a mostani helyükre helyezték át. A városrész elnevezése talán Móra Balázs főbíróságának (1669–1670, 1675–1676) idejére vezethető vissza, akinek nemesi kúriája ezen a tájon állt.

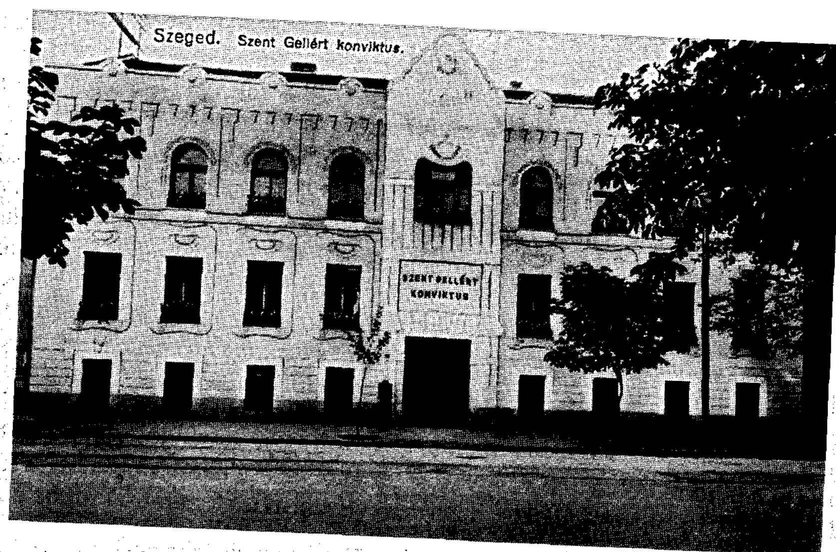
Az első világháború előtt több hagyományos iparág virágzott Móravárosban. Bálint Sándor szerint Szeged ipari különlegességét, a papucsgyártást főként móravárosi félproletár csizmadiák avatták iparművészetté a 19. század derekán. Számos fazekas, szíjjártó és kötélverő is itt nyitotta meg műhelyét. Az egyik kötelesmester, Bakay János fia, Bakay Nándor (1833–1902) Móraváros és Rókus határán a családi műhelyből az ország legnagyobb kenderfonógyárát fejlesztette ki. Az árvíz idején rombadőlt üzem helyén 1881-ben új gyárépületet (Londoni körút 3.) emeltek. Ezt 1886-ban az Első Magyar Kenderfonógyár Részvénytársaság vette át, amely 1890. december 29-től Szegedi Kenderfonógyár Rt. néven működött az 1948. évi államosításig.

1. Dáni-Korda-ház *(Dáni utca 7.)*: az 1820 körül épült copf stílusú ház tulajdonosa Vedres István (1765–1830) veje, Korda János volt, aki a tervezőmunkát valószínűleg a jeles szegedi mérnökkel végeztette el. A házat később Dáni Ferenc (1816–1883) szegedi nemzetőrkapitány, a város főispánja örökölte. Itt nyílt meg 1862. november 1-én Landau Alajos (1834–1884) fényképészete, „Szeged első fényírdája".

2. jezsuita templom *(Dáni utca 3.)*: a jezsuiták neobarokk Szent József-temploma Magyary Nándor és Pozsonyi Zoltán tervei szerint 1936-ban épült. A homlokzatát Taiszer János Kálvária-szobra díszíti. A rend eleinte a Kálvária sugárút 1. szám alatt, a Délvidéki Konviktus épületében, majd a Kálvária sugárút 43. szám alatt épült új rendházban működött. A második világháború után eltávolított jezsuiták 1990 után tértek vissza a városba.

3. Gyertyámos község táp-és nevelőintézete, Szent Gellért konviktus *(Kálvária sugárút 14.)*: a Gyertyámos község Táp- és Nevelőintézetét 1890 szeptemberében nyitották meg, igazgatója Kratochwill Péter (1858–1914) szegedi főreáliskolai tanár volt. Az épületben a magyar érzelmű délvidéki sváb nagyközség, Gyertyámos (ma Carpanis, Románia) fiai tanulták a magyar nyelvet. 1893-ban bővítették az épületet, ekkor már 136 gyermeket láttak el. Trianon után itt kapott helyet a 160 férőhelyes Szent Gellért konviktus.

4. városi árvaház *(Londoni körút 15.)*: 1873. november 1-én nyílt meg Arleth Ferenc tervei alapján a városi árvaház, amely eleinte 20 gyermeknek adott otthont. Az épületet 1897-ben a körút felőli oldalon újabb szárnnyal bővítették és ezzel 80 árva befogadására tették alkalmassá. Az intézetben a 6 évnél idősebb gyermekekre felügyeltek, akik az elemi iskola elvégzése után felsőbb iskolákban folytathatták tanulmányaikat. Ma ugyanitt

a Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet Nevelőotthona működik. Az elhagyott csecsemőket egyébként 1899-től a Lengyel utca 6. szám alatti házban, majd 1904-től Újszegeden, a Csanádi utcai menhelyen gondozták.

5. városi szegényház *(Moszkvai körút 11–13.)*: az elnyomorodott, munkaképtelen szegények a 19. század közepéig a városi kórházban találtak menedéket. Ekkor a kórház a betegek gyógyítására rendezkedett be, a szegényeket pedig a Mérey és a Tábor utca sarkán, a régi hadfogadó épületében létesített „szegényápoldában" helyezték el. A Moszkvai körúti szegényház 1881-ben készült el, az elesettek gondozását a Szent Vince női szerzetesrend apácái látták el. Az épület ma a Déri Miksa Gépipari Szakközépiskola Kollégiuma.

6. Kálvária-kápolna *(Kálvária tér)*: a 18. században épített Kálvária-kápolnát az 1831. évi kolerajárvány után a mai Bolyai utca környékéről telepítették át új helyére. A régi

Szent Kereszt-kápolnát később lebontották és 1882–1884-ben 10–15 méterrel odébb újjáépítették. Az épületet Halmay Andor tervezte neobarokk stílusban, teraszán a régi kápolna három kőkeresztjét helyezték el. Mária, Szent János és Mária Magdolna szobra is a korábbi kápolnából került át. 1884. június 2-án, pünkösd hétfőjén szentelte fel Kreminger Antal prépost. 1933-ig plébániatemplomként működött, majd 1968-ban lebontották és benzinkutat építettek a helyére.

7. Állami Felső Ipariskola *(Kálvária tér 7.)*: a Fa- és Fémipari Szakiskola átszervezésével alakult intézet szecessziós épületét 1914-ben emelték Orth Ambrus és Somló Emil tervei alapján. Az első világháború idején hadikórházként működött, 1919-ben a francia csapatok foglalták el, majd a trianoni békeszerződés után erdélyi menekültek szállásául szolgált. 1921–1936-ban a Ferenc József Tudományegyetem orvosi intézeteinek adott helyet. Az iskola, melynek faipari tagozata a Szent György téri elemi népiskola néhány tantermében, felsőipari tagozata pedig a Mars tér 7. számú épületben volt, 1937-ben költözött a Kálvária térre. Az épület ma a Déri Miksa Gépipari Szakközépiskola otthona.

8. Móravárosi templom *(Kálvária tér 21.)*: a Kálvária tér szakrális örökségét a Móravárosi Szent Kereszt-plébániatemplom vette át. Jézus halálának és feltámadásának 1900. évfordulóján, 1933-ban építették Fennesz László tervei alapján, Halász Pál egykori regnumi lelkész munkájának eredményeként. Kertjében 1997-ben állították fel az egykori kápolna stációit, ezeket a reáliskola rajztanára, Kacziány Ödön (1852–1933), majd tanítványa, Tóth Molnár Ferenc (1867–1936) készítette el.

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Csendes u. 1.*: Rózsa Ferenc szatócs - *Csendes u. 8.*: Szloboda Mihályné papucsosmester - *Csendes u. 10.*: Molnár Ferenc fazekasmester - *Csendes u. 15.*: Havedics Gyula kaptafakészítő mester; Szemerédi Mihály bérkocsis - *Faragó u. 3.*: Pálfy István Péter asztalosmester - *Faragó u. 5.*: Farkas János talicskás - *Faragó u. 8.*: Stetzler József férfiszabó mester - *Faragó u. 11.*: Bozóki József talicskás - *Faragó u. 12.*: Kiss Péter cipész; Kéri Ferenc férfiszabó mester - *Faragó u. 13.*: Szél János papucsosmester; Vass János papucsosmester - *Faragó u. 14.*: Frohn József mázoló- és fényezőmester - *Faragó u. 18.*: Róna Izsó szatócs - *Faragó u. 27.*: Kiss István csizmadiamester - *Faragó u. 28.*: Tóth József bérkocsis - *Faragó u. 31.*: Farkas József bérkocsis - *Gép u. 19.*: Kispéter Sándor férfiszabó mester - *Gép u. 23.*: Csikós Sándor fazekas-

mester; Méhes Imre fazekasmester - *Gép u. 24.:* Lelkes Józsefné szűrömester - *Gólya u. 4–6.:* Csikós Antalné bérkocsis - *Gólya u. 5.:* Ablaka Márton (Ablaka Testvérek cég) fazekasmester; Ablaka Sándor (Ablaka Testvérek cég) fazekasmester - *Gólya u. 9.:* Valentin János szatócs - *Gólya u. 24.:* Kiss Imre sertésvágó mester - *Hajnal u. 3.:* Zsiga Sándor kötelesmester - *Hajnal u. 4.:* Trébics Samu szobafestő mester - *Hajnal u. 14.:* Losonczi Mátyás fazekasmester - *Hajnal u. 17.:* Undi József csizmadiamester - *Hajnal u. 24.:* Alekszin Mihály csizmadiamester - *Hajnal u. 30.:* Márki Árpád hentesmester - *Kálvária sor 4.:* Piár Ádám borbély- és fodrászmester; Piár Ádám bormérő és vendéglős - *Kálvária sor 8.:* Ördög Péter szatócs; Varga Sándor asztalosmester - *Kálvária sor 10.:* Király Ferenc bérkocsis - *Kálvária sor 51.:* Csernus Imre kötelesmester - *Kálvária sor, Anna-lak:* Halmos Bálint órásmester - *Kálvária tér 1.:* Gombkötő Péter ácsmester - *Kálvária tér 6.:* Hercl István szatócs - *Kálvária tér 7.:* Ábrahám Illés bormérő és vendéglős; Kövecs János csizmadiamester - *Katona u. 1.:* Gmecsics Vince bormérő és vendéglős; Sziveri Mihály kovácsmester - *Katona u. 13.:* Fodor János férfiszabó mester - *Katona u. 17.:* Tóth Sándorné fésűsmester - *Katona u. 21.:* Tóth Pál fésűsmester - *Katona u. 21.:* Szegszárdi Pál bérkocsis - *Katona u. 22.:* Sutka Farkas István sertésvágó mester - *Katona u. 25.:* Szabó Rozál szatócs - *Katona u. 33.:* Rojcsek Ottó kéményseprő mester; Szabó József papucsosmester - *Katona u. 34.:* Pontyik Pál sertésvágó mester - *Katona u. 37.:* Fehér József sertésvágó mester - *Katona u. 57.:* Bali Rudolf kosárfonó mester; Bali Rudolfné kosárfonó mester - *Katona u. 67.:* Ördögh János szatócs - *Kolozsvári tér 4.:* Illin Illés férfiszabó mester - *Kolozsvári tér 8.:* Hoffmann Bernát szatócs - *Kormányos u. 3.:* Csányi István építőmester; Vankó Gusztáv asztalosmester - *Kormányos u. 5.:* Katona Ilona terménykereskedő; Nagy Pál csizmadiamester - *Kormányos u. 8.:* Hegedűs Illés fazekasmester - *Kormányos u. 13.:* Bratanov Jánosné papucsosmester; Dienes György papucsosmester - *Kormányos u. 14.:* Ferencsevics Antal kéményseprő mester - *Kormányos u. 18.:* Bozóki Lajos papucsosmester - *Kormányos u. 23.:* Kovács Gyula fazekasmester - *Kormányos u. 24.:* Nagy Mátyás papucsosmester - *Kormányos u. 28.:* Kéri András fazekasmester - *Kormányos u. 31.:* Kisvajas István bérkocsis - *Móra u. 12.:* Horváth István asztalosmester - *Móra u. 13.:* Horváth István cipész - *Móra u. 14.:* Kalapis Rókusné papucsosmester - *Móra u. 15.:* Pap Rózsika szatócs; Papp János építőmester - *Móra u. 16.:* Losonczy Lajos férfiszabó mester - *Móra u. 18.:* Rózsa Alajos cserép- és palafedő mester - *Móra u. 19.:* Korpási Márton cipész - *Móra u. 21.:* Zákonyi Nándor szatócs - *Móra u. 27.:* Dobó Gizella férfiszabó mester; Dobó György férfiszabó mester - *Móra u. 30.:* Ablaka Péter fa- és szénkereskedő - *Móra u. 35.:* Vékes István szatócs - *Móra u. 36.:* Augisztinov Tamás férfiszabó mester; Muharszki Anna szatócs; Pintér István csizmadiamester; Skóla Teréz női szabó mester - *Móra u. 40.:* Gulyás György papucsosmester - *Móra u. 47.:* Kurcz József cipész; Ördög Imréné férfiszabó mester; Szűcs Júlia bérkocsis - *Móra u. 48.:* Papp András paprikakereskedő - *Móra u. 49.:* Dékány Mihály csizmadiamester - *Móra u. 50.:* Nyári Lászlóné csizmadiamester - *Móra u. 52.:* Móra Péter csizmadiamester - *Móra u. 59.:* Ottlik Gábor bérkocsis; Szekszárdi István bérkocsis - *Pál u. 7.:* Váradi Mátyás csizmadiamester - *Pál u. 9.:* Bóhnert József szűcs- és sapkásmester - *Petőfi Sándor sugárút:* Arnold József, ifj. fűszerkereskedő - *Petőfi Sándor sugárút 1.:* Fontos Imre hentesmester - *Petőfi Sándor sugárút 2.:* Baranyai Gyula cipész - *Petőfi Sándor sugárút 3.:* Schweiger Sándor (Schweiger S. fia cég) sütőmester - *Petőfi Sándor sugárút 5.:* Sándor Mária bormérő és vendéglős - *Petőfi Sándor sugárút 7.:* Berger Adolf fűszerkereskedő; Klinga Márton női szabó mester; Mezei Lajos szobafestő mester; Schachtitz József fa- és szénkereskedő - *Petőfi Sándor sugárút 10.:* Beretka Pál kerékgyártó (bognár) mester; Bogyó Ignác csizmadiamester; Mayer Sándor kovácsmester - *Petőfi Sándor sugárút 11.:* Krizsanits József lakatosmester - *Petőfi Sándor sugárút 12.:* Joánovits Já-

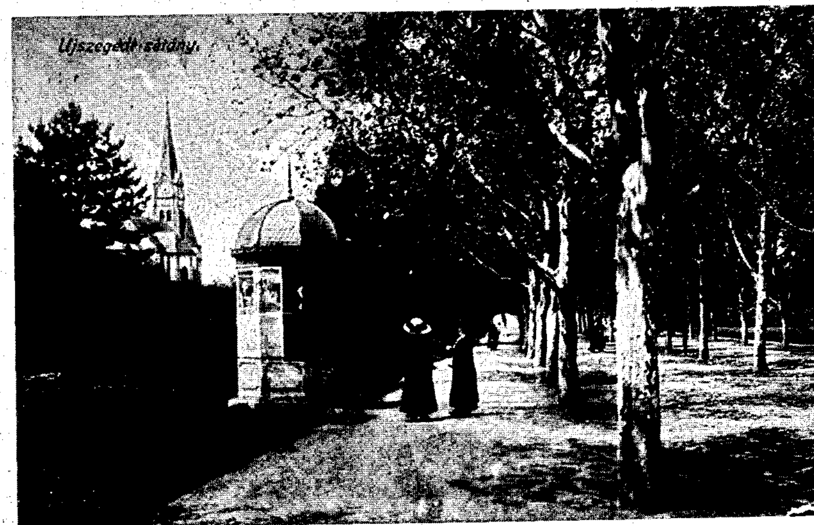
nos férfiszabó mester - *Petőfi Sándor sugárút 14.:* Szegedi mezőgazdák szövetkezete szövetkezet - *Petőfi Sándor sugárút 15.:* Gajdacsi Ferenc asztalosmester - *Petőfi Sándor sugárút 16.:* Vambach Antal csizmadiamester - *Petőfi Sándor sugárút 19.:* Pollák testvérek fa- és szénkereskedő - *Petőfi Sándor sugárút 20.:* Ágyneműgyár (Domán Mihály és fia) gyár - *Petőfi Sándor sugárút 21.:* Bokor János bormérő és vendéglős - *Petőfi Sándor sugárút 23.:* Gaál Ferenc cipész; Klein József bor-, sör- és pálinkakereskedő - *Petőfi Sándor sugárút 27.:* Schmelczer Péter borbély- és fodrászmester - *Petőfi Sándor sugárút 28.:* Sibalin Jakab férfiszabó mester - *Petőfi Sándor sugárút 29.:* Bleier Lipót cipész; Hegyi Imre mosó- és vasalóintézet tulajdonos; Markovics László esztergályosmester - *Petőfi Sándor sugárút 31.:* Káh János férfiszabó mester - *Petőfi Sándor sugárút 32.:* Genet János bormérő és vendéglős - *Petőfi Sándor sugárút 35.:* Kalmár Márton férfiszabó mester - *Petőfi Sándor sugárút 36.:* Király Gyula sütőmester; Szegszárdi Pál mészáros- és hentesmester - *Petőfi Sándor sugárút 37/a:* Juhász János, ifj. kerékgyártó (bognár) mester; Molnár Antal kovácsmester - *Petőfi Sándor sugárút 37/b:* Kovács Mihály sertésvágó mester - *Petőfi Sándor sugárút 38.:* Katona János reszelővágó mester; Nagy Sándor fazekasmester - *Petőfi Sándor sugárút 39.:* László Péter cipész; Urbán Mihály cserép- és palafedő mester - *Petőfi Sándor sugárút 40.:* Kordás Ferenc bormérő és vendéglős; Veszelka Pál csizmadiamester - *Petőfi Sándor sugárút 41.:* Temesváry József gyógyszerész - *Petőfi Sándor sugárút 42.:* Bugárszki Elemér borbély- és fodrászmester; Raichl J. Ferenc építőmester; Undi András csizmadiamester - *Petőfi Sándor sugárút 43.:* Hajnal József szatócs - *Petőfi Sándor sugárút 45.:* Huszár János cipész; Kiss István kőművesmester - *Petőfi Sándor sugárút 46.:* Balásházi Imre férfiszabó mester - *Petőfi Sándor sugárút 47.:* Börcsök András bérkocsis; Heszler József cipész - *Petőfi Sándor sugárút 49.:* Takács Béla férfiszabó mester - *Petőfi Sándor sugárút 50.:* Bittera Gyula férfiszabó mester; Ruzsonyi Endréné női szabó mester; Visky György szíjgyártó mester - *Petőfi Sándor sugárút 54.:* Pick János terménykereskedő - *Petőfi Sándor sugárút 60.:* Ördög Ferenc férfiszabó mester - *Petőfi Sándor sugárút 62.:* Lantos Alajos fazekasmester - *Petőfi Sándor sugárút 64.:* Kocsis István papucsosmester; Kovács Ignác kőművesmester - *Petőfi Sándor sugárút 69.:* Magyari Lajos csizmadiamester - *Petőfi Sándor sugárút 71.:* Márki Gyula fazekasmester - *Petőfi Sándor sugárút 72.:* Kucsera Mihály csizmadiamester - *Petőfi Sándor sugárút 73.:* Varga István béltisztító - *Petőfi Sándor sugárút 74.:* Ótott Béla asztalosmester - *Petőfi Sándor sugárút 75.:* Vőneki Antalné bormérő és vendéglős - *Petőfi Sándor sugárút 77.:* Csáki Vencel szatócs - *Petőfi Sándor sugárút 81.:* Alexin Lázár csizmadiamester - *Petőfi Sándor sugárút 82.:* Kovács István építőmester; Tóth Gáspár sütőmester - *Petőfi Sándor sugárút 83.:* Dudás Lászlóné papucsosmester; Kovács Béla kötelesmester; Lehotai György papucsosmester; Priszlinger Jakab férfiszabó mester; Priszlinger Jakabné férfiszabó mester; Szőke Ferenc, id. cserép- és palafedő mester - *Petőfi Sándor sugárút 85.:* Illin Imre csizmadiamester - *Petőfi Sándor sugárút 87.:* Császár Mihály bormérő és vendéglős - *Petőfi Sándor sugárút 88.:* Balogh István Károly kovácsmester; Lőrincz Lajos kerékgyártó (bognár) mester; Révész Mihály lakatosmester - *Petőfi Sándor sugárút 89.:* Hoffman János fűszerkereskedő - *Petőfi Sándor sugárút 91.:* Varga János férfiszabó mester - *Petőfi Sándor sugárút 92.:* Becker János borbély- és fodrászmester; Elek János kocsigyártó mester; Juhász János, id. kerékgyártó (bognár) mester - *Petőfi Sándor sugárút 94.:* Kispéter Imréné bormérő és vendéglős - *Remény u. 1.:* Heller Ödön szatócs - *Remény u. 3.:* Fábics Ihász Ferenc ácsmester - *Remény u. 4.:* Szemmári Ferencné szűrömester - *Remény u. 5.:* Tóth János cipész - *Remény u. 6.:* Dózsa Ferenc fazekasmester; Hegedűs Pál fazekasmester - *Remény u. 15.:* Nagy Sándor cipész - *Remény u. 17.:* Tóth György János férfiszabó mester - *Remény u. 19.:* Borka József, ifj. papucsosmester - *Remény u. 23.:* Molnár János csizmadiamester - *Remény u. 25.:* Schávitz János férfiszabó mester - Remény *u. 26.:* Köteles Mihály cipész - *Re-*

mény u. 28.: Papp Mihály sütőmester; Papp Mihály szatócs - *Remény u. 31.*: Farkas Józsefné borbély- és fodrászmester - *Remény u. 36.*: Hegedűs Vencel fazekasmester - *Remény u. 38.*: Gólity Zsifkó férfiszabó mester - *Remény u. 41.*: Witt Józsefné sütőmester - *Remény u. 44.*: Bálint Flórián fazekasmester - *Remény u. 51.*: Sánta István bormérő és vendéglős - *Répás u. 3.*: Lábdy György fazekasmester - *Répás u. 18.*: Sepcsulák Mihály papucsosmester - *Répás u. 22.*: Lazik Ferenc papucsosmester - *Répás u. 27.*: Oláh György fazekasmester - *Répás u. 29.*: Lábdi István fazekasmester - *Szekeres u. 1.*: Tóth Sándor szatócs - *Szekeres u. 9.*: Fischer József (F. Testvérek cég) papucsosmester - *Szekeres u. 12.*: Sepcsulák József papucsosmester - *Szekeres u. 13.*: Hajnal Imre férfiszabó mester - *Szekeres u. 19.*: Biczok Vince bérkocsis - *Szél u. 10.*: Vér István bérkocsis - *Szél u. 13.*: Kiss András paprikakereskedő - *Szél u. 19.*: Hirschl Ignácné szatócs - *Szél u. 25.*: Csóti Imre fazekasmester - *Szél u. 30.*: Borsos Gáspár fazekasmester - *Szivárvány u 5.*: Kiss Mária szatócs - *Szivárvány u. 8.*: Lantos István szobafestő mester - *Szivárvány u. 9.*: Dancsics Ferenc csizmadiamester - *Szivárvány u. 18.*: Bozsó Vince férfiszabó mester; Rozsgonyi Józsefné női szabó mester - *Szivárvány u. 19.*: Bocsor Ferenc cipész - *Szivárvány u. 25.*: Kovács Antal cipész; Kovács Józsefné férfiszabó mester - *Szivárvány u. 35.*: Dékány József csizmadiamester - *Szivárvány u. 37.*: Boros Jánosné asztalosmester - *Szivárvány u. 46.*: Babinyecz József férfiszabó mester - *Szivárvány u. 51.*: Hegedűs Antal fazekasmester - *Veresács u. 10.*: Lippay Mihály bérkocsis - *Veresács u. 12.*: Takács Pálné szatócs - *Veresács u. 13.*: Magyari István férfiszabó mester - *Veresács u. 14.*: Paku Ferenc bérkocsis; Vörös András hentesmester - *Veresács u. 24.*: Gazda József csizmadiamester; Kiss István fazekasmester - *Veresács u. 28.*: Forgó Piroska szatócs - *Veresács u. 33.*: Szélpál András bormérő és vendéglős - *Veresács u. 37.*: Biczók János papucsosmester - *Veresács u. 38.*: Berg János cipész; Taugner Henrik férfiszabó mester - *Veresács u. 41.*: Vass István bérkocsis - *Veresács u. 42.*: Balogh Antal bérkocsis - *Veresács u. 48.*: Léderer Vilmos kályhakészítő mester - *Veresács u. 51.*: Csáki János szűcs- és sapkásmester - *Veresács u. 52.*: Kenderesi Szabó Pál asztalosmester; Reisz Vilmos szatócs

ÚJSZEGED

Újszeged középkori és hódoltsági múltja ma már a homályba vész. A folyószabályozásig itt torkollott a Maros a Tiszába. Korábban Bánátnak hívták, mai nevét csak a 18. század után kapta. Egyik legrégebben feljegyzett határrészét szlávosan Királicának („a királyné földje") nevezték, mivel Szapolyai János feleségének, Izabella királynénak volt a birtoka. „Máiglan azt a Térséget – írja Dugonics András – mely Bánátban ott fekszik, holott a Maros vize a Tiszába szakad, Királyi térnek mondgyák a mostani Magyarok is. A Rácok pedig Kralicának nevezik". (Dugonics András: Etelka. 1. könyv. Pozsony-Pest, 1805. 206. p.)

A hódoltság után a Temesköz, így Újszeged is Bánát néven 1779-ig katonai közigazgatás alá került. 1781-ben Szeged városa zálogbirtokba vette a királyi kamarától. A környéken dohánykertészek telepedtek le, Szőreget pedig 1712-ben alsóvárosiak szállták meg. A Várossal való forgalom biztosítására Újszeged és Szőreg között, a torkolati mocsarak fölé Vedres István tervei alapján hatalmas fahidat építettek. Ez volt a falábú, más néven százlábú híd, amely 1870-ig állott. A település lakossága ekkoriban nagyon gyér volt, egy 1773-ból származó feljegyzés szerint mindössze 14 háztelekből állott. 1877-ben már 111 háza volt, 843 főnyi lakosságát pedig jobbára cselédek és alkalmazottak adták, akik a palánki Szent Dömötör-templomba jártak és a szegedi temetőben tértek végső nyugovóra.

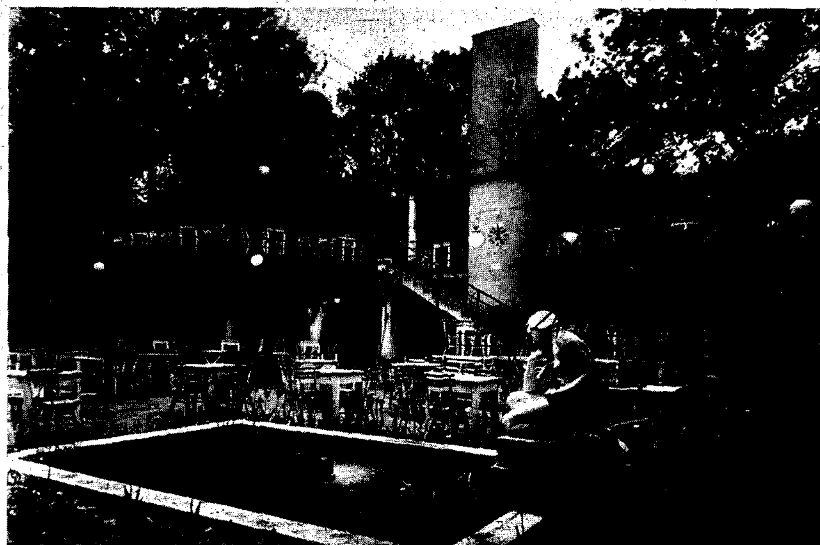
Újszeged 1796-ban lett mezőváros. A szabadságharc idején, 1849. február 11-én Todorovics császári tábornok szerbjeit a folyó jegén átkelő felsővárosi és tápéi nemzetőrök verték ki Újszegedről. Augusztus 3-án Haynau megszállta Újszegedet is.

1858-ban az itt állomásozó osztrák katonatiszt, Reitzenstein Vilmos az újszegedi hídfővel szemben elterülő vadont roppant erőfeszítéssel ligetté alakíttatta át, ami ettől fogva kedvelt nyári üdülőhellyé vált. 1877. május 24-én hajnalban árvíz pusztított, az említett 111 házból csak hét maradt épségben. Két évvel később a nagyárvíz viszont Újszege-

det megkímélte. A szegedi népáradat a vasúti hídon át erre menekült, ahonnan azután Arad, Temesvár és Nagybecskerek felé keresett nyugalmat. Mulatni is Újszegedre járt a rombadőlt város lakossága.

A települést 1880. június 5-én csatolták Szegedhez. Hausner Alfonz mérnök tervei szerint, Darvas Lajos műszaki vezetésével feltöltötték és rendezték a népkertet, bevezették a légszeszvilágítást és 1883. augusztus 1-én megnyitották az újszegedi Vigadót. 1883 októberében nyílt meg a közúti híd, amelyet az 1883. évi királylátogatás során Ferenc József is megtekintett. Számos közintézetet (Vakok Intézete, Alföldi Mezőgazdasági Intézet) és ipari létesítményt (Első Szegedi Kenderkikészítő Gyár Rt.) építettek. 1899. szeptember 3–10-én itt tartották a Szegedi Nemzetközi Vásár elődjét, az első országos mezőgazdasági kiállítást.

Újszeged virágzásának az I. világháború vetett véget. 1918. november 17-én a szerb királyi hadsereg osztaga, 1919. február 5-én a francia tüzérezrede foglalta el a város bal parti részét. A szerb megszállás 1921. augusztus 20-ig tartott, október 8-án Horthy Miklós kormányzó meglátogatta a romokban heverő városrészt.

Újszeged a két világháború között csak lassan nyerte vissza régi fényét. „Az újszegedi parkban, amelyről egy költőnk olyan találóan mondotta, hogy az a szegedi Versailles, magányosan és tűnődve kószálni a délutáni bágyadt arany verőfényben: nincs ennél szebb és szomorúbb." - írta Juhász Gyula (Friss Hírek, 1923. november 14.). 1927-ben felállították az Erzsébet-ligeti díszkaput, tenisz- és sportpályákat létesítettek, és a Virágh testvérek vezetésével elegáns cukrászdát építettek a ligetbe látogató vendégsereg számára. A városrész tervszerű fejlesztésére és modernizálására azonban csak 1948 után került sor.

1. Népkert (Népliget): Újszegednek ez a része a 19. század közepén vízjárta, hepehupás vadon volt, amelyet báró Reitzenstein Vilmos ezredes, a várban állomásozó olasz legénységű 8. vadászzászlóalj parancsnoka alakíttatott át ligetté. Eredetileg az ezredes és családja pihenőhelyéül szolgált, ahová beillesztették saját kényelmükre a tiszti lövöldét. A következő években a város a ligetet megnagyobbította és Népkertnek nevezte el.

1863-tól Máhr József cukrászdája, 1866-tól pedig nyári színkör várta a város kedvelt mulatóhelyének 8–10 ezerre tehető vasárnapi közönségét.

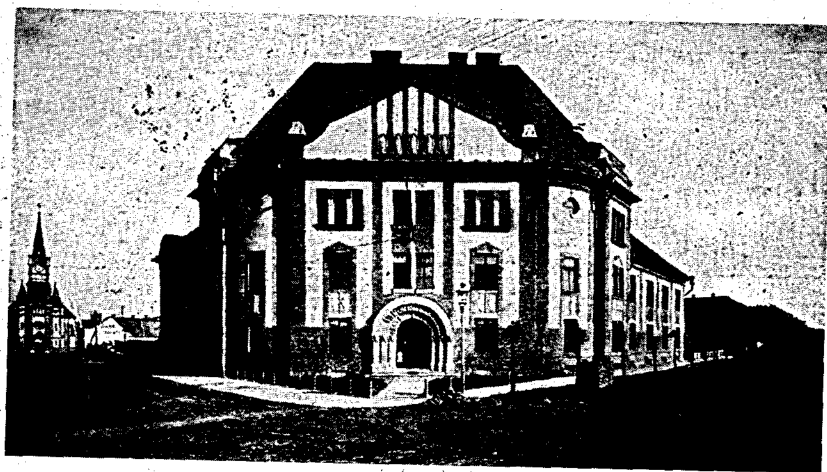
A Víz utáni rekonstrukció, Újszeged és a város egyesülése és az új tiszai híd megépítése a liget fejlődését is jótékonyan befolyásolta. A virágkorát azonban a századforduló idején élte, amikor az időközben felépült Vigadó és a körülötte létesített rózsaliget a millenniumi ünnepek fényében pompázott. 1898-ban Darányi Ignác földművelésügyi miniszter körlevele nyomán három tölgyfát ültettek a tragikusan elhunyt királyné emlékére, márvány emlékkővel díszítve s a ligetet „Erzsébet királyné liget"-re keresztelték, de ez az elnevezés nem gyökeresedett meg. 1899-ben a Szegedi Kerékpárosok és Testgyakorlók köre ide szervezte első kirándulását, s ugyanebben az évben itt rendezték meg az első országos mezőgazdasági kiállítást is. 1901-ben Ligeti Miklós elkészítette Erzsébet királyné szobrát, amelyet végül a Stefánián állítottak fel. 1907-ben telepítették azt a 36 hirdető- és elárusítóhelyet, amelynek utolsó darabja ma is meghatározza a liget arculatát.

Az első világháború és Újszeged szerb megszállása a ligetet sem kímélte, ám a szegediek kedvelt pihenőhelye 1922-től ismét feléledt romjaiból. 1926-ban a cukrászda mellett, a díszköröndön helyén szökőkutat állítottak fel, a következő évben megépítették a ma is látható díszkaput, és 1932-ben kialakították a Kitartás Egyetemi Atlétikai Club teniszpályáját, amelynek gyakori látogatója volt a harmincas években Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas professzor is. 1934-ben a Virágh testvérek, a Klauzál téri neves cukrászda tulajdonosai Bernitzky József tervei alapján újjáépíttették a Vigadó melletti cukrászdát. A Temesvári körút és Székely sor határolta területen vurstlit állítottak fel, ennek fénykora az első világháború és a francia megszállás idejére esett.

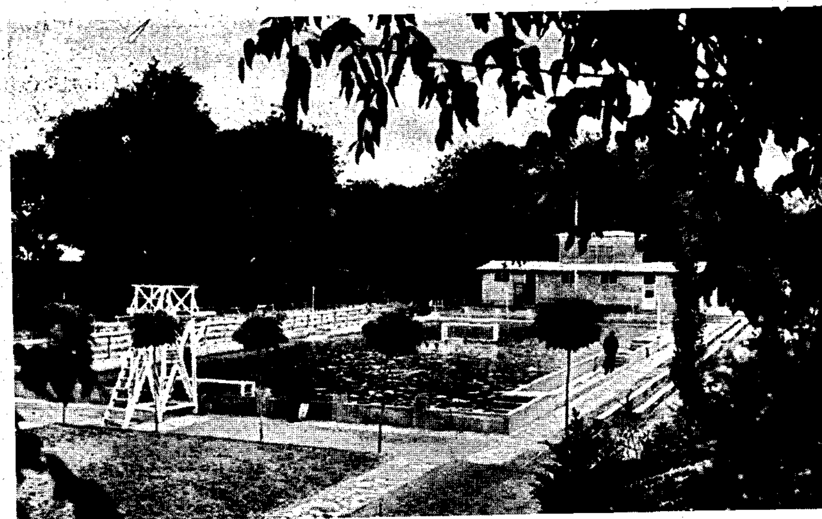

2. Szent Erzsébet-templom *(Torontál tér):* 1909–1910-ben épült fel Wihart Ferenc tervei alapján, neogótikus stílusban. Belső hossza 21 méter, szélessége 13 méter, 700 fő befogadására alkalmas. A keresztet 1909. május 20-án helyezték el a torony csúcsán, a templom felszentelésére 1910. november 19-én, Szent Erzsébet napján került sor. A bejáratot díszítő dombormű a Szentléleket ábrázolja galamb képében, imádkozó angyalokkal. A főoltár Jambrik József alkotása, feszületét Rétfalvi Sándor készítette ghánai mahagóniból. Az orgona Soukenik János műhelyében készült, ám az orgonasípokból és a harangokból az első világháború idején ágyúkat öntöttek. Az új harangokat 1925. augusztus 20-án szentelték fel. A templomot Glattfelder Gyula püspök 1932. március elsején plébániai rangra emelte. Első plébánosa, Ugi Géza (1885–1963) 1960-ig látta el a papi szolgálatot.

3. lourdes-i barlangkápolna *(Torontál tér):* a templom mellett, a hívők ájtatossági helyéül építették fel 1937-ben a lourdes-i sziklabarlangra emlékeztető barlangkápolnát. A terveket Kövér Tibor készítette, a kertészeti munkák Gulácsy Béla városi főkertész nevéhez fűződnek, a 190 cm magas Mária-szobrot Tápai Antal (1902–1986) faragta márványból. 1968-ban a liget akkori rendezésének egyetlen akciójaként a barlangoltárt eltávolították, a lourdes-i Szűzanya márványszobra ma a templom jobb oldali oltárán látható.

4. Vakok Intézete *(Torontál tér 1.):* Szegeden Klúg Péter alapította meg 1901-ben a Siketnémák Intézetét, ahol vakok oktatásával is foglalkozott. Az ő nevéhez fűződik a Vakok Intézetének megalapítása (1905) is. Az intézet eleinte a Tisza Lajos körúton bérelt házat, önálló épületét 1912–1914 között Hajós Alfréd és Villányi János tervei alapján, Fónagy Béla irányításával építették fel. 1918–1921-ben szerb megszállók foglalták el.

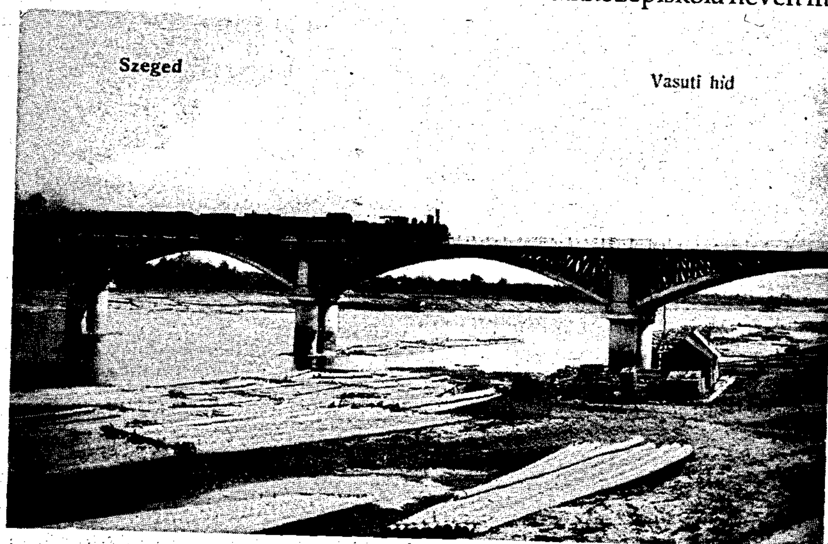
5. Ligetfürdő *(Torontál tér 10.):* az 1914-ben alapított Szegedi Úszó Egylet versenyuszodáját az első magyar olimpiai bajnok, Hajós Alfréd tervei alapján 1930-ban építették. Az ünnepélyes avatáson Komjádi Béla, a Magyar Úszó Szövetség alelnöke ötezer érdeklődő előtt szónokolt. A medencét tápláló kutat az építkezések idején fúrták.

6. állami gyermekmenhely, majd **gyermekkórház** *(Csanádi utca 34.):* 1904-ben gyermekmenhelynek épült Ybl Lajos tervei alapján és az elhagyott csecsemőknek nyújtott oltalmat. A 6 évnél idősebb gyermekeket az 1873. november 1-én megnyitott móravárosi árvaházban (Londoni körút 15.) gondozták. Első igazgatója Móra Ferenc családjának háziorvosa, Turcsányi Imre (1867–1958) volt. 1945-től a három éven aluli elhagyott gyermekek állami gyermekvédő intézeteként működött, 1952-től városi gyermekkórház.

7. állami tanítóképző *(Temesvári körút 38.):* 1913–1914-ben épült Siegel Albin tervei alapján, szecessziós stílusban. Az első világháború miatt félbeszakadt építkezés befeje-

zésére 1923-ban került sor. Ettől kezdve 1958-ig a szegedi tanítóképzés otthonául szolgált. Egykori igazgatójának, Becker Vendel (1878–1957) apátkanonoknak domborművét Hemmert János készítette el. Az iskola kertjében az első világháború halott tanítóképzőseinek emlékműve (Taiszer János, 1931) látható. Az épületben 1963-ban szakközépiskolát alapítottak, amely 1991-től Csonka János Műszaki Szakközépiskola néven működik.

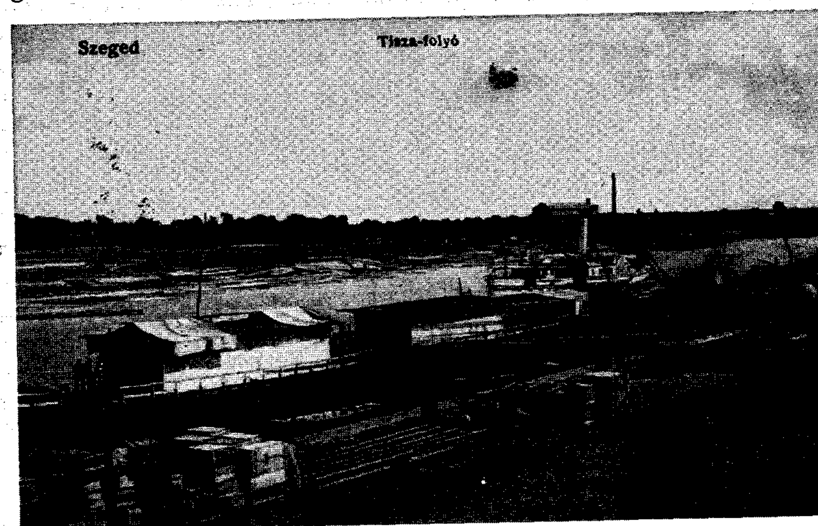

8. vasúti híd *(Alsó kikötő sor)*: a híd a Pest-Szeged vasútvonal Temesvár felé irányuló folytatásaként épült Michel Cézanne francia mérnök tervei alapján. Magyarországon itt alkalmaztak először légnyomásos alapozást. Nyolc vasíve egyenként 41,48 méter hosszú volt. A mederhíd pillérei két-két 3 méter átmérőjű vasoszlopból álltak, melyeket felül közös oszlopfej fogott össze. Az első próbaterhelést 1857. november 8-án végezték, az első próbaútra november 9-én került sor. A vonat a Szegedtől-Temesvár útvonalat a tartózkodási időkkel együtt 5 óra 12 perc alatt tette meg. A hidat 1858. december 2-án adták át végérvényesen a vasúti forgalomnak. A szép arányú alkotást 1944-ben bombatámadás pusztította el.

Az 1911. évi iparosok és kereskedők (a korabeli házszámozás szerint): *Csanádi u. 1.*: Lőwi Adolf és társai fa- és szénkereskedő - *Csanádi u. 3.*: Babity Tódor borbély- és fodrászmester; Pazovits György bormérő és vendéglős - *Csanádi u. 6.*: Böröcz József szatócs; Kallós Gyula asztalosmester - *Csanádi u. 8.*: Barna István bormérő és vendéglős; Vida András szatócs - *Csanádi u. 10.*: Holländer József terménykereskedő - *Csanádi u. 12.*: Ördögh István bormérő és vendéglős; Riedl Ferenc borbély- és fodrászmester - *Csanádi u. 20.*: Stern Ignác szatócs - *Csanádi u. 28.*: Sándor Sándor szatócs - *Fő fasor 26.*: Vőneki Albert csizmadiamester - *Fő fasor 41.*: Sidlay Lajos papucsosmester - *Középkikötő sor 9.*: Molnár Mihály bormérő és vendéglős - *Középkikötő sor 11.*: Csuri János csizmadiamester - *Középkikötő sor 12.*: Schiller István csizmadiamester - *Középkikötő sor 22.*: Weisz Helén szatócs - *Pillich-telep 720.*: Pacsa Antal kéményseprő mester

TISZA

1. Tisza: a Tisza a Dél-Alföld természetföldrajzi arculatának meghatározó folyója, a partjaira települt embereknek évszázadokon át megélhetési forrása és veszedelme. Neve a szkíta kultúrkörhöz tartozó agathürszoszoktól vagy a szigünnáktól származik. Minden történelmi korszakban központi szerepet játszott: itt kötöttek ki a dáciai sóbányákból érkező római hajók, később Attila hun fejedelem a szegedi határban verte fel sátrát, majd a középkorban a szegedi révhely a Maroson szállított só továbbításának egyik centruma volt. A 19. század elején élte virágkorát, amikor vizén legalább ezer, a Maroson pedig mintegy ötszáz szegedi hajó szállított fel Aradnak, lefelé pedig Szerbiának sót, gabonát, dohányt és különféle terményeket.

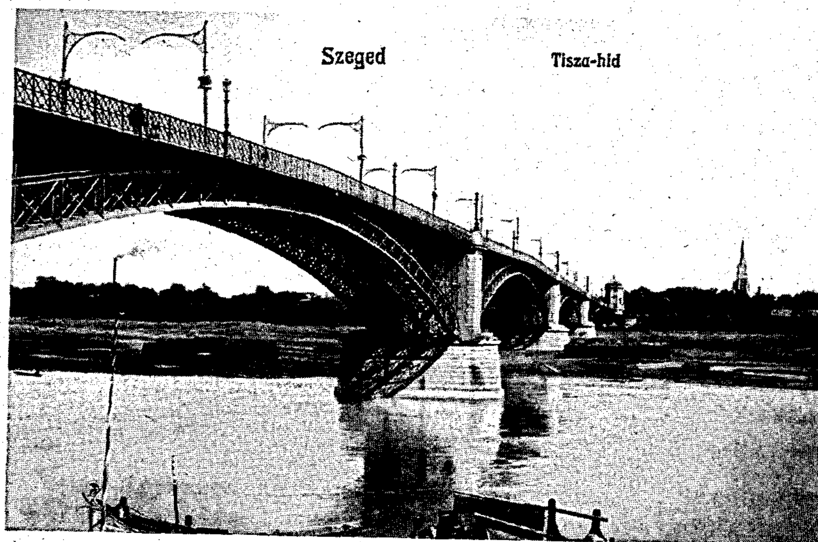

Szeged múltja elválaszthatatlan a Tisza árvizei ellen folytatott küzdelemtől. A kiöntött víz évszázadokon át fenyegette az itt élő lakosságot, amely elsősorban vízelvezető árkok ásásával és töltések emelésével védekezett és hasított ki magának földművelésre alkalmas területetet az egyre nagyobb ártérből. Ez az örökös harc a 17. századtól adatokkal is nyomon követhető. Az 1731. évi árvíz után Felsővárost – amelyet ereinek, tavainak, fokainak nagy száma miatt csak tutajon lehetett megközelíteni – feltöltötték és a Tisza mentén összefüggő védőgátat építettek. A következő évek fenyegető vizeinek hatására a védelmi rendszert tovább bővítették s ennek köszönhetően az 1770. évi nagy árvíz ellen már némi sikerrel vették fel a harcot.

Bár a 18. század második felétől mind jobban erősödött az elvadult állapotok megjavításának, az újabb termőterületek birtokbavételének igénye, csaknem félévszázadba telt, amíg a kormányzat a Tisza „mappációját", a Tisza-völgy vízrajzi felvételét elrendelte. Miután 1833–1844 között Lányi Sámuel vezetésével elkészítették a Tisza vízfolyásának térképét, Széchenyi István a Tisza-szabályozás királyi biztosaként Vásárhelyi Pál (1795–1846) mérnököt bízta meg a folyószabályozás terveinek elkészítésével. Vásárhelyi az árvizek gyors levonulását és az árvízmentesítést egyaránt célul tűzte ki.

Az előbbinek biztosítására 102 átvágást jelölt ki, az utóbbi céljából pedig a folyó két partján töltéseket tervezett.

A munkálatok kivitelezésére 1846-ban megalakult a Tiszavölgyi Társulat, amely az addig életre hívott 13 ármentesítő társulat munkáját fogta össze, s ugyanebben az évben megkezdődtek az első – a Tiszadob-Tiszaszederkény közötti – átvágás munkálatai. A szabadságharc után kibontakozó munkálatok eredményeként 1872-re az átvágások nagy részével elkészültek és a töltések vonala készen állt. A töltések azonban sem magasságban, sem szélességben nem bizonyultak elegendőnek, s csak kevéssel emelkedtek az addig észlelt legnagyobb, *1830. évi árvíz fölé.* Ugyanakkor a folyó felső szakaszának nagyszámú átvágásával túlságosan lerövidítették a Tisza folyását. Ebből következően a vizek a folyó középső és alsó szakaszára zúdultak és ott az előző árvízszinteket lényegesen meghaladták. Vedres István (1765–1830) már 1830-ban felismerte e különös veszélyt: „Legszomorúbb állapota lesz pedig Szegednek, hol ezen lefolyó árvizeknek épen a kapuja van, mert a töltések összeszorítása által a felső vármegyékből leszalasztott, különben hasznos, de teméntelenségével szörnyű kárt okozó elementumnak, a nagy árvíznek ellentállani lehetetlenség lévén, az amit csak talál, mindent pusztít" (A túl a tiszai nagyobb árvizek. Pest, 1930. 23. p.)

Mindez együttesen jelentősen hozzájárult az 1879. március 12-i szegedi árvízi katasztrófához, amely a virágzó település jelentős részét elpusztította, de ugyanakkor megnyitotta a modern fejlődés távlatait is. A város a nagy árvízi veszedelemnek köszönheti újjászületését, a társadalmi és gazdasági felemelkedés lehetőségét, az európai nagyvárosokra jellemző világos szerkezetét, egységes – napjainkra már műemlék jellegűvé érett – stílusát.

A számos árvízzel sújtott egykori Tisza-völgy emlékét mára már csak nyomokban őrzi a táj. A vízrendezés eredményeként a folyó 453 kilométerrel rövidült meg. Az ármentesítő töltések védelmében több mint 25000 négyzetkilométer nagyságú árterület vált alkalmassá a szántóföldi művelésre. A kialakított árvédelmi rendszer 2940 kilométer töltéssel védi a folyó melletti területeket, a gátakat pedig a folyószabályozáskor telepített hullámtéri erdők védik a hullámveréstől. Ez a természeti szépségekben gazdag környezet különösen a Pusztaszeri Tájvédelmi Körzetben érdemel kitüntetett figyelmet, ahol a növényvilág, az erdőtársulások maradványai és az állatvilág változatossága szinte a vízszabályozás előtti sajátosságokat őrzi.

2. Tisza-part: Szegedet ma körtöltésrendszer védi az árvizek ellen. A városba vezető utak is erre kapaszkodnak fel, sőt a szegedi Nagyállomás is a körtöltés magasságában épült. 1879 után a védelmi tervbe beillesztették az elhanyagolt, kietlen, szakadozott belső Tisza-part rendezését is. „A 'víz' előtt a Tisza 'széle' a város alatt egész hosszaságában nemcsak ősállapotú nyers part volt, de egyrészt az árvizek ellen mind magasabbra-magasabbra emelt töltésekkel, másrészt pedig a városból, vagy legalább a közelben levő házakból kihordott szennyel annyira el volt éktelenítve, hogy azon kocsival alig lehetett végig menni" (Lechner Lajos: Szeged újjá építése, Bp. 1891. 80. p.) A védőfal megépítése a rekonstrukció legnehezebb műszaki feladati közé tartozott. A hosszadalmas és költséges építkezéssel 1886-ra készültek el, de mivel a következő vízszintemelkedések után ismét süppedések keletkeztek, a javításokat még 1889-ben is folytatták. Az Alsó-Tisza Vidéki Vízügyi Igazgatóság vezetésével a folyó keleti partszakaszán 1973–1979-ben mintegy másfél kilométeres új partfalat emeltek, amely a pusztító nagyárvíznél jóval magasabb vízállás esetén is megvédi a várost.

3. közúti híd: már a 18. században híd vezetett át a halpiacról (ma Roosevelt tér) a túlparti Újszegedre, mint arról a Magyar Tudományos Gyűjtemény 1821. évi száma tudósít: „A Tisza folyón Új Szegednek ellenében vas matskákok álló hajós híd állt". Karbantartása sok gondot okozott, ezért a 18. század végén felmerült egy állandó híd építésének gondolata. 1844-ben Zsótér János kezdeményezésére a kamarai építészeti bizottság mérnöke, Fest Vilmos (1815–1879) elkészítette a terveket, a megvalósításra azonban a szükséges anyagiak – mintegy félmillió forint – hiányában nem kerülhetett sor. Az állandó közúti híd megtervezése és kivitelezése az árvízi rekonstrukció egyik kiemelkedő eseménye volt. Az 1880. szeptember 1-i határidővel kitűzött pályázatra 23 pályamű érkezett, a bírálóbizottság Feketeházy János (1842–1927) négy ívnyílású ívhídtervét fogadta el. Mivel a terv a párizsi Eiffel cég megbízásából készült, a további munkálatokat a francia vállalkozó végezte el. A híd 401 méter hosszú és 11 méter széles volt, a folyómedret egy, az árteret három nyílással ívelte át. A folyómeder középvonalától 10–10 méter szélességben a Tisza 0 pontja felett 13,74 méter szabad nyílást biztosított a hajózás számára. A hídfőknél kialakított eklektikus, toronyszerű építményekben vámházakat létesítettek. A hidat a visszavonuló német hadsereg 1944. október 9-én felrobbantotta, a helyén felépült Belvárosi hidat 1948-ban adták át a forgalomnak.

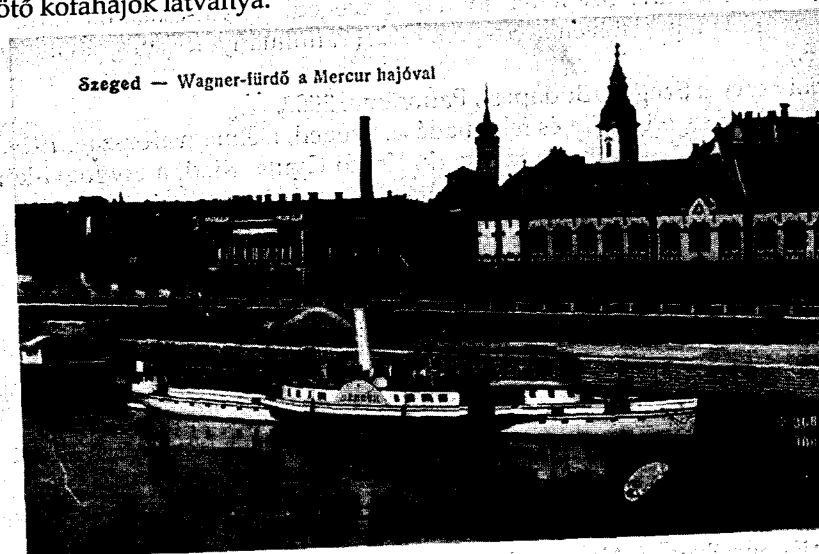
4. halászat: a Tisza nemcsak pusztító áradást, hanem a gazdag halzsákmány révén biztos megélhetést is jelentett az itt élők számára. A korábbi századok utazói és történetírói lelkes mondatokban emlékeztek meg a folyó páratlan halbőségéről. Bertrandon de la Brocquierre francia követ 1433-ban írott szegedi beszámolója szerint „a Tiszában igen sok a hal, egyetlen folyóban sem láttam még ily nagy halakat". Mátyás király udvari tudósának, Galeotto Marzionak tulajdonítják azt a sztereotípiát, amely később rendre felbukkan az útirajzokban, s az angol Edward Brown 1673-ban már közismert szólásként idézi: „A Tisza Európának halban leggazdagabb folyója. Általában az a szólásmondás járja, hogy a folyó két rész vízből, egy rész halból áll". Nincs okunk kétségbe vonni a beszámolók valóságalapját, azt azonban hangsúlyozni kell, hogy az aszályos években elmaradt áradások folytán a halban gazdag és halban szegény időszakok periodikusan váltogatták egymást. A halászat elsősorban a kiáradt vízen volt kiemelkedő jelentőségű, mint ahogy Bitó János szegedi halászmester emlékezéséből kiderül: „Ebben az esztendőben [1869], azaz nemcsak ebben, hanem az utána következő kettőben, 1870-ben és

71-ben is, valami csudálatos nagy vizek voltak egész Magyarországon, de különösen itt a mi Tiszánk mellett. Egy tenger volt napi járóföldekre minden. ... No, hanem aztán ez a nagy víz természetesen a halak paradicsoma, mennyországa volt. Úgy mondták akkor, hogy több volt a Tiszában a hal, mint a víz. Ha inni akart valaki, mire észrevette – hal akadt a torkán. Azután változott az idő, – kevesebb, mindig kevesebb lett a hal a Tiszában és több a víz – maholnap meg már se hal benne, se víz ..." (Bitó János: Az én kiskirályságom. Szeged, 1993. 38. p.)

Szeged — Halászbárkák

A 19. századi ármentesítések alapjaiban változtatták meg a tiszai halászat jellegét. Ez egyrészt mennyiségi változást jelentett, hiszen például a Csongrád-Szegedi Halászati Társulathoz tartozó hasznosítható vízterület egy évszázad alatt a hatodára csökkent. Másrészt a belvízrendezéssel megszűnt az állóvizek halbősége és az áradások közötti okozati összefüggés, így megnőtt a folyószakasz halászati jelentősége. „Harmadmagammal a Gyevi-Tiszát vettük árendába, – írja Bitó János (i. m. 99. p.) az 1879. évi szegedi árvíz utáni időszakról – ugyancsak drágáért, évi 2000 pengő forintot fizetve érte. És hát bizony – belebuktunk. Annyira kezdett romlani a halászat, fogyott, fogyott a hal a Tiszából, mintha lyukas lett volna a feneke". A halászok működését a 19. század végétől a halászati társulatok felügyelték, és a halászati érdekek védelmét az 1888. évi halászati törvénnyel állami, közigazgatási feladattá tették. A kereskedelmi tőke és a halászat összefonódása ellenére megmaradtak a patriarchális szervezetű halászközösségek, az úgynevezett bokrok, hiszen a vállalkozók egy része maga is halászként kezdte, és bérlőként is maga irányított egy-egy csapatot. Amíg a halászati idényben folytatott paraszthalászat elsősorban az önellátásra korlátozódott, addig a halászok közül kiemelkedett szegedi fisérek a halkereskedelem megszervezésével legendás vagyonokhoz jutottak.

5. hajózás: a Tisza mentén évszázadokon át virágzott a hajós kereskedelem és a hajókészítés. A szegedi hajósok legfőbb színtere a Tisza volt, de uralták a Marost, jártak a Dunán, a Dráván és a Száván is. Kovács János (1852–1918) szerint az árvíz előtti évtizedekben a Tiszát „a Boszorkány-szigettől föl egész a Maros torkolatáig mindkét oldalon egészen elborították a kisebb-nagyobb hajók, vízi-malmok és úszójárművek". (Kovács János: Szeged és népe. Szeged, 1901. 255. p.) Szegedi jellegzetesség volt a bőgőnyakhoz hasonló fejjel ellátott bőgőshajó, több százra becsült parkjuk a 19. században két szegedi hajóépítő család, a Zsótér és a Kopasz család kezén volt. Az első gőzhajó, a Duna Széchenyi István kezdeményezésére 1833-ban kötött ki Szegeden. A rendszeres gőzhajózás 1846 júliusában indult meg, 1854-ben már 7099 utas érkezett gőzhajón a városba. Később a gőzhajókat nemcsak személyszállításra, hanem a kereskedelem lebonyolítására, sőt 1848-ban hadi szállításokra is használták. Nyolcszáz hajóépítő dolgozott ekkor Szegeden. Az 1879. évi árvíz után a szegedi magánhajósok száma erősen megfogyatkozott. „A szegedi hajózás és hajóépítés a gőzhajózás és vasutak fejlődésével nagyon lehanyatlott, az egykori száz meg ezer hajó lassankint elfogyott, alig van már 30–40 hajó s itt, hol ezrével kötöttek ki a hajók, most alig köt ki 8–10 idegen hajó" – írja Kovács János (i. m. 261. p.) A nagy hajóstársaságok, mint például a Dunagőzhajózási Társaság azonban még a 20. század első évtizedeiben, a vasúti szállítás ellenében is fenntartották forgalmukat. Mellettük érdekes színfoltot jelentett a hetivásár előtti napon, kedden és pénteken kikötő kofahajók látványa.

Szeged — Wagner-fürdő a Mercur hajóval

6. fürdők: a vízi járművek között már a 19. század végén megjelentek a part menti fürdők. 1880-ban az alsó parton Naschitz József, a vár felső részén Regdon István, az újszegedi oldalon pedig Didó Lőrincné építette ki a mai úszóházak elődjét.

BIBLIOGRÁFIA

SZEGED

Apró Ferenc: Szegedi képeslapok – a képeslapok Szegedje. Szeged, Grimm, 1999.
Apró Ferenc – Péter László: Szeged. Szeged, Grimm, 2002.
Bakonyi Tibor: A századforduló építészete Szegeden. Műemlékvédelem, 1980. 3. 141–152. p.
Bálint Sándor: Szeged városa. Budapest, Képzőművészeti Alap K., 1959.
Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk. Tóth Ferenc. Kiad. a Csongrád Megyei Önkormányzat. Szeged, 2000.
Habermann Gusztáv: Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez. Kiad. A Csongrád megyei Levéltár. Szeged, 1992. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből. 19.)
Somorjai Ferenc: Szeged. Budapest, Panoráma, 2002.
Szabó László: Szeged halála és feltámadása. Szeged, Délmagyarország, 1929.
Szeged története. 1–4. köt. Sorozatszerk. Kristó Gyula. Kiad. a Somogyi-könyvtár. Szeged, 1983–1994.
Tóth Attila: Szeged szobrai és muráliái. Kiad. Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata. Szeged, 1993.

ALSÓVÁROS

Bálint Sándor: Alsóváros. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged, 1974–1975. 84–93. p.
Bálint Sándor: Szeged-Alsóváros. Templom és társadalom. Budapest, Szent István Társulat, 1983.
Csongor Győző: Balla Antal XVIII. századi szegedi kéziratos térképe. 2. Alsóváros. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1968. 268–286. p.
Levárdy Ferenc: Szeged. Alsóvárosi templom. Kiad. a TKM Egyesület. Budapest, 1980.
Varga András: A szeged-alsóvárosi ferences rendház könyvtára. 1846. Szeged, Scriptum, 1998. (Olvasmánytörténeti Dolgozatok. 8./
Péter László: Szegedi ferencesek. Szeged, 1991. (A Somogyi-könyvtár Kiadványai. 33./

ARADI VÉRTANÚK TERE

Apró Ferenc: Az első világháború hősi emlékei Szegeden. Szegedi Könyvtári Műhely, 1985. 1.
Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk. Tóth Ferenc. Kiad. a Csongrád Megyei Önkormányzat. Szeged, 2000.
Forrai Kornélia: A szegedi Hősök kapuja és az Aba-Novák freskó restaurálásának története. Szeged, Bába, 2001.
Kecskés József: Elhalmozták virággal Rákóczi szobrát. Délmagyarország, 1972. szept. 16. 4. p.
Pap János: A piaristák Szegeden. Szeged, Engel, 1886.
Piaristák Szegeden. 1721–1996. Szerk. Apró Ferenc. Kiad. a Dugonics Társaság. Szeged, 1996.

Régi könyveink és kézirataink katalógusai. A szegedi piaristák könyvtára. Összeáll. Varga András. Szeged, 1986. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Bibliothecaria. Tom. IX. Fasc. 1.)
Szegedi Tanárképző Főiskola 1873–1998. Történet. Almanach. Szerk. Apróné Laczó Katalin, Pitrik József. Szeged, Juhász Gyula Felsőokt. K., 1998.

DÓM TÉR

Hadik András: Szeged. Fogadalmi templom. Kiad. a TKM Egyesület. Budapest, 1985.
Somorjai Ferenc: Egy kiemelkedő műemlék. A szegedi szerb templom. Szeged, 2000. 9. 30–32. p.
Varga József: A szegedi Dóm tér. Kiad. Szeged Megyei Város Tanácsa V. B. Műv. Oszt. Szeged, 1976.
Zombori István: A Szeged-Csanádi Püspökség. Egyházmegyei Múzeum és Kincstár. Kiad. a Szeged-Csanádi Püspökség. Szeged, 2000.

DUGONICS TÉR

Apró Ferenc: Százéves a Dugonics szobor. Délmagyarország, 1976. aug. 20.
A király Szegeden. Szegedi Napló, 1883. okt. 17. 1–2. p.
Magyar Gábor: A Dugonics-szobor története = Dugonics-album. Szeged, 1876.
Péter László: Bartók Béla szegedi emlékéért. Délmagyország, 1963. máj. 7. 5. p.
Péter László: Möglépött, mint Dugonics = Szegedi örökség.Budapest, 1983. 110–116. p.
A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene. Szerk. Szentirmai László, Ráczné Mojzes Katalin. Szeged, 1999.
Zombori István: Szeged. Fekete-ház. Kiad. a TKM Egyesület. Budapest, 1991.

FELSŐVÁROS

Bálint Sándor: Fölsőváros. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged, 1974–1975. 84–93. p.
Czímer Károly: A Szeged-Belvárosi Kaszinó százéves története (1829–1929). Szeged, Bartos Ny., 1929.
Juhász Antal: Adatok a szegedi kékfestő mesterséghez. Néprajz és Nyelvtudomány. 7. Szeged, 1963. 145–155. p.
Mann Miklós – Sipos Péter: A Szegedi Szalámigyár száz éve. Szeged, 1970.
Varga András: A szegedi minoriták könyvtára. Szeged, 1991. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Tom. 11. Fasc. 9.)
Varga András: A szegedi minorita könyvtár a 18. században. Szeged, Scriptum, 1991.

KÁRÁSZ UTCA

Bátyai Gitta: Egy palota meséi. A fölújított Ungar-Mayer ház. Szeged. 2001. 4. 41–43. p.
Kligl Sándor: Szent István és Gizella. (Interjú: Tandi Lajos). Szeged, Dugonics Társaság, 1996.

KLAUZÁL TÉR

Ádámfy József: Jubiláló szegedi szoborok. Délmagyarország, 1972. szept. 16. 4. p.
Felavatták Szegeden a Klauzál téren az „oroszlános kutat", Tóbiás Klára alkotását. Délmagyarország, 2000. dec. 23. 1. p.
Leleplezték Cserzy Mihály emléktábláját. Délmagyarország, 1965. dec. 19. 5. p.
Lugossy Dömötör: Legujabb szegedi útmutató képekkel és térképpel. Szeged, Árvay, 1909.
Tóth Attila: Száz sor az oroszlános kútról. Délmagyarország, 2001. január 27. II. p.

MÓRAVÁROS

Apró Ferenc: Hol sírjaik domborulnak ... A föld alatti Szeged lakói. Kiad. a Szegedi Temetkezési Kft. Szeged, 1998.
Bálint Sándor: Móraváros. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged, 1974–1975. 84–93. p.

PALÁNK

Apró Ferenc: Cigányprímások a 19. századi Szegeden. Szeged, 1995.
Gaál Endre: A szegedi nyomdászat. 1801–1918. Kiad. A Csongrád Megyei Levéltár. Szeged, 2001.
Monostori László: Szeged könyvkereskedése és könyvterjesztése. 1835–1998. Szeged, Bába és Társai, 1999.
Péter László: Szeged irodalmi emlékhelyei. Kiad. a Somogyi Könyvtár. Szeged, 1974.
Répássy Miklós: A Tisza halászata hajdan és most. Budapest, Pátria, 1903.

RÓKUS

Bakonyi Tibor: Magyar Ede. Budapest, Akadémiai K., 1989. Bálint Sándor: Rókus. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged, 1974–1975. 84–93. p.
Reizner János: Szeged története. 3. köt. Kiad. Szeged szab. kir. város közönsége. Szeged, 1900. 24–27. p.
Somorjai Ferenc: Klasszicista régi, szecessziós új. A szegedi zsinagógák. Szeged, 2000. 9. 21–26. p.
Szegedi Nemzetközi Vásár és Piacszervező Kft. Multimédia CD-ROM. Szeged, 1997.
Varga László: „Ha egyszer Szegedet megkérdeznék ...". Zsidók és zsidó magyarok. Szeged, 2001. 9. 6–10. p.
- Zombori István: Szeged. Reök-palota. Kiad. a TKM Egyesület. Budapest, 1994.

STEFÁNIA

Bátyai Jenő - Bátyai Gitta: A Stefánia históriája. Szeged, 1996. 6. 42–44. p.
Fári Irén – Nagy Ádám: Szeged. A Móra Ferenc Múzeum története. Kiad. a TKM Egyesület. Budapest, 2001.
Nikolényi István: Szegedi Nemzeti Színház. 1883–1986. Szeged, Szegedi Ny., 1986.

SZÉCHENYI TÉR

Apró Ferenc: 75 éves a Vásárhelyi szobor. Délmagyarország, 1980. okt. 23.
Apró Ferenc: Szegedi képeslapok - a képeslapok Szegedje. Szeged, Grimm, 1999.
Gaál Endre: A szegedi nyomdászat. 1801–1918. Kiad. A Csongrád Megyei Levéltár. Szeged, 2001.
Hadik András: Szeged. Városháza. Kiad. a TKM Egyesület. Budapest, 1988.
Lázár Béla: Fadrusz János élete és művészete. Budapest, Athenaeum, 1923.
Máriaföldy Márton: Vár a Tisza „szigeten". Történelmi lecke a várról. Szeged, 2000. 5. 18–22. p.
Oltvai Ferenc – Vinczi Károlyné: A szegedi Zsótér-ház építése. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1966–1967. Szeged, 1967. 189–201. p.
Szelesi Zoltán: Pásztor-szobrok Szegeden. Délmagyarország, 1981. jan. 29. 5. p.

TISZA

Botár Imre – Károlyi Zsigmond: A Tisza szabályozása. 1. rész. (1846–1879). Kiad. a Vízügyi Dokumentációs és Tájékoztató Iroda. Bp. 1971. (Vízügyi Történeti Füzetek. 3.)
Szeged árvízvédelmi rendszere. Szerk. Kardos Imre. Kiad. az Alsótiszavidéki Vízügyi Igazgatóság. Budapest, 1975.
Szrenka Éva: Szegedi képek. Szegedi Műhely, 1993–1994. 1–4. 15–23. p.
Vágás István: A Tisza árvizei. Kiad. a Vízügyi Dokumentációs és Továbbképző Intézet. Budapest, 1982.

TISZA LAJOS KÖRÚT

Bakonyi Tibor: Magyar Ede. Budapest, Akadémiai K., 1989.
Bálint Sándor: Szeged városa. Budapest, Képzőművészeti Alap K., 1959.
Lugosi József. Szeged, Szegedi Vasútigazgatóság, 1988.
Papp László: Ötven éve helyezték el a Honvéd téri református templom alapkövét. Délmagyarország, 1991. okt. 26.
A Radnóti Miklós Gimnázium jubileumi évkönyve. Szerk. Bánfalvi József. Szeged, 1958.
Százéves a MÁV Szegedi Igazgatósága. Fejezetek a Vasútigazgatóság történetéből. 1888–1988. Szerk. Horváth Ferenc,
Tamasi Mihály: A régi, szeged, gazdasági elit (1870–1944). Szeged, Bába és Társai, 2001.
Zombori István: Szeged. Reök-palota. Kiad. a TKM Egyesület. Budapest, 1994.

ÚJSZEGED

Bálint Sándor: Újszeged. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged, 1974–1975. 84–93. p.
Bátyai Gitta: Az újszegedi liget. Kiad. a Múzeumi Tudományért alapítvány. Szeged, 1998.
Bátyai Gitta: Újszegedi mozaikok. Szeged, Bába, 2002.
Chikán Ágnes: Aranycsapat a világkupában. Személyes vallomások a 30 éves Szegedi Biológiai Központról. Budapest, Agroinform, 2001.

Mihalik Erzsébet – Pulics Julianna – Szőllősi István: A Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Kar Füvészkerteje. Kertismertető. Kiad. a SZTE Természettud. Kar És Füvészkert. Szeged, 2001.

ZSINAGÓGA

Löw Immánuel: A szegedi új zsinagóga. Szeged, Traub, 1903.
Somorjai Ferenc: Klasszicista régi, szecessziós új. A szegedi zsinagógák. Szeged, 2000. 9. 21–26. p.
Torkos Róbert – Oláh Tamás: A szegedi zsinagógák és a város zsidósága. Szeged, Szegedi Temetkezési Kft., 1997.
Varga László: „Ha egyszer Szegedet megkérdeznék ...". Zsidók és zsidó magyarok. Szeged, 2001. 9. 6–10. p.

ADATOK SZEGED TÖRTÉNETÉHEZ

Apró Ferenc: Cigányprímások a 19. századi Szegeden. Szeged, 1995.
Apró Ferenc: Hol sírjaik domborulnak ... A föld alatti Szeged lakói. Kiad. a Szegedi Temetkezési Kft. Szeged, 1998.
Bakonyi Tibor: A századforduló építészete Szegeden. Műemlékvédelem, 1980. 3. 141–152. p.
Bakonyi Tibor: Magyar Ede. Budapest, Akadémiai K., 1989.
Bálint Sándor: A szegedi paprika. Budapest, Akadémiai K., 1962.
Bálint Sándor: A szegedi papucs. Szeged, TIT, 1955.
Bálint Sándor: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete. Szeged, 1976–1977. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1976–1977
Bálint Sándor: Szeged-Alsóváros. Templom és társadalom. Budapest, Szent István Társ., 1983.
Balogh Elemér: „Aki az ördöggel szerződést köt ..." (A nagy boszorkányper 1728/29). Szeged, 2001. 8. 15–17. p.
Bátyai Gitta: Egy palota meséi. A fölújított Ungar-Mayer ház. Szeged, 2001. 4. 41–43. p.
Bátyai Jenő: Szegedet a paprika helyezte el a világ térképén. Szeged, 1993. 2. 29–31. p.
Bátyai Jenő – Bátyai Gitta: A Stefánia históriája. Szeged, 1996. 6. 42–44. p.
Botár Imre – Károlyi Zsigmond: A Tisza szabályozása. 1. rész. (1846–1879). Kiad. a Vízügyi Dokumentációs és Tájékoztató Iroda. Bp. 1971. (Vízügyi Történeti Füzetek. 3.)
Czímer Károly: A Szeged-Belvárosi Kaszinó százéves története (1829–1929). Szeged, Bartos Ny., 1929.
Csanád Egyházmegye jubileumi évkönyve. Kiad. a Csanádi Egyházmegye. Szeged, 1980.
Csaplár Ferenc: A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. Budapest, Akadémiai K., 1967.
Csizmazia György: Szeged, Fehér-tó. Pusztaszeri Tájvédelmi Körzet. Budapest, TKM Egyesület, 1989. (Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára. 364.)
Csongor Győző: Dankó Pista. 1858–1958. Kiad. a Dankó Pista-Emlékbiz. Szeged, 1958.
Csongrád megye népművészete. Szerk. Juhász Antal. Budapest, Európa, 1990. (Népművészeti Örökségünk).

Dégen Imre – Lászlóffy Waldemár – Károlyi Zsigmond: A szegedi árvíz 1879. (Adalékok a Tisza-szabályozás történetéhez). Kiad. a Vízügyi Dokumentációs és Tájékoztató Iroda. Budapest, 1969. (Vízügyi Történeti Füzetek. 1.)
A Dóm-téri harangjáték. Szegedi Napló, 1938. ápr. 23. 3. p.
Fári Irén – Nagy Ádám: Szeged címere. Szeged, Scriptum K. - Móra Ferenc Múzeum, 1998.
Fári Irén – Nagy Ádám: Szeged. A Móra Ferenc Múzeum története. Kiad. a TKM Egyesület. Budapest, 2001.
Fettich Nándor: A szeged-nagyszéksósi hun fejedelmi sírlelet. Budapest, Akadémiai K., 1953.
Gaál Endre: A szegedi nyomdászat. 1801–1918. Kiad. a Csongrád Megyei Levéltár. Szeged, 2001.
Hadik András: Szeged. Városháza. Kiad. a TKM Egyesület. Budapest, 1988.
Hencz Péter: Gróf Klebelsberg Kuno, a harmadik évezred minisztere. Szeged, Bába, 1999.
Herke Mihály: Dankó Pista. 1858–1903. Szeged, Ablaka Ny., 1933.
Kiskunságtól a Sárrétig. A Dél-Alföld természeti értékei. Szerk. Rakonczay Zoltán. Budapest, Mezőgazdasági K., 1987.
Kiss Lajos: Szeged árvíz utáni várostervezője, Lechner Lajos. Szeged, 1997. 11. 7–16. p.
Kiss Lajos: „... a városnak egyik legérdemesebb fia". Vedres István élete és munkássága. Szeged, 1998. 4. 21–29. p.
Knotik Márta, T.: „A fényképészet aligha vett nagyobb lendületet, mint Szegeden". A szegedi fényképezés első fél évszázada. Szeged, 2000. 2. 28–33. p.
Knotik Márta, T.: Mozgókép színházak Szegeden. Szeged, 1996. 4. 28–32. p.
Knotik Márta, T.: A Postabank szegedi otthona. Szeged, 1997. 12. 6–9. p.
Kovács Ágnes – Nikolényi István – Polner Zoltán: A Szegedi Szabadtéri Játékok kézikönyve (1931–1991). Kiad. a Szegedi Szabadtéri Játékok igazgatósága. Szeged, 1991.
Lengyel András: A szegedi újságírás rövid története. Szeged, 1999. 5. 26–43. p.
Lengyel András: Törésvonalak. Tanulmányok az 1919 utáni negyedszázad művelődéstörténetéhez. Budapest, Tekintet Alapítvány, 1990.
Lukács Zsuzsanna: Az alsóvárosi templom és kolostor kutatása. Szeged, 1989. 2. 38–40. p.
Mihalik Erzsébet – Pulics Julianna – Szőllősi István: A Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Kar Füvészkertje. Kertismertető. Szeged, 2001.
Nagy Miklós: A francia megszállók szerepe Szeged város közigazgatásában 1919-ben. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1982–1983. 1. köt. Szeged, 1985. 303–320. p.
Nikolényi István: A Szegedi Szabadtéri Játékok kézikönyve (második rész). 1992–1999. Szeged, Bába és Társai, 2000.
Nikolényi István: Szegedi Nemzeti Színház. 1883–1986. Szeged, Szegedi Ny., 1986.
Oltvai Ferenc: A szegedi boszorkányüldözés újabb dokumentumai. Tiszatáj, 1965. 655–658. p.
Orosz Bálint: Vár állott ... Szeged, 1991. 12–13. 65–68. p.
Péter László: Az ezeréves Szőreg. Szeged-Szőreg, Szeged M. J. Város szőregi településrészi önkormányzata, 2001.
Péter László: Bartók Béla szegedi emlékéért = Délmagyország, 1963. máj. 7. 5. p.
Péter László: „Szeged lesz!" A Víz utáni helyreállítás megtervezése és megszervezése. Szeged, 1998. 1. 11–15. p.
Péter László: Szegedi ferencesek. Szeged, 1991. (A Somogyi-könyvtár kiadványai. 33.)

Piaristák Szegeden. 1721–1996. Szerk. Apró Ferenc. Kiad. a Dugonics Társaság. Szeged, 1996.

Régi könyveink és kézirataink katalógusai. A szeged-alsóvárosi ferences rendház könyvtára. Összeáll. Keveházi Katalin, Monok István. Szeged, 1994. /Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta bibliothecaria. Tom. 12. Fasc. 4.

Rafai Gábor: A Virághtól a Virágig. Egy legendás szegedi cukrászda históriája. Szeged, 1994. 8. 68–70. p.

Régi könyveink és kézirataink katalógusai. A szegedi piaristák könyvtára. Összeáll. Varga András. Szeged, 1986. /Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Bibliothecaria. Tom. IX. Fasc. 1./

Ruszoly József: A szegedi tudományegyetem rövid története. = A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene. 1921–1998. Szerk. Szentirmai László, Ráczné Mojzes Katalin. Szeged, Officina Ny., 1999.

Cs. Sebestyén Károly: Szeged középkori templomai. Kiad. a Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum. Szeged, 1938. 27–68. p.

A Somogyi-könyvtár száz éve. Könyvtártörténeti tanulmányok. Szerk. Péter László. Kiad. a Somogyi-könyvtár. Szeged, 1984.

Szabó László: Szeged halála és feltámadása. Szeged, Délmagyarország, 1929.

Százéves a MÁV Szegedi Igazgatósága. Fejezetek a Vasútigazgatóság történetéből. 1888–1988. Szerk. Horváth Ferenc, Lugosi József. Szeged, Szegedi Vasútigazgatóság, 1988.

Szeged árvízvédelmi rendszere. Szerk. Kardos Imre. Kiad. az Alsótiszavidéki Vízügyi Igazgatóság. Budapest, 1975.

Szegedi Tanárképző Főiskola. 1873–1998. Történet. Almanach. Szerk. Apróné Laczó Katalin, Pitrik József. Szeged, Juhász Gy. Felsőokt. K., 1998.

Szőreg és népe. Szerk. Hegyi András. Kiad. Szeged megyei Városi Tanács VB Műv. Oszt. Szeged, 1977.

Tápé története és néprajza. Szerk. Juhász Antal. Kiad. Tápé község tanácsa. Szeged, 1971. 630–632. p.

Terhes Sándor: Omnibusztól trolibuszig. Kiad. A Szegedi Közlekedési Vállalat. Szeged, 1979.

Vágás István: A Tisza árvizei. Kiad. a Vízügyi Dokumentációs és Továbbképző Intézet. Budapest, 1982.

Varga András: A szeged-alsóvárosi ferences rendház könyvtára. Szeged, Scriptum, 1998. (Olvasmánytörténeti Dolgozatok. 8.)

Varga András: A szegedi minorita könyvtár a 18. században. Szeged, Scriptum, 1991.

Varga András: Ópusztaszer. Nemzeti Történeti Emlékpark. Multimédia CD-ROM. Kiad. az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Kht. Szeged, 2001.

Vass József: A dorozsmai szélmalom. Kiad. az Új Dorozsmai Napló Egyesület. Kiskundorozsma, 2000.

Veress D. Csaba: A szegedi vár. Szeged, Zrínyi K., 1986.

Zombori István: Szeged. Fekete-ház. Kiad. a TKM Egyesület. Budapest, 1991.

Zombori István: Szeged. Reök-palota. Kiad. a TKM Egyesület. Budapest, 1994.

HELYMUTATÓ

NÉVMUTATÓ

Tartalom

Szeged múltjának alapvető vonása, hogy a város fejlődését a történelem viharai mindig visszavetették. Előbb a másfél évszázados török uralom sorvasztotta, majd a bécsi udvar szervezte katonai határőrvidékké. A két világháború ugyan nem okozott pótolhatatlan anyagi veszteséget, ám a város trianoni határmódosítással elveszítette kereskedelmi és gazdasági vonzáskörzetének jelentős részét, a felszabadulás után pedig csaknem egy évtizedig állt kegyvesztetten a sor végén. Szeged újkori történetének jelentős részét, a felszabadulás után pedig csaknem egy évtizedig állt kegyvesztetten a sor végén. Szeged újkori történetének legjelentősebb eseménye azonban az 1879. március 12-i árvízi veszedelemnek köszönheti újjászületését, a társadalmi és gazdasági felemelkedés lehetőségét, az európai nagyvárosokra jellemző világos szerkezetét, egységes – napjainkra már műemlék jellegűvé érett – stílusát emlékeit, az árvíz előtti és a hullámsírból újraéledő város szellemiségét

9 789639 881815

B&T

VARGA ANDRÁS

A RÉGI SZEGED

